

2010  
9

# BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA



ERDEI ÁRPÁD: A büntető eljárásjog tudománya és az eljárás képe

KATONA GÉZA: A tudományos-technikai fejlődés és a kriminalisztikai szakértés

BÓCZ ENDRE: A kriminalisztikai szakértelem a büntetőper előkészítésében

ANGYAL MIKLÓS: Rendkívüli halál – orvos a halottszemlén

KÁRMÁN GABRIELLA: A kriminalisztikai nyilvántartások új lehetőségeiről az új nyilvántartási törvény apropóján

PÁLYÁZATOK

**58.**  
évfolyam

# TARTALOM

2010/9.

## **SUMMARY** [3]

### **ERDEI ÁRPÁD**

A büntető eljárásjog tudománya és az eljárás képe [5]

### **KATONA GÉZA**

A tudományos-technikai fejlődés és a kriminalisztikai szakértés [19]

### **BÓCZ ENDRE**

A kriminalisztikai szakértelem a büntetőper előkészítésében [32]

### **ANGYAL MIKLÓS**

Rendkívüli halál – orvos a halottszemlén [51]

### **KÁRMÁN GABRIELLA**

A kriminalisztikai nyilvántartások új lehetőségeiről  
az új nyilvántartási törvény apropóján [60]

### **PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA**

A rendvédelmi szervek sztrájkjogáról – ombudsmani szemmel [73]

### **NAGY JUDIT**

Az Europol és az Eurojust szerepe  
a közös nyomozó csoportok tevékenységében [86]

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

### **SZIKINGER ISTVÁN**

Egy nyomozás kudarcának tanulságai: Stephen Lawrence meggyilkolása [114]

## **KÖNYVISMERTETÉS**

Korinek László: Kriminológia I–II.  
UTASI JUDIT [127]

## **EURÓPAI UNIÓ**

A hónap eseményei az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén [135]

## **PÁLYÁZATI FELHÍVÁSOK** [139]

# SZERZŐK

2010/9.

## **DR. ANGYAL MIKLÓS**

rendőr alezredes, osztályvezető, igazságügyi orvos szakértő,  
Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Osztály

## **DR. ASZTALOS ERIKA**

tanácsos, Európai Együtműködési Főosztály

## **DR. BÓCZ ENDRE**

nyugállományú fővárosi főügyész

## **DR. ERDEI ÁRPÁD**

professor emeritus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

## **DR. KATONA GÉZA**

ny. rendőr dandártábornok, címzetes egyetemi tanár

## **DR. KÁRMÁN GABRIELLA**

tudományos munkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

## **DR. NAGY JUDIT**

főiskolai tanársegéd, Rendőrtiszti Főiskola

## **DR. PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA**

szakmai főtanácsadó, osztályvezető, Országgyűlési Biztos Hivatala

## **DR. SZABÓ ANDRIENN**

tanácsos, Európai Együtműködési Főosztály osztályvezető,  
BM EU Együtműködési Főosztály

## **DR. SZIKINGER ISTVÁN**

ügyvéd, Bolyai János Ügyvédi Iroda

## **DR. UTASI JUDIT**

jogász, tudományos munkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

---

## SUMMARY

---

**Árpád Erdei**

**Legal doctrine and practice in criminal procedure [5–18]**

The criminal process is shaped by legislation and by the practice of the proceeding authorities, as well as, indirectly, by legal doctrine. The role and methods of procedural science and the relationship between the process and doctrine are discussed in the paper. Concluding, the author warns both legislators and those applying the law that sound doctrinal bases are an elementary need in the performance of their work.

**Géza Katona**

**Technological progress and expert work in police sciences – Proceedings of the academic forums of the Hungarian Police Science Association [19–31]**

The article focuses on the influence of scientific and technological progress on expert examinations in the field of police science. It gives an overview of the developments in the last decades, as well the setbacks and controversial legislative amendments in 2005.

**Endre Bócz**

**Forensic knowledge in the preparation of a criminal trial [32–50]**

The author reviews institutions in procedural law where forensic knowledge plays a role in official – most of all criminal – proceedings. The article discusses the role of the expert („expert witness”) in different criminal procedural systems, as well as in different phases of the proceedings, and scrutinizes some theoretical and practical problems in Hungarian law.

**Miklós Angyal**

**Unnatural Death from a Forensic Pathologist's Perspective [51–59]**

Due to the current discrepancies, legal hiatus and practical problems within the legal framework pertaining to unnatural death cases, there is an ongoing reform concerning the Hungarian Health Code and the deregulation of executive orders. Based on common forensic experience, the article is aimed at analyzing its most important legal and practical elements. Possible solutions and a renewed terminology is provided for the lawmaker.

**Kármán Gabriella**

**Notes on new options for criminal records**

**– inspired by the new law on criminal registry [60–72]**

Since August 2009, criminal records have been regulated by a new law. One of the key modifications in the new law is that criminal records for public administration and criminal procedural purposes and those containing biometric data are stored and registered separately. The author explores broader questions of criminal records, personal and object-registries, as well as the possible framework and advantages of an integrated law enforcement system.

**Erika Pajcsicsné Csóré**

**The right to strike for members and employees of armed forces and law enforcement agencies [73–85]**

The Parliamentary Commissioner has launched a comprehensive investigation on the right to strike, exploring all the relevant fundamental rights aspects of the issue. Among other findings, he concluded

---

## SUMMARY

---

ed that a total prohibition of the right to strike for members and employees of the armed forces and law enforcement agencies does not comply with the principle of the rule of law.

The right to strike can be exercised in a number of ways: regulation may vary from total prohibition to completely unlimited freedom. The ombudsman held that, provided that officers can fulfil their fundamental duties and responsibilities during the period of strike, the option to exercise the right to strike should be guaranteed for members and employees of the police force and the armed forces.

### Judit Nagy

#### The role of Europol and Eurojust in the activities of Joint Investigation Teams [86–113]

Joint investigation teams are fundamental instruments of cooperation for combating the most serious crimes (like terrorism or drug trafficking) in the field of EU Freedom, Security and Justice. It could also be used more effectively, in particular through a stronger involvement of both Europol and Eurojust. Joint investigation teams can be considered as a valuable tool in the development of a criminal justice area in the EU, but due to repugnance and a lack of trust, only very few JIT's have been established. The paper deals with the outstanding potential Europol and Eurojust may have in the work of joint investigation teams, through for example logistical, financial, and analytical support, special web-pages, Manuals Handbooks, special experts and advisers, AWF, interpretation and translating services, etc.

### ■ FAMOUS CRIMES, NOTEWORTHY INVESTIGATIONS

#### István Szikinger

##### Lessons from the failure of a criminal investigation:

#### The killing of Stephen Lawrence [114–126]

The article is an account of the criminal investigation into the murder of a black teenager, Stephen Lawrence, who was stabbed to death near a bus stop in London, in 1993. Based on the inquiry report by William MacPherson the key mistakes and omissions are presented. Some relate to the inadequate organization of the operations at the scene of the criminal offence. Others are connected to an unsatisfactory cooperation with citizens, especially with the parents of the victim. Special emphasis is put on the phenomenon of institutional racism and its impact of the fiasco. Recommendations by Pál Déri are cited as useful means to prevent similar problems of crime-detection.

### ■ BOOK REVIEW

The author reviews László Korinek's new book, *Criminology I–II*. [127–134]

### ■ TOPIC-WATCH

#### Erika Asztalos – Adrienn Szabó

Monthly overview of EU legislation and relevant events (August) [135–138]

ERDEI ÁRPÁD

## A büntető eljárásjog tudománya és az eljárás képe

A *büntetőeljárás*t több hatás formálja, amelyek kisebb-nagyobb mértékben járulnak hozzá az eljárást egy adott időben meghatározó, vagy legalábbis jellemző vonások alakulásához. Legyen szó bármely kor bármilyen rendszerű büntetőeljárásról, a fő jellegzetességei mellett (amelyek éppen annak a rendszerét, ha úgy tesszük, az eljárási *modell*t határozzák meg) jó néhány, csak rá jellemző vonás ismerhető fel benne. Meglehető, az eljárás rendszerét a szakirodalom hagyományosan a jogelvek által meghatározott felépítésének fogja fel, s azonos rendszerbe csak a fő vonásaiban azonos eljárások tartozhatnak, a részletekben számos eltérés mutatkozhat közöttük.

Egy adott jogrendszeren belül a büntetőeljárás mindenkori képét a *büntető eljárásjog* határozza meg, ami viszont a jogalkotó felfogásának felel meg. A jogalkotás folyamatában tétéles jogi rendelkezéssé válnak az eljárás felépítésére, működésére és szereplőinek jogi helyzetére vonatkozó elképzelések, kifejezések egyben a mindezek hátterében meghúzódó eljárásfilozófiát is.

Egyszerűsítve – s ezért szükségképpen némileg pontatlanul, ám lényegre törően – azt mondhatjuk, hogy az eljárás olyan, amilyennek a jogalkotó megálmodja. Látni való azonban, hogy a jogalkotói „álmodozást” a valóság nem támogatja: annak a társadalmi környezetnek az igényei, amelyben tevékenykedik, behatárolják a jogalkotó szabadságát. Ebben a dolgozatban róluk nem esik szó, mert jórészt kívül esnek a büntető eljárásjog tudományának közvetlen érdeklődési körén. Azon *belülről* is csupán illusztrációként említek meg egyetlen, a szabad jogalkotói álmodozást akadályozó és a jog belső logikájából adódó tény.

Amikor a jogalkotó egy eljárási intézményt fel kíván venni annak eszköztárába, tudnia kell, hogy ezzel csökken a következő választásának szabadságfoka, és minden újabb választás tovább szűkíti a játéktérét. Ha pedig két különböző megoldás előnyös vonásait kívánja vegyíteni, azt kell tapasztalnia, hogy ez csak kompromisszumok elfogadásával sikerülhet. Ennyit a jogalkotói álmodozás szabadságáról. Szabad, vagy kevésbé az, a büntetőeljárás *legközvetlenebb* alakítója mégis a jogalkotás.

A büntető eljárásjog a konkrét büntetőügyekben történő alkalmazása folytán érvényesül, amiben az eljárási *hatóságoké* a döntő szerep. Ezek működése folyamán alakul ki a jogalkalmazói gyakorlat, amely valamelyest árnyalhatja az eljárás jog-

alkotó által felrajzolt képét, de az erre való képesség nem azonos minden eljárási hatóságnál.

A nyomozó hatóság gyakorlata nemigen alakíthatja az eljárás arculatát. A nyomozás ügyészi felügyeletének jellemzője, hogy nem enged eltérést az eljárásjog szabályaitól – mármint attól, ahogyan ezeket az ügyész értelmezi. Az ügyészi gyakorlat szabadsága valamivel nagyobb, ám azt főként a „felülről” érkező normatív utasítások, állásfoglalások és más belső *instrukciók* alakítják. Mivel pedig ezen eljárási hatóságok tevékenységének *eljárásszerűségéről* a bíróság az ügyben kritikát mondhat, gyakorlatuk az eljárás *előkészítő szakaszának* (a nyomozásnak és az ügyészi fázisnak a) képeire lehet – nem túlságosan erős – befolyással. Jelentős viszont a bírói gyakorlat hatása, noha annak is vannak korlátai.

A bíróság működését természetesen ugyancsak a tétéles jog irányítja, ennek az alkalmazása azonban elképzelhetetlen *jogértelmezés* nélkül. A bírói gyakorlat által megteremtett egységes jogértelmezés a jogalkalmazás egységességének a feltétele.

Jelentőségénél fogva a bírói gyakorlat – noha ebben a dolgozatban *mellékszereplő* – megérdemel néhány rövid megjegyzést. Az első annak megállapítása, hogy az eljárást közvetetten érinti, tartalmilag ugyanis az *eljárásjogra* vonatkozik. Ezt viszont egészében és részleteiben is *jogalkotói aktusnak* kell vagy kellene létrehoznia. Ha a jog valamit nem rendez, a jogalkotó mulasztásait a gyakorlat elvben nem pótolhatja (ám olykor megteszi).

A második megjegyzés az eljárásjogi rendelkezések olykor előforduló, eltérő értelmezést engedő, félreérthető vagy félremagyarázható voltával kapcsolatos. A helyesnek vélt értelmezést a *bírói gyakorlat* alakítja ki, ám ez némelykor maga is félreértések forrása lehet. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyakorlat olykor – átélve az értelmezés határait – normát alkot. E nemkívánatos jelenség kizárására éppúgy nincs abszolút biztos módszer, mint ahogyan a jogszabályi rendelkezés egyértelműségét sem lehet garantálni.

A harmadik megjegyzés rövidke: a joggyakorlat egységét az írott jog önmaga nem garantálja.

Különös módon a joggyakorlat egységének kialakulását a saját fejlődésétől várjuk. Szerencsére itt nem a münchenhauseni megoldásról van szó. A Legfelsőbb Bíróság egyik feladata a bírósági jogalkalmazás egységének megteremtése, amit egyebek között a jogegységi határozatok meghozatalával teljesít.

A büntetőeljárás alakításának van még egy további tényezője, legalábbis azokban a jogrendszerekben, amelyekben az ehhez szükséges intézmény, a *normakontrollt* gyakorló *alkotmánybíróság* működik. *Hans Kelsen* szerint az alkotmány-

bíróság „negatív jogalkotó”, s mint ilyen, a büntető eljárásjog valamely rendelkezését megsemmisítve alakítja (teszi alkotmányossá) a jogalkotó „művét”.<sup>1</sup>

Az eljárást alakító említett három tényező közül az utóbbi kettő egyebek között abban tér el az elsőtől, hogy a jogalkotás után fejthetik ki a hatásukat.

## Közvetve alakító tényező

Az eljárás alakító tényezői közül utolsóként a jogtudományt említem. Ennek hatása – az előbbiektől eltérően – mindig közvetett. Igaz, a jog tanait rendes körülmények között a jogalkotó, a jogalkalmazó és az Alkotmánybíróság is felhasználja, így a közvetett hatás lehet igen erős, ám olykor egyáltalán nem érvényesül.

A jogalkotás nemegyszer tudatosan fordul szembe a jogtudományban ismert tételekkel, nyilván azért, mert szerinte azok nem szolgálják a politika által kitűzött jogalkotási célokat. Ehhez megvan a hatalma. Amint azonban *René David* rámutat, bár a jogszabályok a törvényhozó egy tollvonására megváltozhatnak, fennmaradnak más elemek, amelyeket – minthogy szorosan kapcsolódnak civilizációnkhoz és az emberi gondolkodáshoz – nem lehet önkényesen megváltoztatni.<sup>2</sup> A jogi tanok egy részét ilyen elemnek tartom: ezeket figyelmen kívül hagyni lehet, de valószínűleg nem érdemes. A jogalkotói hatalom óriási ugyan, de a jog ismerete nélkül (s itt a jog nem a tételes jogot jelenti, hanem annál többet) nem sok jót terem. Kár, hogy ezt a jogszabályok előkészítői és a jogalkotói hatalom gyakorlói olykor szeretik figyelmen kívül hagyni.

A jogalkalmazói gyakorlatról ugyancsak elmondható, hogy néha szembefordul a tudománnyal.

Előfordult, hogy a bírói gyakorlat a büntetőeljárás törvény bizonyos, erre lehetőséget nyújtó rendelkezéseit kihasználva és a jogtudomány évszázados tanításával (továbbá az addig egységes gyakorlattal ugyancsak) szakítva jelentősen „egyszerűsítette” a másodfokú eljárást. Arra is volt példa, hogy egy jogegységi határozatban a büntetőjogi dogmatikára alapított kifinomult érvelés vezetett eljárási alapelvet sértő jogértelmezéshez. Megjegyzem, mindkét eset végeredménye alkotmányossági szempontból kifogásolható volt. Az elsőben az Alkotmánybíróság alkotmányellenességet állapított meg. A másodikban a jogalkotó avatkozott közbe: a kérdéses rendelkezést módosította.<sup>3</sup>

1 A büntetőeljárás képére annak is van hatása, ha valamely megtámadott rendelkezés alkotmányellenességét az Alkotmánybíróság nem állapítja meg: ezzel mintegy kőbe vési azt. Ez természetesen nem érinti a jogalkotó ama jogát, hogy a kérdéses rendelkezést maga helyezze hatályon kívül.

2 René David: A jelenkor nagy jogrendszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 25. o.

3 Aki e nem éppen szívderítő beszámoló helytállóságát szeretné ellenőrizni, könnyűszerrel megteheti. Ehhez csupán a 19/1999. (VI. 25.) AB határozatot kell elolvasnia, illetve a kóros elmeállapotú terhelő ügyében kö-

Ami pedig az alkotmánybíróági határozatok és a jogtudomány kapcsolatát illeti, a magyar tapasztalat igen érdekes. A részletek mellőzésével e *helyütt* mindössze arra mutatok rá, hogy a normakontroll körében az Alkotmánybíróság szükségképpen kénytelen támaszkodni a vizsgált norma hovatartozásának megfelelő jogági (például a büntető eljárásjog) tudományra. Az alkotmányosság megítélése azonban lehetetlen az alkotmányjog tudományának felhasználása nélkül, s ennek tételi nyilvánvalóan más fényben mutatják a szakjogágak normáit, mint saját tudományuk.<sup>4</sup>

## Kényszerpálya

E dolgozat fő témájaként a büntető eljárásjog tudományának tárgyalását választottam. Annak ellenére, hogy az eljárást formáló hatását csak a másik három tényező közvetítésével képes kifejezni, jelentősége nem marad el azokétól. Míg azonban a büntető eljárásjog szakirodalmában mind a jogalkotásról, mind pedig a jogalkalmazói gyakorlatról megszámlálhatatlan mennyiségű oldalon értekeznek a szerzők, az Alkotmánybíróság döntéseivel pedig szinte saját tudomány foglalkozik, a büntető eljárásjog tudományának háttérszerep jut. A művelői pedig – bár a gyarapodásához hozzájárulnak – tárgyalandó témának nem tekintik. Azzal, hogy az eljárást alakító tényezők közé soroltam, én magam kényszerpályára kerültem: kísérletet kell tennem legalább egyes vonásainak tárgyalására.

A szakirodalomban számos megállapítás olvasható arról, hogy a büntető eljárásjog *tudománya* miként vélekedik egyik vagy másik intézményről, ám ezt rendszerint nem előzi meg annak kifejtése, miben is áll ez a tudomány.

E megállapítást nem kritikának, még kevésbé szemrehányásnak szánom. A jogal elméleti vagy gyakorlati szinten foglalkozók a jogtudomány fogalmának tárgyalását nyugodt szívvel mellőzhetik. A hétköznapi ismeretek ugyanis elegendők annak belátáshoz, hogy e tudomány a jogra vonatkozó különböző tanokat és elveket, az összefüggések feltárását és ezek magyarázatát csakúgy magában foglalja, mint a tételes jog tárgyalását.

Ugyanígy belátható, hogy a tudomány nem lehet rejtőzködő természetű. Mindannak, ami beletartozik, meg kell jelennie a nyilvánosság előtt, s annak ítéletére bízándó. A közlés szóbeli előadás vagy írásbeli munka egyaránt lehet, ám az utób-

telező védői közreműködéséről szóló Be.rendelkezést kell szemügyre vennie [az 1998. évi LXXXVIII. törvény 45. §, amely a Be. 223. §-át egy (2) bekezdéssel egészítette ki].

4 Jó példa erre a törvényességi óvás megsemmisítése. A büntető eljárásjog művelői nem találtak benne különösebb kifogásolnivalót, ám az alkotmányossági vizsgán okkal bukott el.

biak többekhez eljuthatnak, és tovább megmaradnak, mint az elröppenő szó. S legyen bár a legnagyobb elgondolások kincsestára, az íróasztal fiókjában maradó munka nem gyarapítja a tudományt.

A jogelméletnek a jogtudományra vonatkozó megállapításai is mintha falba ütköznének a beláthatóság határához érve, nem nagyon mennek nála tovább. Némely szerzők szükségesnek tartják ugyan, hogy a jogelméletet megkülönböztessék a jogtudománytól, vagy éppen arra mutassanak rá, hogy nincs minőségi különbség a kettő között, mégsem bocsátkoznak a jogtudomány fogalmának meghatározására irányuló kísérletekbe. Azt viszont fontosnak vélik, hogy a szakjogági tudományokat szorosan összekapcsolják a tételes joggal<sup>5</sup>, és megállapítsák, helyesebb, ha nem egyetlen jogtudományról, hanem *jogtudományokról* beszélünk.

A büntető eljárásjog tudományának sem lehet többre szüksége, mint a jogelméletnek. Erre tekintettel ismét kritikai él nélkül állapítom meg, hogy a tankönyvek is érthetőnek tekintik a tudomány fogalmát. A büntető eljárásjog tudományáról szóló részekben általában azt mutatják be, hogy az egymás után következő időszakokban mely szerzők milyen módon járultak hozzá annak fejlődéséhez. Rendszerint arra is utalnak, hogy a korábbi és a későbbi szerzők munkáiban miben fedezhetjük fel a folyamatosságot.<sup>6</sup>

E hagyomány feljogosít bizonyos nehézségek elkerülésére: ha nem próbálkozom a jogtudományra vonatkozó – nem éppen kimunkált – tanok adaptálásával, nem érhet szemrehányás. Ennek tudatában a többé-kevésbé definiálatlan büntető eljárásjog tudományát érintő néhány kijelentést megkockáztathatónak vélek.

A büntető eljárásjog tudományát nemcsak definiálni, hanem körülírni is nehéz. Azal kapcsolatban is több a kérdés, mint a válasz, hogy miből is derül ki e tudomány meghatározott problémákra vonatkozó álláspontja. Kétségbevonhatatlanul tudományos munkák szerzői is gyakran egyéni, mások által nem támogatott, vagy kifejezetten elutasított nézeteket vallanak, ezért bizonyosra vehető, hogy a „tudomány álláspontja” rendszerint nem több mint a rá hivatkozó vélekedése annak mibenlétéről. Ezzel azonban nem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy az ilyen hivatkozás hiteltelen.

5 Érdemes ebből a szempontból Horváth Barna *Bevezetés a jogtudományba* című, 1932-ben megjelent munkáját összevetni az 52 évvel későbbi, Szabó Imre által írt azonos című tananyaggal. Okulással szolgálhat. Megjegyzem, Horváth Barna hangsúlyozandónak tartotta, hogy a különböző jogágak tudományának a felosztási elve ugyanaz, mint a joganyagé, amelyre vonatkoznak, ennek megfelelően e szakjogági tudományok nem tudományelméleti szempontok szerint különböznek egymástól. Szilágyi Péter *Jogi alaptan* című, 2006-ban megjelent tankönyve sem igazít jobban el, mint az előbbiek, bár a részletekben figyelemre méltó megállapításokat tesz.

6 Angyal Pál viszont a tankönyvében azt írja, hogy a büntető eljárásjog tudománya azoknak a tételes jogi és gyakorlatias, szorosan elméleti és a jövő fejlődését irányító szabályoknak megfelelő rendszerben való feldolgozása, amelyek a büntetőeljárást érdeklik. Ez után ő is a történeti áttekintést végzi el.

Hiteltelenségről csak akkor lehet szó, ha a hivatkozásnak nincs alapja, vagyis az állítólagos álláspont ismeretlen. Ilyenkor a tudománytól idegen *szélhámoskodással* van dolgunk, ami előfordulhat ugyan, de nem érdemes rá sok szót vesztegetni. Mindenesetre a tudományt tisztelő szerzők, ha nem közkeletű vagy sokak által vallott nézetre hivatkoznak, ezt valamilyen nyelvi eszközzel jelezni szokták.<sup>7</sup>

Evidencia, hogy valamely eredeti elgondolás már az első közzétételével az eljárásjog tudományának részévé válik, és annak akkor is része marad, ha később többen lesznek, akik elutasítják, mint ahányan támogatják. A szerzőknek a legnagyobb csalódást valószínűleg az okozza, ha elgondolásaikat mások említés nélkül hagyják. Kérdés azonban, hogy gondolatainknak a tudományhoz tartozó volta ilyenkor tagadható-e. A saját válaszom nemleges.

## A tankönyvek dicsérete

A büntető eljárásjog tudományának a megismeréséhez a kiindulást tankönyvekben érdemes keresni: bennük rendszerint megtalálhatók azok az alapvető ismeretek, amelyek nélkül sem a tételes jog, sem a rá vonatkozó tanítások nem érthetők meg. Tájékoztatnak azokról a legfontosabb elméleti és gyakorlati problémákról is, amelyeket az eljárásjog tudománya feltár és megoldani törekszik. Mindemellett a tankönyvek forgatásakor bizonyos óvatosságra van szükség, az irántuk érzett bizalom nem lehet vak.

Először is jó emlékezni arra, hogy az ideális tankönyvtől elvárható követelményeket nem mindig teljesítik, nemegyszer a szerzők ilyen irányú igyekezete is hiányzik. Vannak, akik – különböző okok miatt – nem kívánnak többet megvalósítani, mint a tételes jog rendelkezéseinek az ismertetését és összefüggéseik megvilágítását. Ennek megfelelően a büntető eljárásjog tudományából kizárólag a feltétlenül szükséges elemeket építik be a tankönyvükbe. Mások nem fukarkodnak a tudományos magyarázatokkal, ám azokban főleg saját nézeteiket osztják meg az olvasóval, az uralkodó vagy általában vallott felfogástól pedig elszakadnak. Az előbbre nincs mit mondanom, az utóbbira azonban van megjegyzésem.

A tankönyv szolgálhat arra, hogy szerzője a saját nézeteit, a tárgyára – a jelen esetben a büntető eljárásjogra – vonatkozó tanításait összefoglalja, s ha ezzel együtt az általában ismert tanok is helyet kapnak a munkában, törekvései helyeselhetők. Valóban, az ilyen tankönyvek az ismereteken kívül gondolkodásmódot és szemléletet is

<sup>7</sup> A protokoll szinte lekottázza, mikor, milyen kifejezéssel érzékeltethető valamely nézet elfogadottsága. Íme, néhány példa: „egyes vélemények szerint”; „ismeretes olyan nézet”; „sokak szerint”; „XY véleménye szerint”; „az általános felfogás szerint”. A lehetséges megoldások száma a végtelenhez közelít.

közvetítenek, ami legalább olyan fontos, mint a tényszerű ismeretközlés. A tankönyv azonban sajátosan *alázatos* műfaj, és a szerzőjének arra is gondot kell fordítania, hogy a sajátjától eltérő nézetek befogadásához szükséges nyitottságot is tanítsa.

A műfaj másik, és alázatot követelő sajátossága, hogy a szerzőnek ajánlatos jól megfontolnia, a tárgyalt kérdések milyen terjedelmű és mélységű vizsgálatába bocsátkozhat, mert egyfelől nem veszélyeztetheti a munka *tanító* célját, másfelől a tudományos pontosságból nem tehet elfogadhatatlan engedelményeket. E kényes egyensúly megteremtése olykor lemondást követel tőle: a tankönyvben nem tárgyalhat teljes mélységben olyan kérdéseket, amelyekről van mondanivalója, de kívül esnek az elsajátítandó ismeretek körén. A magyar büntető eljárásjog legjobb tankönyvei megfelelnek e műfaji követelménynek. Egyebek között ennek tulajdonítható, hogy a tételes jog változásai folytán szükségképpen bekövetkező „avulás” ellenére kortalanok maradnak, és a későbbi generációk is bátran támaszkodhatnak rájuk.

## Arisztokráciaellenesség

A büntető eljárásjog tudománya azokban a szellemi alkotásokban ölt testet, amelyek büntető eljárásjogi és büntetőeljárás kérdéseket, vagy ilyeneket *is*, tárgyalnak. Előfordulhat például, hogy valamely, nem büntetőeljárás tárgyú munka fő témája szempontjából *másodlagos* elemek az eljárásjogászok számára *elsődleges* jelentőségűek. A tudomány nem lehet arisztokratikus: részének kell elismernie mindazon szellemi termékeket, amelyek saját területére vonatkoztathatók. Ebből következően sem a büntető eljárásjog tudományát, sem más tudományokat nem lehet átléphetetlen határok közé szorítani.

A tudomány még abban sem lehet arisztokratikus, hogy megtagadja az olyan műveknek a tudományhoz tartozó voltát, amelyek akár a bennük megörökített gondolatok, akár pedig a kifejezés minőségében elmaradnak a kívánatos színvonalról. Ez természetesen nem jelenti, hogy tilos minőségük alapján különbséget tenni a tudomány területére tartozó produktumok között, és azt sem, hogy minden közzétett, akár áltudományos, netán badar gondolatnak is kijár a tudomány iránti *tisztelet*. A *tudományos értékű* és csupán a tudományhoz tartozó kérdésekkel foglalkozó munkák megkülönböztetendők egymástól.<sup>8</sup>

<sup>8</sup> Az 1960-as évek elején az egyik jogi folyóiratban megjelent egy büntető eljárásjogi tárgyú dolgozat, amely tartalmilag a legudvariasabban is csak dilettáns próbálkozásnak volt minősíthető. Nemsokára azonban elmélyült tanulmányok jelentek meg, amelyek a provokatív dolgozat tévedéseit korrekt érveléssel rendre kimutatták. Eltűnődhetünk, hogy a gondolkodást elindító mű része-e a büntető eljárásjog tudományának. Annyiban bizonyosan igenlő a válasz, hogy annak a területére esik.

A büntető eljárásjog tudományának területére eső szellemi termékek közé egyaránt tartozhat elméleti és gyakorlati szemléletű munka, a rövid cikktől a terjedelmes monográfiáig, vagy a kézikönyvtől az esszéig terjedő skálán. A megszokott tudományos műfajoktól való eltérés, a szokatlan tárgyalási mód sem zárhat ki egy-egy művet a tudományból, mint ahogyan az eredeti gondolatok hiánya sem. A gyakran emlegetett „a tudományt előrevivő” jelző viszonylagos értékű: aránylag kevés munka nyit új távlatokat, többségük inkább összegez.

Egy megjegyzés erejéig kitérek az elméleti és gyakorlati jellegű munkák között a „tudományosságukra” alapított különbségtétel ugyancsak viszonylagos voltára. Nem látom be annak a felfogásnak az igazát, miszerint a gyakorlati munkák „nem tudományosak”. Úgy vélem, hogy a háttérben az elmélet és gyakorlat képtelenül merev elválasztása áll. Ez figyelmen kívül hagyja azt aényt, hogy a jog gyakorlata csak kellő elméleti megalapozottsággal lehet megfelelő, és minden elméleti jogi mű – ha többszörös áttételeken keresztül is, de – gyakorlati célt szolgál, és hasznosságában leli meg az értelmét.

Visszajutottam tehát a *tudományos érték* kérdéséhez, aminek a megállapításához nem állnak rendelkezésre megbízható ismervek. Valószínű azonban, hogy közöttük szerepet kellene kapnia az elgondolások helyességének is, ám ennek az ismerveit ugyancsak nehéz megragadni. A gyakorlati munkák értékelésekor viszonylag könnyű az állítások ténybeli igazoltságát és az elméleti megalapozottságot érdemként emlegetni, ám az utóbbival tere nyílik a megalapozó elmélet helyességét érintő kérdéseknek. Mint említettem, jóval több kérdés tehető fel, mint amennyire meggyőző válaszaink vannak.

Az elméleti munkák tudományos értékét ugyancsak nehéz megítélni. Az új megállapításokhoz vezető *kreativitás* rendszerint pozitív vonásnak minősül egy-egy munka értékelésekor, de korántsem bizonyos, hogy helyesen. Tapasztalható, hogy a kreativitás olykor csupán már jól ismert dolgok újbóli kimondásához vezet, vagyis addig be nem járt, némelykor egyszerűbb, máskor kacskaringósabb úton érkezik ugyanoda, ahová mások már eljutottak. Mégsem hiszem, hogy az ilyen művektől megtagadható a tudományosság elismerése: az új érvelés megerősítheti a korábbi megállapításokat. Ez még az egzakt tudományok esetében sem haszontalan. A jogtudományban viszont bizonyosan nem ártalmas, ha abból indulunk ki, hogy valódi kreativitásról nem lehet szó lapos igazságok új érvekkel történő alátámasztása esetében.

Ugyancsak tünődésre ad okot, hogy mi a tudományos helyzete az úgynevezett „leíró” munkáknak. Ezek rögzítik, mi van a jogban, s ha itt megállnak, talán nem mondanak sokat. Mégis, az ilyen mű szerzője, ha nem von is le az adott helyzeten túlmutató következtetéseket, rávilágíthat összefüggésekre, netán ellentmondások-

ra, megjelölhet hasonlóságokat és különbségeket. Mindez már a kreativitás közeli szomszédja. Ha pedig az a kíváncsi, hogy a tudományos mű a jogtudomány és a jog fejlődése irányába mutasson, azokat építse, érdemes arra gondolni, hogy az ehhez szükséges kreativitás nehezen érvényesül a már meglévő tudásanyag alapos ismerete és szükséges mértékű felidézése nélkül. Gyanúm szerint a *tiszta* kreativitás a jogtudományban ugyanazt a képtelenséget jelenti, mint amikor valaki erkélyek és tornyok építésébe akar kezdeni egy tervekben sem létező házban. (Az előbbi hasonlatot folytatva megjegyzem, hogy a büntető eljárásjog tudományának egésze bizonyosan épít, de a művelője nem mindig városépítő. Olykor még házat sem emel, hanem egy kisebb vagy nagyobb épületrészt, némelykor egyetlen ornamentumot tesz hozzá a mások által emelt épülethez, gyakrabban az alapokat erősíti. Gondolhat nagyot és kicsinyt.)

## Idők és módszerek

Amint magáról a büntető eljárásjog tudományáról kevés mondanivalója van a tankönyvirodalomnak, ugyanúgy szűkszavú annak módszereit illetően is. A módszertani kérdéseket magam sem szeretném részletesebben tárgyalni, sajnos azonban pusztá érintésük sem lehet igazán rövid.

A büntető eljárásjog tudományának módszereiről szólva általában a történeti, összehasonlító és dogmatikai módszereket szokás említeni. Ezekről, de az empirikus módszerről is inkább egy-egy konkrét munkaként vagy kutatásként, mintsem a büntető eljárásjog tudományának általános módszereként esik szó.

Ákár említik a szerzők a történeti módszert, akár nem, az ilyen vizsgálódások nem jelentéktelen helyet foglalnak el a szakirodalomban. A tankönyvek – mint már említettem – a tudomány és az eljárás történeti fejlődését bemutatva vizsgálják rá, hogy az eljárás milyen előzményektől és milyen tudományos nézetek hatására jutott el a mai formához. A monografikus irodalomban pedig megszokott, hogy a szerzők a témájuk tárgyalását a történeti előzmények és a fejlődés szükségesnek vélt mértékű összefoglalójával vezetik be. Míg e tárgyalási módokat nem helytelenítem, hangsúlyozom, hogy a fejlődésmenet egyszerű bemutatása vagy az események kronológiai rögzítése – felfogásom szerint – nem jelenti a történeti módszer alkalmazását.

A jogtörténet tudományából a büntető eljárásjog tudománya bátran meríthet, és ez különösen az intézménytörténeti vizsgálódások szempontjából bizonyulhat hasznosnak. Az átvett megállapítások azonban nem pótolják a szigorú értelemben vett büntető eljárásjogi szempontú elemzést. A történeti vizsgálódás hasznát az el-

járásjog tudományában az adhatja, hogy bizonyos, az előzmények kialakulásában szerepet játszó tények feltárásával érthetőbbé válik az egy-egy intézmény megteremtéséhez vezető elképzelések összefüggése. Ezzel együtt az is feltárul, hogy az adott eljárási rendszerben miért érvényesülnek olykor sok évszázados elvek vagy elgondolások, amelyekhez – bár részben már meghaladottakká váltak – senki nem kíván hozzájárulni.

Az összehasonlító módszer alkalmazását illetően ugyancsak regisztrálhatunk bizonyos félreértéseket. Ezek eloszlataához célszerű távolabbról kiindulni.

Az összehasonlítás az emberi gondolkodás egyik alapművelete, ami a legegyszerűbb kijelentéseink hátterében is jelen van. Nem túlzás, hogy nélküle a gondolkodás elképzelhetetlen. Az összehasonlítás az intellektuális tevékenység részeként annyira természetes, hogy műveletei nem tudatosulnak. Éppen emiatt nagy jelentőségű az összehasonlító tudományok megjelenése.

Az összehasonlítást módszerként kezelve egy-egy tudományban addig ismeretlen tények megállapítására kerülhet sor, a tanulmányozott jelenségek addig fel nem tárt összefüggései válhatnak láthatóvá és egyben érthetővé. Az összehasonlítás azonban a tudományos gondolkodásban az összehasonlító tudományok kifejlődése előtt is jelen volt, legfeljebb az alkalmazói nem rendszerbe foglalt szabályokat követve éltek vele.

Azt, hogy kinek a nevéhez fűződik az összehasonlító tudományok alapjainak a lerakása, valószínűleg nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani. Tény, hogy rohamos fejlődésük a XIX. század első felében bontakozott ki. A talán első, valódi összehasonlító munka hosszú időn át észrevétlenül maradt. *Sir William Jones*, egy Kalkuttában működő bíró, 1786-ban határozott rokonságot mutatott ki a szanszkrit, görög és néhány modern nyelv között, s ebből közös eredetükre következtetett. Felfedezése évtizedekre homályba merült, mígnem a XIX. század elejének nyelvészei igazolták az állításait.

Az összehasonlító jog ugyancsak a XIX. század terméke, függetlenül attól, hogy a jogok összehasonlítását a jogtudomány ennél már jóval korábban alkalmazta. Van, aki már *Arisztotelésznek* az athéni alkotmányról írt munkájában felfedezi a kezdeteket, mások *Jean Bodint*, még többen *Montesquieu-t* vélik az első komparatistának. Gyanítom, hogy az érintettek ezt soha nem gondolták volna magukról.

Az összehasonlító jogról szóló eszmefuttatást a jog-összehasonlítással történő, zavart okozó összekeverése indokolja, minthogy ilyesmivel az eljárásjog tudományában nemritkán találkozunk.

Maga az összehasonlító jog egyike az elméleti jogtudományoknak. A meghatározó sajátossága az, hogy a jog működésének törvényszerűségeit a jogrendszernek az összehasonlító tudományok elveinek megfelelő tanulmányozásával igyek-

szik feltárni. A jogágak, köztük a büntető eljárásjog saját tudományában az összehasonlító jog bevált eszközeinek a megfelelő használata jelenti az összehasonlító módszer alkalmazását. Nem ritka viszont, hogy a szerzők mindössze párhuzamos leírást adnak a különböző jogrendszerek azonos elnevezésű intézményeiről, a lehetséges következtetések levonását az olvasóra bízva.<sup>9</sup>

Az egyszerű szembeállítás természetesen nem teljesen haszontalan. Az összehasonlító módszerről viszont csak akkor lehet szó, ha a megfelelően kiválasztott közös fogalom, elv vagy követelmény kritériumként történő alkalmazása az összehasonlítás alapja.

Jóllehet, korábban az itt tárgyalandónak ítélt módszerek említésekor az utolsó helyet kapta, most térek rá az empirikus módszert érintő megjegyzéseimre. Ennek oka az a sajátos kapcsolat, amely – legalábbis a magyar büntetőeljárás szakirodalomban – egy időben az összehasonlító módszer alkalmazásával összekötötte. Ez az időszak nagyjából az 1970-es évek közepétől mintegy tíz-tizenkét éven át tartott.

Akkoriban a szerzők egy része szívesen támasztotta alá elgondolásait a bűnügyi statisztikából megállapítható adatokkal, továbbá olyan ténykutatásokkal, amelyek a számokon túl is bepillantást engedtek a büntetőeljárás világába. Némi irigységgel jegyzem meg, hogy akkortájt a kutatók bizonyára könnyebben jutottak kutatási támogatáshoz, mint napjainkban, ha a tényfelmérésekre is futotta. Az empirikus módszer hívei mindenképpen többet költenek, mint azok, akik megelőlegeznek a másodlagos kutatásokkal is: a szakirodalom feldolgozása jóval kevesebbe kerül. Kétségtelen hátránya viszont, hogy mások munkáinak olvasása kevésbé inspirálja az új elgondolásokat, mint a frissiben feltárt új tények.

A lényeg mindenesetre az, hogy az említett időszak kedvezett az empirikus módszer alkalmazásának, és voltak, akik éltek a lehetőséggel. Amikor pedig az előbbiekben tárgyalt jogösszevetést is kötelességszerűen végrehajtották, úgy szólván magától értődően próbálták a megjelenített, főképpen szocialista országok statisztikai adatait ugyancsak bemutatni. Ezt nem könnyítette meg, hogy eme országok egy része nem szívesen hozta nyilvánosságra a bűnügyi statisztikai adatokat – talán mert nem igazolták a tanítást, miszerint a szocializmus építésének előrehaladásával a bűnözés egyre jobban csökken. A titkolódzásban a Német Demokratikus Köztársaság és maga a Szovjetunió járt az élen. Az utóbbi egyébként az 1970-es évek végére – az erről szóló *kijelentések* szerint – már befejezte a szocializmus építését, és a kommunizmus elérésén munkálkodott, de a bűnözés csökkenését nem volt oka bejelenteni.

<sup>9</sup> Az összehasonlító jog művelői nem lelkesednek az „egymás mellé állítás” (*juxtaposition*) módszeréért, némelyek kifejezetten lenéző tónusban említik. Valószínűleg úgy vélik, ez önmagában csupán felszíni és látszólagos hasonlatosságok vagy különbségek feltárásával járhat, s a lényegről nem sokat mond. Van benne valami.

## Dogmatikus felfogás

Utóljára maradt a klasszikusnak számító dogmatika tárgyalása, amelyről a büntető eljárásjogi tankönyvek ugyancsak keveset mondanak. A dolog különösen a büntetőjoggal történető összevetésben szembeszökő, mert annak dogmatikáját a tudománya rendkívül pontosan kidolgozta. Valószínű, hogy az eljárásjogi dogmatika relatív elhanyagolása azzal áll összefüggésben, hogy e jogág késői fejleményként szakadt el a büntető anyagi jogtól, s míg annak része volt, nálánál – afféle másodszülöttként – kisebb figyelemben részesült. Az önállósulás sem hozta magával olyan alapvető eljárási tantételek és dogmatikai rendszer kifejlődését, mint amilyenek a büntetőjog tudományát uralják.

Mindez nem jelenti azt, hogy az „együttélés” idején nem alakultak ki az eljárásjogra vonatkozó tantételek és dogmatika. Arról lehet szó, hogy a büntetőjog kiszolgálására hivatottnak tekintett eljárásjog tudományának művelői egyszerűen elfogadták ezt a szerepet, annál inkább, mert ekkor még a mai „szakma szerinti” elkülönülés ismeretlen volt. Így az eljárásjogi dogmatika fejlesztésén kisebb lelkesedéssel munkálkodtak. Ezzel együtt is mód volt azonban arra, hogy az eljárásjogalkotás bizonyos, a tudományban kidolgozott elveket és elgondolásokat irányadónak tekintsen, és az eljárási szabályokat ezek szellemében alakítsa ki. Az eljárásjog tudományának a hozzájárulása az 1896. évi eljárási kódexhez például igen jelentős volt.

Mivel a büntetőjogi dogmatika az írott joghoz kötött, a kifejlődését a büntetőjog tudományában a kodifikációhoz kapcsolják. Ennek fényében az említetteken túl nehezen talállok további magyarázatot arra, hogy a XIX. század eljárásjogi kodifikációs munkálatai miért nem hoztak magukkal a büntetőjogéhoz hasonló dogmatikai fejlettséget.

A jogdogmatika a tételes jogot tanulmányozva feltárja az általa alkalmazott fogalmak tartalmát, továbbá ezek kapcsolatát. Tulajdonképpen zárt fogalmi és logikai rendszerben vizsgálja a hatályos jogot, és megállapítja, mennyiben felel meg az elvi és fogalmi tisztaság, valamint az ellentmondás-mentesség követelményeinek. A dogmatika e *jelen idejű* szemlélete egyben a saját korlátja is: megállapításai érvényüket veszíthetik, amikor a jog megváltozik. Bár igaz, hogy az új tételes jog új dogmatika kidolgozását kényszerítheti ki, a dogmatika is korlátozhatja a jogalkotói szabadságot. Amikor ugyanis a jogalkotás bizonyos elveket továbbra is követni szándékozik, a dogmatika mutatja meg, hogy a tervezett új szabályozás milyen utakon járhat, s milyen megoldásokat jobb mellőznie.

Az előbbieken alapján belátható, hogy a *törvénymódosítást* meg kell előznie egyfajta „*a priori*” dogmatikai vizsgálatnak, ha a jogalkotó továbbra is ellentmondás-

mentes szabályozást kíván fenntartani, aminek a jelentőségét felesleges bizonygatni. Mivel ez a követelmény új törvény megalkotásakor sem hagyható figyelmen kívül, a dogmatika elhanyagolása ilyenkor is káros. Ebben a helyzetben azonban az előző törvényre épített dogmatika bizonyosan újragondolásra szorul, attól függetlenül, hogy a korábbi eljárási elvek vagy bizonyos intézmények tovább élnek.

A büntető eljárásjog dogmatikája lehet ugyan kevésbé kidolgozott, mint a büntetőjogé, a fontosságának tagadása mégis hiba lenne. Ezzel ritkán találkozunk, annál inkább érzékelhető viszont iránta bizonyos jogalkotói és jogalkalmazói ellenszenv. Szép számmal akadnak példák a dogmatikailag kifogásolható törvénymódosításra, de persze olyan bírósági határozatokban sincs hiány, amelyek a dogmatika elutasításáról, netán az ismeretének a hiányáról tanúskodnak.

A jogtudományban alkalmazott módszerekről valószínűleg önálló monográfiákat lehetne írni, ám a gondolat mintha nem csábítaná a szerzőket. Tartózkodásukat megértem. Belátom ugyanis, hogy e témák tárgyalása nem *jelentéktelen* erőfeszítésekre kerül; a jelző inkább a potenciális olvasók érdeklődésének leírására alkalmas. Az a terjedelem, amelyet rászántam, talán mégis szükséges volt. A büntető eljárásjog tudományának az eljárás képét befolyásoló tényezőkön keresztül érvényesülő hatásához érdemes tudni, hogy a tanainak kialakításában milyen módszereknek lehet szerepük.

## Hatalom és szírének

A megelőző fejtegetésekben – reményeim szerint – érzékeltettem, hogy mind a jogalkotásnak, mind pedig a jogalkalmazói gyakorlatnak szüksége van a tudomány szolgálataira, bár ez amúgy is evidencia. Hasonlóképpen nyilvánvaló, hogy a jelzett kapcsolat kétirányú utca: mind a jogalkotás, mind a gyakorlat a tudomány vizsgálati tárgya is, miáltal hozzájárulnak a tudomány fejlődéséhez.

Ez a kettős kötődés bizonyos veszéllyel jár. A veszélyeztetés ugyancsak kölcsönös, és nehéz eldönteni, melyik oldalról erőteljesebb.

Bár a tudomány az alapvető jogi fogalmak kidolgozásával, ezek összefüggéseinek feltárásával, a különböző jogintézmények működési szabályszerűségeinek feltárásával mindkét területen figyelembe veendő megállapításokra jut, sem a jogalkotó, sem pedig a jogalkalmazó munkáját nem veszi át, és működési területüket még részben sem sajátítja ki. Ennek ellenére, ha tévutakra lép, a jogalkotóra és a jogalkalmazóra egyaránt hátrányos befolyást gyakorolhat, függetlenül attól, hogy sem helyes, sem pedig téves tételeit vagy tanait nem kötelesek követni.

Elismerhető viszont, hogy tudomány és áltudomány között olykor nehéz különbséget tenni, márpedig aki az utóbbira hagyatkozik, semmi jóra nem számíthat. Az

ügynevezett „tudomány” a büntetőeljárás alakító tényezőként is vezetett már káros következményre, és nem feltétlenül csak a régmúltban.<sup>10</sup>

A tudomány ereje nagy, de mindig kisebb, mint a *hatalomé*. Utóbbinak ugyanis módjában van a saját útját járnia, mondjon akármit a tudomány. A jogalkotó e hatalmát kétségbe vonni értelmetlen, mert ez a természetéből következik. Nem árt viszont a *figyelmeztetés*, hogy a *törvényírásnak* a jogszabály tartalmától függetlenül be kell tartania a jogtudomány által szentesített saját szabályait. Nem árt, de nem is használ. A jogalkotó az efféle intelmet nem veszi komolyan.

A jogalkalmazóra ugyancsak vonatkoznak *kánonok*, amelyek jószerével félretehetetlenek. Egyebek között tudatában kell lennie, hogy az alkalmazandó rendelkezések mellett általában a jogtudomány, különösen pedig az érintett szakjogág tudományának általánosan elfogadott tanításait kell követnie. A pozitív kicsengésű „*alkotó*” jelzővel illetett jogalkalmazás nem mehet el addig, hogy e köztettségeket félretéve, szabadon szárnyaljon, s maga teremtsen meg az adott döntést irányító normákat és „tudományos” apparátust. Ha mégis így tesz, a döntése az első esetben bizonyosan, a másodikban pedig valószínűleg törvénytörés lesz.

Amikor a jogalkalmazó tevékenységét a jogorvoslati fórum még ellenőrizheti, az *alkotói* szabadság csábítása jóval kisebb, mint amikor a további kontroll kizárt. Nyilvánvaló, hogy a legmagasabb szintű, vagy az első és egyben végső fokon eljáró fórumok hallják a szírehangokat.<sup>11</sup> Őket ezért csak a jog és a jogtudomány ismerete, valamint az önmérséklet korlátozza.

Az alkotó jogalkalmazást *erénynek* tartom. Ez azonban nem mehet el új, az adott ügy ihlette elméleti, ha úgy tetszik, tudományos elgondolások kötelező határozatba foglalásáig. Ahogyan a tudomány nem veszi át a jogalkalmazó munkáját és működési területét (amire hatalma sincs), a jogalkalmazónak sem illő a tudományt kisajátítania (bár hatalmában áll). A jogalkalmazói munka folyamán kialakult elgondolásokat a tudomány területére tartozó művekben érdemes közzétenni, mert így helyességüket a tudományos viták tesztje igazolhatja vagy cáfolhatja. Ki vitázhat viszont sikeresen azokkal az elméletekkel vagy tudományos nézetekkel, amelyeket kétségbevonhatatlanná tesz a kifejtőjüknek adott hatalom?

<sup>10</sup> A jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak sem a legerősebb oldala a tudományba vetett bizalom. Amikor azonban a tudományt ugyanaz a felfogás, például ideológia irányítja, mint az előbbi kettőt, kapóra jöhet, hogy lehet rá hivatkozni. A szocialista eljárásjog tudománya ekként lehetett szilárd alap az ugyancsak szocialista jogalkotás és jogalkalmazás számára. Ezek viszont – pozitív visszajelzéseként – a tudomány helyességét igazolták.

<sup>11</sup> A jogalkalmazói gyakorlatról és az alkotmánybíróági tevékenységről korábban írtaknál fogva e megjegyzések a legfelsőbb Bíróságra és az Alkotmánybíróságra is vonatkoztathatók lennének. A legnyomatékosabban hangsúlyozom, a fejtegetéseimet nem e két testület kritikájának szántam. Ha a leírtak nekik szólnának, konkrétan fogalmaztam volna. Valójában csupán a jogalkalmazói és a tudományos alkotói szabadság viszonyát kívántam rögzíteni.

KATONA GÉZA

## A tudományos-technikai fejlődés és a kriminalisztikai szakértés

Tanácskozások az MRTT tudományos fórumain

A tudományos-technikai fejlődés az emberiség életének valamennyi területét befolyásolja, a hazai bűntüldözésre és rendészetre gyakorolt hatása az európai helyzettel egybevetve értékelhető reálisan.

Az Európa fejlett országokban működő kriminalisztikai szakértői intézmények tevékenységében a XX. század második felében lényeges fejlődés ment végbe.

Az informatika és a komputerizáció, amely az 1960-as évtizedben először a rendőrségi nyilvántartások fejlesztésében játszott szerepet, az elektronikus alakfelismerés tökéletesítésével adatbázisok (automatizált ujjnyom-, lőfegyver-, festék- és szálgyűjtemények) létrehozásához vezetett.

A bűnügyi tudományok területén az elmúlt évszázad utolsó két évtizedében legjelentősebb változásnak a DNS büntető igazságszolgáltatás-beli alkalmazása tekinthető, ami lehetővé tette azonosítási vizsgálatok végzését nemcsak a vér és a testvéladékok, hanem különböző, sejtsztruktúrákból álló objektumok alapján.

A rendőrségek általános rendészeti intézkedéseik hatékonyságát zárláncú elektronikus térfigyelő rendszerek kiépítésével, önálló értékelő-elemző egységek megszerzésével emelték minőségileg magasabb színvonalra.

Új forenzikus tudományágak alakultak ki a kriminalisztika sajátos gyorsasági és érzékenységi igényeinek kielégítésére, fokozva a *specializáció* és az *interdiszciplinaritás jelentőségét*. A kriminalisztikai szakértést közvetlenül befolyásoló történelmi folyamatok bontakoztak ki. Így:

- a népesség globalizációja,
- bűnözés globalizációja,
- az EU-integráció, Europol, ENFSI, EU-szabványok.

### Képek a bűnügyi tudományok hazai fejlődéséről

Az 1955-ben alakuló Kriminalisztikai Munkaközösség kezdeményezésére 1958-ban készült az első átfogó koncepció korszerű tudományos-technikai szervezet létrehozására.

A tervek megvalósításaként *dr. Kertész Imre* 1961-ben megszervezte az ORFK Bűnügyi Technikai Osztályt/Intézetet, és csaknem harminc évig vezette.

A Bűnügyi Technikai Intézet jogutódjával, a BM/IRM Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézettel a tudományos technikai eljárásokat a nyomozáshoz (bűnüldözéshez és a jogszolgáltatáshoz) szervesen kapcsolódó munkamódszerré tette.

A bűnügyi technika országos szervezetét a megyei rendőr-főkapitányságokon és nagyobb városi rendőrkapitányságokon létrehozott krimináltechnikai részlegek alkották, korszerű nyomkutató- és fotófelszereléssel, mikroszkópokkal, gépkocsikkal ellátva.

A Bűnügyi Technikai Intézetben országos hatáskörrel ujjnyom-, írás-, fegyver- és láb-, jármű- és eszköznyom-szakértők, az új laboratóriumokban biológiai, kémiai és fizikai szakértők tevékenykedtek. Később a nagyobb megyei rendőr-főkapitányságok bűnügyi technikai részlegeinél írás- és nyomszakértők kezdtek meg működésüket.

A bűnügyi technikai képzés Magyarországon az 1960-as években levelező oktatás keretében kezdődött, majd több évtizeden keresztül eredményesen folyt a külföldi (moszkvai és berlini) szakintézményekben. Krimináltechnikai szakkönyvek jelentek meg, metodikai kutatások indultak.

A krimináltechnika már a fejlesztése kezdeti évtizedeiben számos súlyos bűncselekmény felderítését mozdította elő, például az ötrendbeli gyilkossággal gyanúsított Burai Sándor és Vas Gyula ügyében döntő szerepet játszott a szakértői véleményel alátámasztott tárgyi bizonyítás.

A kriminalisztikai szimpóziumok mellett Európa politikai kettéosztottsága által jellemzett légkörben, elsősorban az ENSZ által szervezett bűnmegelőzési és közlekedésbiztonsági konferenciákon kapcsolódtak be magyar szakemberek a nemzetközi tudományos együttműködésbe.

Az 1990-es években a bűnözés évtizedek óta nem tapasztalt mértékű növekedése mellett a természettudományos módszerek bűnüldözésbeli alkalmazásában is jelentős előrelépés történt.

Országos szinten bevezették az automatikus ujjnyomat-azonosítást (AFIS) és a DNS-vizsgálatokat, megkezdődött a DNS-profil-adatbázis létrehozása.

A megyei főkapitányságokon országos elgondolás alapján létszámfejlesztést hajtottak végre, a bűnügyi technikai egységeket osztályokká szervezték, a nyom- és írászakértők mellett daktiloszkópusok és fegyverszakértők kezdtek meg működésüket, technikus- és szakértőképző tanfolyamokat szerveztek, korszerű elektronikus műszerekkel felszerelt vizsgálórendszert alakítottak ki.

Ezek az intézkedések hozzájárultak ahhoz, hogy a bűnügyi technikai szervek a tárgyi bizonyítási eszközök hatékony felkutatásával, szakértői vizsgálatok végzésével előmozdítsák a bűnüldözés eredményességét.

Az elmúlt évtizedben azonban a krimináltechnikai tevékenység, ezen belül a szakértés feltételei egészükben romlottak.

Az 1994-ben elfogadott rendőrségi törvény nem hozta létre a rendőrség tevékenységének szilárd alkotmányjogi kereteit. A következetlen szervezeti intézkedések megbontották a krimináltechnikai tevékenység összefüggő (helyszíni, szakértői) folyamatát, nem alakult ki a rendőrségen belül a krimináltechnikai egységek szilárd, állandó szervezeti helye.

A rendszerváltozás utáni években a nyugat-európai országok részéről megnyilvánuló szakmai és anyagi támogatást – részleges eredmények ellenére – nem sikerült a bűnüldözés tudományos-technikai területén is kellően hasznosítani. A nyugat-európai szakértőképzéshez egyrészt a pénzügyi fedezet, másrészt krimináltechnikai alapismerettel bíró rendőrök idegennyelv-ismerete hiányzott.

Az állandósuló pénzügyi gondok nemcsak a technikai fejlesztést, a nemzetközi kapcsolatok megfelelő ápolását, hanem az elavult krimináltechnikai felszerelések pótlását is akadályozták.

## **A kriminalisztikai szakértés aktuális helyzete**

A XXI. század első évtizedében egyrészt a tudományfejlődés felgyorsulása, a globalizáció, másrészt a szakértésre vonatkozó törvényi szabályozás módosítása (2005. évi XLVII. tv.) új helyzetet hozott létre, és több vonatkozásban negatív irányú folyamatokat indított meg.

A kriminalisztikai szakértés új fejlődési szakaszának tanulmányozására a Magyar Rendészettudományi Társaság (MRTT) tudományos programokat szervezett, amelyek alátámasztására a Magyar Kriminológiai Társaság, a Magyar Jogász Szövetség közreműködésével széles körű kutatásokat végzett, az ORFK Bűnügyi Főigazgatósága pedig felmérte a bűnügyi szakértői tevékenység mutatóit.

A kriminalisztikai szakértés helyzetét, előzetes egyeztetések után 2005 szeptemberében, 2007 októberében, 2009 januárjában és 2009 októberében tudományos konferenciákon, illetve műhelyvitákon tárgyalták meg az egyetemek büntetőjogi tanzszékeiről, az igazságszolgáltatás, a bűnüldözés és a rendészet területéről érkező számos neves szakember bevonásával.

## Változások a kriminalisztikai szakértés jogi szabályozásában

Az MRTT által szervezett kutatások és tanácskozások időszakában a kriminalisztikai szakértés helyzetét érintő számos jogszabály jelent meg, ezek közül a következőket emeljük ki.

A 2006. évi I. tv. az 1998. XIX. tv.-ben kodifikált büntetőeljárás törvény számtalan szakaszát módosította.

A 2007. évi XXXVIII. tv. a szakértők kizárási feltételeit [Be. 103. § (1) bek. b) pont] az érintett hozzátartozói kör szűkítésével kedvezően változtatta meg.

2008-ban a büntetőeljárás törvény (Be.) 77. § (1) bek. és a 78. § (1) bek. által adott felhatalmazás alapján több alacsonyabb szintű jogszabály jelent meg, amelyek érintették a szakértővé válás feltételeit, egyes fogalmait és módszertanát.

Véleményünk szerint ezeknek a jogszabályoknak számos rendelkezése nem a szakértői bizonyítás jogi kereteit, hanem tudományos fogalmakat érint, és a szakértői módszertan szabályozására irányult.

A tudományfejlődés közismert következménye a kriminalisztikai szakértésben is alkalmazott tudományos fogalmak és módszerek gyors változása, amit a viszonylag merev jogi szabályozás nem képes hatékonyan követni.

A 9/2006. (II. 27.) IM rendelet a szakértői területeket és a kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételeket határozta meg, és 14 mellékletben csaknem háromszáz szakértői területet jelölt meg.

A 32/2008. (XII. 31.) IRM rendelet tíz társmínisztériummal történő egyeztetés után tizenkilenc paragrafusban és tíz mellékletben változtatta meg a szakértői területek megnevezését és az igazságügyi szakértői kijelölés képesítési, illetve egyéb szakmai követelményeit.

A 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet a 2005. évi XLVII. törvénybe foglalt felhatalmazás alapján az igazságügyi szakértői tevékenységre vonatkozóan kötelező erejű rendelkezéseket tartalmaz, amelyek közül egyesek kifogásolhatók. Így

- a szakértői feladatköröket néhány kérdést megfogalmazva határozza meg (például a 25. §-ában a kézírás szakértői vizsgálat elvégzését kilenc kérdés; 23. §-ában az igazságügyi genetikai vizsgálat elvégzését három kérdés eldöntésére írja elő).
- az orvos szakértői vizsgálatokkal kapcsolatban elemi követelményeket határoz meg, például kézmosási és fertőtlenítési lehetőség megteremtését a vizsgálóhelyiségben (16. §); magasabb szintű jogszabály szó szerinti közlése. Például 5. § (2) bek.-ben a vizsgálati tárgy megváltoztatása esetén követendő eljárást szabályozó Be. [105. § (3) bek.] szó szerinti átvétele.

A kriminalisztikai szakértés témakörével kapcsolatos, *A bűnügyi nyilvántartás törvényi szabályozására* kiadott 2009. évi XLVII. tv. egyes rendelkezései nem felelnek meg a tudományos követelményeknek, így a 2. §-ban közölt fogalomértelmezések közül téves a „vizsgálati minta” meghatározása, és részletes értelmezés nélkül tartalmilag vitatható a „biometrikus adat”.

Az igazságügyi szakértésre vonatkozó hatályos jogi szabályozás számszerű áttekintése 2009. június 30-án: az igazságügyi szakértésre mintegy harminc hatályos jogszabály vonatkozott, közülük 28 jogszabályt 2005 után adtak ki.

Ezek az adatok az igazságügyi szakértésre vonatkozó jogszabályok számának túltengését és az ebből adódó áttekinthetlenségét bizonyítják. A helyzet kialakulása visszavezethető a szabad bizonyítás és szabad bizonyítékértékelés mellett – de részben helyett – a bizonyítékértékelés formális módszereinek előtérbe kerülésére.

## **A kriminalisztikai szakértés statisztikai mutatói**

A 2005-ben kezdődő jogszabályi változások előtt – az ORFK Bűnügyi Főosztály és a Bűnügyi Szakértői Kutatóintézet adatai szerint – a megyei (fővárosi) rendőri szervek állományában 156 kriminalisztikai szakértő és 88 szaktanácsadó tevékenykedett, a BSZKI állományába 12 kriminalisztikai szakértő tartozott.

A kriminalisztikai szakértők tevékenységét több mint négyszáz bűnügyi technikus, valamint több mint száz nyomozókutya-vezető helyszíni nyomkutatási, rögzítési és ujjnyomatfelvételi, illetve egyéb mintavételi tevékenységgel mozdította elő.

2007. május 1-jéig a megyei kriminalisztikai szakértők alig több mint negyede vállalta a BSZKI-ba történő berendelést. Az idősebb, jelentős szaktudással és gyakorlati tapasztalattal bíró kriminalisztikai szakértők túlnyomó többsége nyugállományba vonult. Ez a folyamat lényegesen növelte az egy szakértőre jutó kirendelések számát és a vizsgálatok átfutási idejét.

## **A tanácskozások súlyponti kérdései**

*A szakértő eljárásjogi helyzete, kizárására vonatkozó szabályozás*

E kérdéskör megtárgyalásához a magyar büntetőeljárás-jog kiváló művelőinek, *Király Tibornak, Cséka Ervinnek, Gödöny Józsefnek, Kertész Imrének* és másoknak a tudományos megállapításai szolgáltak alapul. Ezekből egyértelműen kitudt, hogy a XIX. században elterjedt „a szakértő tudós bíró” koncepcióval ellentétben a *büntetőeljárás-*

rásban a szakértő a szakvéleménynek mint bizonyítási eszköznek a létrehozásával tölt be fontos szerepet. A szakvélemény – a többi bizonyítási eszközhez hasonlóan – jogalkalmazói értékelés tárgya, amelynek szabályait az eljárási jogtudomány alakította ki. A tanácskozásokon egységes álláspont alakult ki abban a kérdésben, hogy a bizonyítékok értékeléséből a nyomozó hatóság, így a rendőrség nem zárható ki, még akkor sem, ha ehhez nem kapcsolódik formálisan meghatározott jogerőhatás.

A kriminalisztikai különleges szakértelemről mint a szakértői bizonyítás alapvető meghatározó tényezőjéről a vitában hangsúlyozták, hogy az igazságügyi szakértő fogalom nem jelent az érintett szakterületen magasabb fokú szakértelmet, hanem azt jelzi, hogy a büntetőeljárás szereplői közül a szakértőnek van ilyen különleges ismerete.

A vita több résztvevője indokoltan kifogásolta, hogy a 2005. évi XLVII. tv. rendelkezéseivel a jogalkotó a szakértő viszonylag távoli rokoni kapcsolatainak mint kizárási oknak más lehetséges okhoz (például a sértett által megnevezett vagy megbízott szakértő gyakran joggal feltételezett anyagi érdekeltiségéhez, vagy más informális kapcsolathoz) képest nagyobb jelentőséget tulajdonít.

A hatályos szabályozás kritikáját nemzetközi összehasonlítás is alátámasztja, például a német eljárási jog, az StPO (72., 74. §) a szakértő kizárását teljesen a bíróval megegyezően állapítja meg. Nem tekinti a szakértőre vonatkozóan kizárási oknak a bíróhoz, az ügyészhez vagy a nyomozó hatóság tagjaihoz fűződő rokoni viszonyt, vagy az e szervezetekkel fennálló alkalmazotti vagy szolgálati viszonyt sem, vagy a szaktanácsadói (Sachkundiger) feladatkör ellátását.

A megkérdozett szakemberek – beleértve a bírakat és független szakértőket is – a gyakorlatukban nem észleltek elfogultságot a rendőrségi szakértők részéről. A bűnügyek bírói tárgyalásakor rendszeresen előfordult, hogy a védő a kedvezőtlen véleményt nyilvánító rendőrségi szakértők elfogulatlanságát konkrét ténybeli érvek nélkül vonta kétségbe. Az Igazságügyi Szakértői Tudományos Intézetek Európai Hálózata (European Network of Forensic Science Institutions; ENFSI) által szervezett nemzetközi minőségbiztosítási rendszer a BSZKI szakvéleményeinek számszázalékos megalapozottságát mutatta ki.

Helyeselhető a szakértőkről szóló 2005. évi XLVII. törvény célkitűzése, amely a szakértők autonómiáját, a nyomozó hatóságoktól való függetlenségét kívánja megteremteni, de kétséges, hogy nem elegendő-e a szakértőnek az ügytől, ügygazdától való függetlensége. Nem mindig célravezető a bűnügyi szakértésnek a rendőri munkától való totális függetlenségének megkövetelése.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Turi András belügyi helyettes államtitkár hozzászólása az MRTT 2009. január 26-i műhelyvitáján.

A kriminalisztikai szakértés működőképességének fenntartását mozdítja elő a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 72. számú véleménye<sup>2</sup>, amely a 2005. évi XLVII. törvényben kodifikált szakértői kizárásra vonatkozó rendelkezések reális értelmezésére törekszik.

A szakértő szervezeti függetlensége kevésbé fontos az objektív kritériumokon alapuló szakértői vélemények esetén. Sok helyszínen a bünygyi technikus, szakértő közreműködése teszi lehetővé a tárgyi bizonyítási eszközök eredményes felkutatását. A szaktanácsadó és a helyszíni szemlén részt vevő nyomozók munkájának irányításáért, koordinálásáért a szakképzett, gyakorlott szemlebizottság-vezető felelős.<sup>3</sup>

Az igazságügyi szakértésre vonatkozó jogszabályok módosításának az alkotmányos jogokat érintő negatív következményei többeket arra indítottak, hogy 2005 őszén beadvánnyal forduljanak az Alkotmánybírósághoz.

#### *A szakértés helye a krimináltechnikai tevékenységek sorában*

A tanácskozások egyetlen résztvevője sem vonta kétségbe a szakértés és a bizonyítás többi mozzanata (például a tárgyi bizonyítás eszközeként vizsgált nyomlekezelési körülményeinek ismerete stb.) között fennálló kapcsolat jelentőségét.

Bírák tapasztalatai is arra utalnak, hogy a tárgyi bizonyítékok utáni szakszerű kutatás, ami a büntetőeljárás későbbi szakaszaiban, így a bírósági tárgyaláson már nem pótolható, pozitívan befolyásolja később az objektum szakértői vizsgálatát.

*Olyan jelenséget, hogy a szakértő az általa végzett szaktanácsadói tevékenység (rendszerint a helyszíni nyomkutatás) végzése miatt elfoglaltá vált volna [lásd Be. 103. § (1) g) pont], a kutatás nem tárt fel.*

A kriminalisztikai szakértés funkcionális helyzetével összefügg a nyomozó szervezeten belüli helye. A szervezeti kérdésekkel kapcsolatban hangsúlyozták az *állapotanalízis jelentőségét*<sup>4</sup>, ettől függően dönthető el a jelenlegi konstrukció megtartása vagy új modell kialakítása. Ebben helyet kaphat a bünygyi technikai szolgálat létrehozása, a BSZKI ORFK alá besorolása is. A klasszikus kriminalisztika szakterületén alapos szakudás bünygyi tudományos intézeteken kívül nem szerzhető meg.

javaslat hangzott el rendészeti igazságügyi szakértői testület felállítására.

*A minőségbiztosítás fejlesztése*, a már elért eredmények alapján a követelményeinek a gyakorlati szakértői tevékenységben történő fokozott érvényesítése a tu-

<sup>2</sup> BH, 2009/1.

<sup>3</sup> Krajnyák Péter, a Nemzeti Nyomozó Iroda igazgatóhelyettesének hozzászólása az MRTT 2009. október 6-i műhelyvitáján.

<sup>4</sup> Finszter Géza hozzászólása az MRTT 2009. január 26-i műhelyvitáján.

dományos szakértői intézet fontos feladata. A BSZKI-nak nagy veszteséget okoztak az indokolatlan szervezeti intézkedések, a szakértői vizsgálatok költségeinek új elszámolási rendszerének következtében pedig a rendőri szervek képtelenek a számlák kiegyenlítésére, és rendkívül magas hátralékot halmoztak fel.<sup>5</sup>

*Az átszervezések károsan érintették a rendőrorvosi hálózatot, és a rendőrorvosoknak a hatósági boncolásokból történő kizárásához, illetve a halottszemlével kapcsolatban az igazságügyi orvosi szempontok háttérbe szorulásához vezettek.*<sup>6</sup>

A 2005. évi XLVII. tv. rendelkezései folyamatosan, több szakaszban 2007. január 1-jéig léptek hatályba. A tudományos fórumokon jelzett negatív következmény, a jól képzett szakértői állomány csökkenése a prognosztizált mértékben megkezdődött. A szakértők munkaterhelésének mérséklését célzó személyzeti intézkedések (így a szakértők berendelése a BSZKI-ba), sem az érintett szervek, sem a szakértők szempontjából nem bizonyultak tartós és jó megoldásnak.

*Az állítólagos szakértői elfoglaltság ügynevezett átszakértéssel történő kiküszöbölését, amikor is a rendőrség állományába tartozó szakértő nem a saját, hanem más rendőri szerv (megyei főkapitányság) által nyomozott ügyben ad szakvéleményt, több hozzászóló javasolta, de ellenérvek is elhangzottak.*

#### *A kriminalisztikai szakvélemények értékelése*

A tanácskozásokon számos hozzászólás foglalkozott a szakvélemények értékelésével, a szakértői következtetések verbális, vagy matematikai-statisztikai módszerekkel történő kifejezésével, a matematikai valószínűség és a bizonyosságot kifejező bírói meggyőződés közötti kapcsolattal, a nemzetközi szabványok szerepével.

Egyetértve hivatkoztak az értékelés jelentőségét hangsúlyozó büntetőeljárás munkákra<sup>7</sup>. Felhívták a figyelmet a nemzetközi szakirodalomban és az EU tudományos fórumok kiadványaiban részletesen tárgyalt *Bayes-teoréma mint matematikai-statisztikai módszer* alkalmazására. A szakértői következtetések értékelésével a bírának is többet kell foglalkozniuk, a téma felvétele indokolt a Bírói Akadémia tervébe.<sup>8</sup>

Horst Katterwee, a Bundeskriminalamt szakértői osztályvezetője a Bayes-tétel alkalmazásával kapcsolatban az ENFSI keretében végzett tevékenységének ta-

5 Lontainé dr. Santora Zsófia hozzászólása az MRTT 2009. január 26-i műhelyvitáján.

6 Tamás Gábor hozzászólása az MRTT 2009. január 26-i műhelyvitáján.

7 Így az újabb szakirodalomban Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 2004

8 Czine Ágnes, a Fővárosi Ítéletábla Büntető Kollégiuma vezetőjének hozzászólása az MRTT 2009. október 6-i műhelyvitáján.

pasztalatait 2007 októberében a Magyar Rendészettudományi Társaság és a Rendőrtisztítási Főiskola tudományos szakértői konferenciáján ismertetette.

*A jogalkalmazói értékkelés kapcsolatban a vitában többen kifogásolták a kategorikus szakértői állásfoglalás indokolatlan előtérbe helyezését, ami a kriminalisztikai szakértői területek nem kellő mélységű ismeretére vezethető vissza.*

A vita megerősítette a szakértői véleményekben közölt megállapítások értékelésének jelentőségét, példaként említve az országos feltűnést keltő móri bankrablás ügyét, amelynek felderítését egy ugyancsak lőfegyverrel elkövetett korábbi bűnügyben adott fegyverszakértői vélemény tette lehetővé.

A negatív tendenciák a bizonyítékértékelés korszerű módszereinek alkalmazásával küszöbölhetők ki. Erre kellő tudományos alapot adnak a magyar jogtudósok munkái is, de az uniós jogharmonizációhoz kapcsolódóan a nemzetközi szakirodalom megfelelően foglalkozik a bizonyítékértékelés korszerű módszereivel, amelyek merev jogi előírások helyett a tudományos közvélemény normáival összhangban álló bírói döntésre épülnek.<sup>9</sup>

#### *Szakértő bevonása a büntetőeljárásba*

*A vizsgáló szakkérdésnek megfelelő szakértő kiválasztásakor a jogalkalmazó (nyomozó, ügyész, bíró) gyakran nehéz feladat előtt áll. Különösen a bűnügyek felderítésekor és bizonyításakor ritkán alkalmazott tudományok esetén fordul elő, hogy a jogalkalmazó nincs tisztában azzal, hogy a különleges szakértelmet igénylő tisztázandó kérdés melyik tudományos szakterülethez tartozik. Különösen nehéz a kompetens szakértő kiválasztása a büntetőeljárás kezdetén, amikor a bűncselekményre vonatkozóan gyakran kevés megbízható adat áll rendelkezésre. A probléma súlyát növeli a szakértő mielőbbi bevonásához fűződő kriminalisztikai igény.*

*Előfordul, hogy a jogalkalmazó nem ismeri kellő mélységben a ritkán alkalmazott szakértői vizsgálatok határait, és a szakértőnek megválaszolhatatlan kérdéseket tesz fel. Helytelenül jár el az a szakértő, aki ilyen esetben is vállalkozik a kérdés megválaszolására.*

*A szakértői területek fogalmainak korszerű meghatározása fontos feltétele a szakértő kiválasztásának is. Az egységes szakmai terminológia jelentősége az EU-integráció időszakában jelentősen fokozódott, elmaradása súlyos következményekkel járhat.*

*A megfelelő szakértő kiválasztását, főbb adatait tekintve, nyilvános szakértői névjegyzék lenne hivatva megkönnyíteni.*

<sup>9</sup> Daubert-ítélet, [www.bucklin.org/Resources\\_Expert\\_Law.htm](http://www.bucklin.org/Resources_Expert_Law.htm)

#### *A szakértőképzés helyzete*

A szakértőképzés jelentőségét a tárgyban tartott valamennyi tanácskozás érintette. A szakértőképzés a várható létszámgigények ismeretében késedelem nélkül megindult, de helyzetét a szakemberek kritikusán értékelték.

Több szakvonal és intézmény (IRM, BSZKI, RTF, ORFK Oktatási Igazgatóság) közreműködésével folyik levelező oktatás, amely azonban időtartamát (3 x 6 hónap) és struktúráját tekintve (hétvégeken, pénteken és szombaton szervezett oktatás) nem tekinthető végleges megoldásnak.

A képzésben érintett hallgatói létszámot egyrésztől a jogalkalmazás igényei, másrésztől az önkéntesen jelentkezők kívánságai határozzák meg, így a különböző szakterületeken képzésben részesülőök létszámában (például kézírás-, nyom-, fegyver-, illetve okmányszakértés) nagyfokú ingadozás mutatkozik.

A képzés eddigi menetében észlelhetők voltak pozitív tapasztalatok, de jelenlegi modelljével nem integrálható az állami felsőoktatási rendszerbe.

#### *A kriminalisztikai szakértés és a tudományos kutatások kapcsolata*

A kriminalisztikai szakértés fejlesztéséhez kiterjedt alap- és alkalmazott kutatások végzése szükséges, amelyet a fejlett európai országok szakértői intézetei – függetlenül attól, hogy a jogállam melyik hatalmi ágazatában működnek – hatékonyan el is végeznek. A tudományos élet valamennyi szektorát érintő pályázatok mozdítják elő a technikai vizsgálati módszerek fejlesztését.

Az EU-integrációt mozdítják elő az ENFSI szakértői munkacsoportjai, amelyek közül többnek a munkájában magyar szakértők is részt vesznek. Ezek a munkacsoportok a kriminalisztikai szakértés módszereinek fejlesztésére tanulmányokat és szabványokat dolgoztak ki.

#### *A szakértői költségekre vonatkozó rendelkezések*

E rendelkezések módosítása, a nyomozó hatóságoktól történő függetlenedés a szakértői díjak sokszorosára emelkedésével jár, ezáltal a rendőrség költségvetése tervezhetetlenné válik. Eltérő álláspontokat fejtettek ki a tanácskozások résztvevői az adatbázisokba felterjesztett ujjnyomatok, ujjnyomok és DNS-minták osztályozásához szükséges szakértői tevékenység költségkihatásairól. A BSZKI álláspontja szerint ez költségkihatással járó szakértésnek minősül, míg a nyomozó szervek ezt a nyilvántartás működtetéséhez tartozó tevékenységnek tekintik.

*A szakértői vizsgálatok magas költségkihatása nem akadályozhatja a szakértő bevonását, a kirendelésekor az anyagi szempont nem lehet meghatározó, de a*

szakértők bevonásával kapcsolatos egyes büntetőeljárási szabályok (szakértő bevonására irányuló ügyészi utasítás) pénzügyi vonatkozásai tisztázást igényelnek.

A szakértő bevonásánál nem indokolt a közbeszerzésre vonatkozó előírások alkalmazása vagy a hosszadalmas pénzügyi előkészítés, de ebben a kérdésben sem alakult ki egységes gyakorlat.

## Zárógondolatok

*Az MRTT által az elmúlt öt évben szervezett kutatás és konferenciák megállapításai abban foglalhatók össze, hogy a vizsgált időszakban a kriminalisztika hazai szakértői jelentős eredményeket értek el, de a nemzetközi színvonalhoz képest növekedett a szakterület lemaradása, ami a nem megfelelő pénzügyi ellátottság mellett jogi, szakmai és tudomány-rendszeri tényezőkre is visszavehető.*

A vitákon egyetértés volt abban, hogy

- a kriminalisztikai szakértői vizsgálatok korszerű, nemzetközi szabványoknak megfelelő metodikája tudományos szakintézetekben folyamatosan végzett kutatómunkával és bibliográfiai tevékenységgel biztosítható;
- a kriminalisztikai szakértői területeken naprakész hazai és nemzetközi szintű szakértői gyűjteményeket kell működtetni, korszerű elektronikus hozzáféréssel;
- a szakvélemények értékelését a kritériumrendszer fejlesztésével, a szakértői megállapítások, következtetések verbális kifejezésskálájának hazai és nemzetközi szabványosításával kell előmozdítani;
- nemzetközi tapasztalatokat is figyelembe véve kutatásokat kell folytatni a valószínűségi vélemények matematikai-statisztikai módszerekkel történő kifejezésére, az ehhez nélkülözhetetlen szakértői gyűjtemények létrehozására;
- a kriminalisztikai szakértés fejlődését gátló tényezők megszüntetéséhez nem elég egy vagy néhány széles körben kifogásolt jogszabály módosítása, hanem számba kell venni a jogszabályi környezetet, a vonatkozó jogi szabályozás összhangját. Nemkülönben szükséges a kriminalisztikai szakértést befolyásoló tényezők vizsgálata, ideértve a terület anyagi-pénzügyi helyzetét is, és meg kell vizsgálni a negatív jelenségek kiküszöbölésének lehetőségét.

*Java-latok további vizsgálódások tárgyaira*

A tanulmányban ismertetett tudományos kutatások a kriminalisztikai szakértés fontos elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkoztak. Úgy tűnik azonban, hogy számos további téma vár még feldolgozásra:

*A kriminalisztikai szakértés helyzetét meghatározó jogi normák területén* – a kriminalisztikai szakértés helyzetére vonatkozó jogi szabályozás megfelel-e a büntetőeljárás-jog alapelveinek, elvi követelményeinek? A kriminalisztikai szakértés eljárásjogi szabályozása előmozdítja-e a szakvélemények mint bizonyítási eszközök kölcsönös elfogadását az EU tagországaiban? A bizonyítás és bizonyítékértékelés szabadsága érvényesül-e a szakértés törvényi szabályozásában? A kriminalisztikai szakértői bizonyítás és a tárgyi bizonyítás viszonya. Az előbbi tevékenység körébe beletartozik-e a közreműködés a tárgyi bizonyítási eszköz felkutatásában? A szakértő és szaktanácsadó tevékenysége és szakmai állásfoglalásai a nyomozáskor hogyan kapcsolhatók be az okirati vagy a tanúbizonyítás folyamatába?

*A szakértői kompetencia érvényesítése a szakértő kiválasztása során* – összhangban áll-e a szakértői szakterületek meghatározása a tudományrendszer elméleti és gyakorlati követelményeivel? Tudományágak megnevezésének egységesítése, figyelembe véve a külföldi, nemzetközi tudományos terminológiát.

*A kriminalisztikai szakértés szakmai normáinak érvényesülésével kapcsolatban* – a tudományfejlődés eredményeit alkalmazzák-e a kriminalisztikai szakértők? Uniós szakértői intézmények, szabványok hatása a hazai szakértői módszertanra. A kriminalisztikai szakértői vizsgálatokban érvényesül-e az azonosításmélet? Folynak-e kutatások a szakértés eszköztárának bővítésére? A kriminalisztikai szakértést előmozdítják-e megfelelő szakértői gyűjtemények? Van-e hazai és nemzetközi szinten hozzáférés a szakértői gyűjteményekhez? Hazai és külföldi tudományos intézetek (OKRI, Bundeskriminalamt) pozitív példái nyomán indokolt-e kutatások kezdeményezése a kriminalisztikai szakértői metodika magyarországi történeti fejlődésének feltárására?

*A szakvélemény és a szakértői következtetések jogalkalmazói értékelésével kapcsolatban* – a szakértői következtetések határozottsági fokának egységes verbális kifejezésére és értékelésére tervezhető-e az ügyészséggel és bíróságokkal egyeztetett kutatások? A szakértői tevékenység módszertani szabályozása összhangban áll-e a szabad bizonyítás és bizonyítékértékelés elvével?

*A szakértőképzés elvi és gyakorlati követelményei érvényesülnek-e?* Biztosítottak-e a szakértőképzés és -utánpótlás személyi feltételei valamennyi szakértői területen? A szakértők bevonásakor egységes pénzügyi elvek és szabályok érvényesülnek-e?

\*

*Az MRTT által szervezett vizsgálat, az e tárgyban tartott tudományos tanácskozással azt bizonyítják, hogy a kriminalisztikai szakértés jelen színvonalának eléréséhez a magyar szakemberek évtizedeken át kifejtett erőfeszítései voltak szükségesek.*

Nem kisebb munka, szellemi és anyagi ráfordítás szükséges e terület további fejlesztéséhez, az európai színvonalhoz történő felzárkóztatásához.

A kriminalisztikai szakértés fejlesztése a tudományfejlődés és hatékony bűnüldözés és a rendészet közötti híd erősítését jelenti, nem lehet tehát takarékoskodni az erőfeszítésekkel.

BÓCZ ENDRE

## A kriminalisztikai szakértelem a büntetőper előkészítésében

A Magyar Rendészettudományi Társaságnak (MRTT) a kriminalisztikai szakértői működés helyzetével foglalkozó tanácskozássorozatról szóló beszámoló<sup>1</sup> igen tartalmas olvasható. Megtudhatja belőle az olvasó, hogy miként, milyen erőfeszítések árán és milyen viszontagságos módon jött létre mintegy három évtized alatt Magyarországon az a bűnügyi technikai infrastruktúra, amely nélkül korszerű bűnüldözésről beszélni sem lehet, és azt is, hogy az utóbbi évek jogalkotásai hogyan hatnak erre az infrastruktúrára. Kicsengése figyelmeztetés: az elmúlt öt esztendőben – amit az MRTT vizsgálatai érintettek – az elért jelentős eredmények ellenére növekedett a szakterületnek a nemzetközi színvonalhoz képest mutatkozó hátránya. Ez csak részben tulajdonítható a szűkös pénzügyi ellátásnak. Szerepe van benne jogi és tudomány-rendszer-tani tényezőknek is. A megoldáshoz „számba kell venni a jogszabályi környezetet, a szabályozás összhangját”<sup>2</sup>. Ehhez a felfogáshoz illeszkedve bőségesen ki is jelöli a szükségesnek tartott további kutatások irányait.

A tanulmány megállapításaival egyetértek. A munka során azonban – szinte mellékesen – felvillant egy olyan összefüggés, amelynek továbbgondolása a szememben mégis kétségessé teszi, hogy a javasolt kutatások és az azok hatására a hatályos jogrendszerben a bajok mélyebben gyökereznek. Ezt az aggályt igyekszem a továbbiakban megindokolni.

### A „kriminalisztikai szakértelem” értelmezése

A kutatásra gyakorlati okot az adott, hogy a szakértői tevékenységre vonatkozó új szabályozás nehéz helyzetbe hozta a rendőrségen kiépített bűnügyi technikai apparátusban tevékenykedő kriminalisztikai szakértőket. Az ő szakismereteiket jelöli – az egyszerűség kedvéért – a *kriminalisztikai szakértelem* kifejezés. Ez a megnevezés azonban félrevezető.

<sup>1</sup> Katona Géza: A tudományostechnikai fejlődés és a rendészet. Lásd e számunk 19. oldalán

<sup>2</sup> Uo. 18. o.

BÓCZ ENDRE

A kriminalisztikai szakértelem a büntetőper előkészítésében

A kriminalisztika önálló tudomány. Azokat a lehetőségeket, feltételeket és módokat kutatja, amelyek megszabják a természet- és társadalomtudományok más területein felhalmozott ismeretek felhasználását a büntető igazságszolgáltatást – és általában: a jogalkalmazást – szolgáló ténybizonyításban; erre dolgoz ki és foglal rendszerbe eszközöket, módszereket és eljárásokat. A *kriminalisztikai szakértelem* kifejezés tehát valójában az ebben a tudományban való jártasságot hivatott érzékelteni; azt, hogy valaki tudja azt is: egy jogalkalmazási célú konkrét eljárásban milyen ismeretek birtokában, milyen feltételek mellett és melyik tudományterület különleges szakértelemmel bíró művelőjétől milyen ténykérdésekben kaphat választ, tehát ehhez igazodva képes optimális sorrendbe rendezni a részproblémák megoldására szánt intézkedéseket. Azok a szakemberek, akik valamely társadalom- vagy természettudományi ágazatban magasan kvalifikáltak, és tudományáguk ismeretanyagának a jogalkalmazási bizonyításban rendszeresen – vagy legalábbis gyakran – felhasználható tételei ilyen irányú tolmácsolásában is jártasak, nem vagy nem elsősorban a kriminalisztikát művelik, hanem a saját szaktudományukat; igazságügyi orvosok, fizikusok, vegyészek stb.

A félreértést az okozza, hogy egyes sajátos, szűkebb kérdéskörök megítélése szaktudományos ismereteket igényel ugyan, de rendszeresen szinte csak a jogalkalmazási – sőt leginkább csak a büntetőjog-alkalmazási – bizonyításban vetődnek fel. Közismerten ilyenek vizsgálatával foglalkozik a daktiloszkópia, a nyomtan, a ballisztika, az összehasonlító írásvizsgálat, az igazságügyi orvostan – hogy csak a legkézenfekvőbbeket említsem. Ezeket gyűjtőnéven szokták hagyományosan *klasszikus kriminalisztikai szakértői területeknek* is nevezni, de a *kriminalisztikai* jelző itt nem a szakterületet, hanem a szakismeretek igénybevételének jellegzetes irányát jelzi.

## A szakismeretek a jogalkalmazási bizonyításban

A kultúranthropológiai kutatásokból tudjuk, hogy az emberiség kialakulásának hajnalán – még jóval az állam kialakulása előtt – létrejött egyfajta primitív igazságszolgáltatás, amelyet a keletkező állam csak átvett<sup>3</sup> –, és persze át is formált a maga képére. Az igazságszolgáltatás az évezredek alatt sokat változott ugyan, de kikristályosodtak bizonyos alapvető követelmények.

3 Ezt a szerepet, ami változatos formákban intézményesült az idők folyamán, kezdetben a csoport (nemzetiség, nagycsalád stb.) vezetői, illetőleg a spirituális vezetők (varázslók, papok) látták el. William Graham Sumner: Népszokások – szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978, 734. és köv. o. [Társadalomtudományi Könyvtár]

Ilyen – hosszú ideje érvényesnek tartott – követelmény az, hogy a döntésre jogosult bíróság a valóságnak megfelelő tények ismeretében határozzon. Ez az igény a forrása annak, hogy az igazságszolgáltatás a ténybizonyításba bevonta a különféle szaktudományok ismeretanyagát is. A szakismereteket előbb gyakorlati szakemberek (például bábák, a sebészi feladatokat ellátó borbélyok stb.), majd tudományosan (tehát elméleti téren is) képzett szakértők tolmácsolták, akik ennek folytán előbb véletlenszerűen és önkéntelenül, később pedig intézményesen is szert tettek igazságügyi jártasságra. Ennek a folyamatnak, természetesen, volt egy másik iránya is: azok a jogalkalmazók, akik egy-egy jogeset – többnyire bűncselekmény – ténybeli körülményeit mint természeti jelenséget tanulmányozták, a felhalmozódó szakmai gyakorlati meg a mindennapi élettapasztalatok és az aktuális színvonalú általános műveltség keretében illő szaktudományi (fizikai, kémiai stb.) képzettség birtokában végezték munkájukat. A bűncselekmény végül is a mindennapi élet eseménye; nyomainak egy része a mindennapi, közönséges élettapasztalatok alapján is megítélhető, és bizonyos kényszerítő következtetések levonása akkor sem igényel különleges szakértelmet, ha eljárási szabályok értelmében esetleg (mint nálunk) ezeknek a következtetéseknek a hitelesítésére formális szakértői véleményt (is) be kell szerezni.

Ugyancsak ilyen követelmény, hogy az igazságszolgáltatás csak arra jogosult – *materiálisan* vagy *processzuálisan legitimált* – személy (alany, *ügyfél*) kezdeményezésére lép működésbe és alkalmazza a jogot (jogszabályt), a jogszabály pedig egy lényeges vonásaiban elvontan körülírt ténybeli helyzetre (tényállásra) írja elő a követendő állami reagálást. Aki tehát az igazságszolgáltatás segítségével kíván jogot érvényesíteni, köteles azt az állítólagos ténybeli helyzetet a bíróság meggyőzésére alkalmas módon igazolni (*bizonyítani*), amelynek leírása a megfelelő jogszabály diszpozíciójában olvasható.

Mindebből következik az igazságszolgáltatás segítségével történő jogérvényesítés meghatározó modellje: az eljárás megindítására legitimált fél a bíróság elé terjeszti azt az állítást, hogy megvalósult konkrét formában az a hipotetikus ténybeli szituáció, amelyből tüzetesen körülírt jogát származtatja, ezt bizonyítékok felvonultatásával és bemutatásával igazolja, és igényli, hogy az állam tegyen eleget jogszabályból fakadó kötelezettségének, és kényszerítse ki a jogi következményeket.

Ez érvényes minden jogterületen, így – különösen – a (széles értelemben felfogott) magánjogban (polgári jogban) és a büntetőjogban egyaránt.

Magánjogi területen mindez nyilvánvaló. Ha valaki követelést kíván támasztani, akkor – akár fordul ügyvédhez, akár nem – fel kell készülnie állításai bizonyítására. Aki a keresetlevelet megfogalmazza, tájékozódik a felajánlani kívánt bizonyítékok felől, és ha ügyvéd, még arról is igyekszik képet alkotni, hogy a kérdéses bizonyítékok mennyire ígéreknek meggyőzőnek. Ha kell, akár magánnyomozó

igénybevételét is javasolja megbízójának a siker érdekében szükségesnek látszó további bizonyítékok felkutatásához.<sup>4</sup> Alapvetően e szerkezetet tartotta meg mind a mai napig az angolszász jogi kultúrában uralkodó ügyféli vádper is.

Eltért a büntetőjog alkalmazási körében ettől az igazságszolgáltatási modelltól a középkori *inkvizitórius büntetőeljárás* rend; a büntetőjog-alkalmazás hivatalból – vagy is nem kérelemre – lépett működésbe, és a bíróság – a bíró, az *inquirens* – a saját érdeklődéséhez mért önálló vizsgálatot végzett, bizonyítékokat gyűjtött. A vizsgálat eredményét (írásba foglalt anyagát) azután az ítélebíróság egyik tagja (a *referens*) a bíróság ülésén előadta, ezt megvitatták, és anélkül hogy a vádlottat maguk meghallgatták volna, meghozták az ítéletet.<sup>5</sup> A történelmi tapasztalatok – igaz, ma már javarészt csak könyvekből – ismertek. A belőlük adódó következtetéseket vonta le a francia forradalom utáni büntetőeljárás törvényhozás, amely (vitatható eredménnyel ugyan) ismét bevezette az ügyféli per modelljét, majd a napóleoni kodifikáció.

## A szakismeretek és a nyomozás

A XIX. századra már határozottan körvonalazódott a közbátorság, vagyis a közbiztonság iránti igény, és ennek kielégítése közigazgatási feladattá vált; erre a közigazgatásban rendőri szervezetek jöttek létre. A *közbűncselekményeket* a közbiztonságot megzavaró eseményként értelmezték, amelyek nyomán a rend helyreállítása – mint rendészeti feladat – a rendőri (közigazgatási!) hatóságok dolga. A „rend helyreállítása” a rendzavaró esemény – adott esetben bűncselekmény – folytatásának megakadályozását, a történetek és a szereplők kilétének megállapítását, a bizonyítási lehetőségek tisztázását és adott esetben a jogkövetkezmények alkalmazási lehetőségének megteremtését (a feltételezett büntettes letartóztatását és az igazságszolgáltatásnak való átadását), vagyis bűncselekmény gyanúját kelteő esetben a bizonyítási lehetőségek felmérését és a bizonyításra való felkészülést is jelentette. Ez volt – és például Angliában a mai napig is ez maradt – a *nyomozás*, a büntetőper megindításának ügyféli előkészítése.<sup>6</sup>

4 Némiképpen eltér a közigazgatási hatóságok útján történő jogérvényesítés; itt előzetesen a közigazgatási hatóságok végzik az előkészítést (*állapítják meg a tényállást*) és alkalmazzák ennek eredményéhez képest a jogot, de ezt is felülvizsgálhatja az érdekelt kérelmére (keresetére) a bíróság. A végső döntést tehát – fő szabályként – a vázolt modell szerint a bíróság hozza.

5 Vuchetich Máttyás: A magyar büntetőjog rendszere. II. könyv. Gyakorlati büntetőjog. A Magyar Királyi Tudományegyetem Nyomdájában 1819-ben készült latin nyelvű eredetiből fordította Király Tibor. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 231. o.

6 A Crown Prosecution Service létrejöttéig a nyomozást végző rendészeti szervezetek döntöttek arról, hogy vádat kell-e emelni; pozitív döntés esetén jogi szolgálatuk egy ügyvédi iroda részére elkészítette a megbízást a

A mérce az volt, hogy a rendőri vezetők *mit tartanak szükségesnek*. Döntő jelentőségűvé vált tehát a rendőri vezetőknek – és mivel ő, a dolog természeténél fogva, a nyomozást végző beosztottjától kapott információkra támaszkodott, a nyomozónak – a bizonyításbeli követelményekről alkotott véleménye, ami viszont a szakudás és a tapasztaltság függvénye volt. A természettudományok akkori gyors fejlődése és az új tudományos eredmények igazságszolgáltatásbeli felhasználási lehetőségeinek felismerése kiterjesztette a nyom eredeti, hagyományos (kezdeleleges) fogalmát. Nyom lett a szabad szemmel nem is látható elváltozás és a vegyileg elemezhető anyagmaradvány. Ezek felismerésére a rendőrség előbb esetileg vont be szakembereket, majd felszereléseket szerzett be, és állandó szakalkalmazottakat is kezdett foglalkoztatni, s a tőlük kapott – természettudományi eredetű szakismeretekre alapozott – tanácsokat a nyomozásban folyamatosan felhasználta. Így alakult ki a bűnügyi technika – a mai kriminalisztika egyik ágának, a krimináltechnikának a csirája.

Ez a nyomozás, persze, nem a bíróság igényeihez volt szabva. A szakemberek nem igazságügyi vagy bírósági szakértők voltak, hanem rendőrségi alkalmazottak, nem hatósági kirendelésre működtek, és nem is a tárgyalásra bizonyítékul szánt formális szakvéleményt adtak. Ez azonban nem jelentette azt, hogy függetlenítették magukat szaktudományuk követelményrendszerétől, és amit mondtak, az ne lett volna a szaktudomány aktuális állása szerint helytálló. Angliában a rendészeti szervek (rendőrség, vám- és adóhatóság stb.) az uralkodó (a korona) nevében vádat is maguk emeltek megbízott ügyvédek útján – egészen 1985-ig.<sup>7</sup>

A Bonaparte Napóleon személyes közreműködésével készült *Code d'Instruction Criminelle* (CID) által szabályozott *kontinentális* (vegyes) rendszerű büntetőeljárás leleménye volt a rendészeti tevékenység és az igazságszolgáltatás működésének intézményes, jogszabályi szintű összekapcsolása. Ez a rendszer Európa-, sőt világszerte elterjedt. Kapcsolatukban kulcsfontosságú volt a CID – állítólag Napóleon által személyesen szövegezett – 10. cikkelye, amely feljogosította – és egyben kötelezte – a rendőri hatóságok vezetőit arra, hogy *„végrehajtsák, vagy a rendőrség tagjaival végrehajtsák mindazokat az eljárási cselekményeket, amelyeket szükségesnek tartanak a büntettek, vétségek és kihágások megállapításához és ahhoz, hogy az elkövetőket a megbüntetésükre hivatott bíróságoknak átadják”*. Ez lett jogi értelemben a rendőri nyomozás.

vádemelésre és a vád képviselésére. A CPS megalakulásával ez annyiban változott, hogy a rendőrség stb. nyomoz, és ha az ügyet vádemelésre alkalmasnak tartja, átadja – a vádemelés felől azonban a CPS maga dönt, vagyis nem a rendőrség „megbízottja” többé.

<sup>7</sup> Joshua Rozenberg: *The Case for the Crown – The Inside Story of the Director of Public Prosecutions*. Wellingborough, Northamptonshire, 1987, p. 79. ff.

## A szakismeretek a bírói eljárásban

Az igazságszolgáltatást célzó eljárás megindításának kezdeményezése a közvád-lói hatóság joga lett; túlmént tehát a rendészeti szervek hatáskörén. A nyomozás célja mindenütt elsősorban a rendészeti célú tájékozódás volt, a vegyes rendszerű büntetőeljárásban pedig ezen túl perspektivikusan az is, hogy a vádlónak kellő tá-jékoztatást nyújtsa a vádemelés felőli döntéshez. A bírósági eljárás ugyanis eb-ben a rendszerben is *vádeltvű*: bírói eljárás büntetőügyekben csak az erre *materiá-lisan* (mint meghatározott körben a sértett) vagy *processzuálisan* (mint a közvádló) legitimált személy részéről előterjesztett vád alapján indítható.<sup>8</sup> A vádat a nyilván-os, szóbeli és közvetlen főtárgyaláson az ítéldbíróság előtt kellett bizonyítania a vádlónak.

A főtárgyalás előkészítése azonban bírói feladat; ezt az *inquirens* utódja, a vizsgálóbíró (*judge d'instruction*) látta el, ha a közvádlónak az állítólag bűncselek-ményt megvalósító tényeket és azok büntetőjogi minősítését szabatosan leíró indít-ványára elrendelte. A vizsgálóbíró dolga az volt, hogy a nyomozás által feltárt és a gyanút a vádló szerint *nyomatékos*sá tevő adatokat ellenőrizve eldöntse, vajon azok tényleg alkalmasnak ígérkeznek-e az állítólagos tények igazolására, és ezért indokolt-e az ügyet főtárgyalásra az ítéldbíróság elé terjeszteni.

A (bírói) vizsgálat a bűnper bírósági előkészítését szolgálta. A vizsgálati cselek-ményeket – így például a szemlét is – a vizsgálóbírónak kellett végeznie, és a szak- ismereteket a vizsgálóbíró számára bírósági szakértőnek kellett tolmácsolnia. Ez az oka annak, hogy a (bírói) vizsgálatnak – például Franciaországban, de más orszá-gokban is – az 1900-as években beakonyult.

A rendőrségi bűnügyi laboratóriumok a bűnügyi nyomozásban – de általában: a jogalkalmazásban – rendszeresen felvetődő és a szaktudományokban elért eredmények hasznosításával megoldható sajátos kérdések vizsgálatára – többnyi-re jelentős költségekkel – speciális eszközöket és műszereket fejlesztettek, illetőleg eljárásokat alakítottak ki. Ezek egy része az adott szakterületen egyébként ismert

<sup>8</sup> Ezt az elvet az 1896. évi XXXIII. törvény 1. § [1] bekezdése is elfogadta, bár a bűnvádi perrendtartás már a vegyes rendszerek a több évtizedes tapasztalatok alapján továbbfejlesztett változatát alakította ki. Nálunk a (bírói) vizsgálat nem volt minden ügyben kötelező. A (bírói) vizsgálat előfeltétele az volt, hogy a vád-ló szerint meghatározott személlyel szemben bűncselekmény elkövetésének *nyomatékos gyanúja* legyen meg-állapítható. Ehhez igazodik, hogy a vizsgálat elrendelésére irányuló indítvány nem vádemelés, mert az indítványozó nem állítja, csak „nyomatékosan gyanítja”, hogy az illető bűncselekményt követett el. Angyal Pál szerint így a vizsgálat „*némileges megtörése a vádelvnek*”, de mivel csak a vádló indítványában megjelölt személlyel szemben és tette nézve rendelhető el a vizsgálat, az erre irányuló indítvány ugyanúgy megszab-ja a bírói eljárás (a vizsgálat) kereteit, mint a perét a vád. Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tanköny-ve. Athenaeum, Budapest, 1915, I. kötet, 259. o.

és használt eszközök, műszerek és eljárások sajátos változata; hatékony kezelésük azonban a szaktudományos ismereteken túl sajátos jártasságot is igényel. Ez a jártasság önmagában – a technikai infrastruktúra nélkül – nem hasznosítható, a technikai infrastruktúra viszont másutt nem használható ki költséghatékonyan. „*A tudományos nyomozási technika kialakulása a múlt (XIX. – beszurás tölem. B. E.) század végére a nyomozást, mint foglalkozást olyan jártasságra alapozta, amely többé nem egyedül a hajlamtól függött. [...] Ez a fejlődés egyszersmind [a magisztrátusokat – beszurás tölem. B. E.] egyre növekvő mértékben teszi függővé azoktól a tudományos és technikai szolgáltatóktól, amelyeket a rendőrség, és nem a bíróság (amely legjobb esetben külső szakértőket vehet igénybe) fejlesztett ki*”.<sup>9</sup>

A modern magyar büntetőeljárás eredetileg a vegyes rendszer korszerűbb változata volt; a bűnvádi perrendtartás ezt vezette be. Ennek a törvénynek többször módosított változata volt a hatályos jog 1950-ben, amikor a bírósági szervezet átalakításával összefüggésben újabb módosítás következett: megszüntették a bírói vizsgálatot – amit nem csekély ellenzést leküzdve vezettek be, 1921 után pedig mégis már alig alkalmaztak – és a vizsgálóbírói intézményt.

Idetartozik, hogy Magyarországon a bűnügyi technika meglehetősen szerény keretek között működött; az ország legnagyobb nyomozó hatóságának, a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak a bűnügyi laboratóriuma is mindössze három szobából állt, amelyekben kriminalisztikai gép- és kézírásvizsgálatot, továbbá nyomtani és vegyvizsgálatokat végeztek.<sup>10</sup> Működött a laboratóriumtól különálló daktiloszkópiai részleg, amelyet szintén a rendőrség kezelte. A „bírósági perelőkészítés” eszméjének megfelelően önálló szakértői intézményként jött létre és működött a Bírósági Vegyészeti Intézet, és az orvostudományi egyetemeken a törvényszéki orvostannak – a budapesti egyetemen már 1793 óta önálló – tanszéke volt.<sup>11</sup> E mellett működtek törvényszéki szakértők, és a bíróság – így a vizsgálóbíró is – őket vette igénybe.

A vizsgálóbírák – a vizsgálat mint eljárási szakasz említett háttérbe szorulása folytán – inkább (mai szóval élve) *alapjogi bírálként* működtek; döntöttek a büntetőeljárás kényszerintézkedések felől, továbbá egyes előzetes bizonyítási teendőket láttak el. A jogszabály<sup>12</sup>, majd a későbbi joganyag<sup>13</sup> ezeket a teendőket részben a (rendőri) nyomozó hatóságok, kisebb részben pedig az ügyészség hatáskörébe utalta.

<sup>9</sup> René Lévy: *Police and the Judiciary in France since the Nineteenth Century – the Decline of the Examining Magistrate*. *British Journal of Criminology*, vol. 33, no. 2, Spring 1993, p. 181.

<sup>10</sup> Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.): *60 éves a magyar rendőrség*. Budapest, 1942, 191. o.

<sup>11</sup> Molnár József: *A kriminalisztika tudományának története*. In: Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika*. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, I. kötet, 24. o.

<sup>12</sup> Az 1950. évi 12. törvényerejű rendelet.

<sup>13</sup> Az 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról, majd az azt váltó későbbi jogszabályok.

## A szakismeretek a szocialista eljárásjogban

Az 1951. évi III. törvény, a büntető perrendtartás (Bp.) – de különösen a módosításáról szóló 1954. évi V. törvény (Bpn.) – új helyzetet teremtett. A (bírói) vizsgálat megszüntetése után a büntetőper előkészítésének rendes, sőt a Bpn. után kivétel nélkül kötelező formája az ügyész irányítása, vagy legalábbis felügyelete mellett folyó nyomozás lett. A bírósági perelőkészítést tehát intézményesen az ügyféli előkészítés váltotta fel, amelynek keretében az ügyész a korábbi bírósági szakértői apparátust vette igénybe. A másik félnek, a terheltnek<sup>14</sup> ugyanaz a szakértői apparátus állt csak a rendelkezésére – feltéve, hogy a hatóság a kérelmére más szakértő meghallgatását is elrendelte; ez azonban nem volt kötelező.<sup>15</sup> A felek egyensúlya tehát felborult, a súlypont a vád javára eltolódott.

Ezt az állapotot tételes jogként a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet, amely már a felek fogalmát is mellőzte, és csak hatóságokról és személyekről beszél, elvi síkon pedig a büntetőeljárás *Barna Péter* és *Gödöny József* nevével fémjelzett felfogása szentesítette. Ez utóbbi – tudvalevően – abban foglalható össze, hogy a büntetőeljárás minden szakaszában az objektív igazság megállapítására kell törekedni, és erre a bíróságnak sincsenek más módszerei, mint amelyek a nyomozó hatóságnak is megvannak, így tehát ez sem kevésbé képes és köteles az igazság megállapítására, mint a bíróság, és ezért – elvileg – a nyomozás eredményeként megállapított tény igazságértéke nem kisebb, mint azé, amit a bíróság jogerős ítélete tartalmaz. Ezen alapult a „szűkebb és tágabb [tudniillik igazságszolgáltatást is magába foglaló] értelemben vett bűnüldözés” koncepciója, amelynek értelmében „végső soron” a nyomozás idején is igazságszolgáltatás folyt.<sup>16</sup>

Ez az eljárási szerkezet az eltelt fél évszázad alatt megszokottá, szinte természetessé vált; a rendszerváltozás utáni eljárásjogi kodifikáció kísérletet tett ugyan arra, hogy enyhítse a vád és a védelem jogállásának aszimmetriáját, de ezt a „szakma” lényegében megtorpedózta. Így az ügyféli perelőkészítés keretében a védelem jogai – a vádéhoz képest – ma is korlátozottak.

<sup>14</sup> A Bp. 37. §-a a terheltet még ügyfélként ismerte el.

<sup>15</sup> Bp. 114. § (1) bekezdés; kivéve, ha biztonsági őrizetbe helyezés (a kánszergyógykezelés korábbi elnevezése) felől kell dönteni, mert ilyenkor a terhelt, vagy hozzátartozója kérelmére más szakértő közreműködését – a (2) bekezdés értelmében – meg kellett engedni.

<sup>16</sup> Barna Péter: A bűnüldözés elvi kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 117. és köv. o.; Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 18. és köv. o. Ezzel a felfogással napjainkban már nem szükséges vitakozni. Ismeretelméleti szempontból nagy általánosságban igaz, hogy az igazság megismerése nem a bíróság kiváltsága, a büntetőeljárás felépítése azonban a bíróságnak – a koncentrált, közvetlen és kontradiktórius tárgyalás révén – a tényekre vonatkozó bizonyítékok megismeréséhez intézményesen szélesebb adatbázist nyújt.

## A szakértő a büntetőjog-alkalmazásban

A szakértő feladata az igazságszolgáltatásban az, hogy a tények megállapításához, illetőleg a köznapi ismeretanyag birtokában is megállapítható tények értelmezéséhez szükséges szaktudást *különleges szakértelme* révén tolmácsolja az eljáró hatóságnak, így a bíróságnak is.

A *különleges szakértelem* azoknak a természeti és társadalmi szabályoknak a mélyreható ismerete, amelyek az ember humanizált környezetét alkotó anyagi világ valamely szűkebb szegmensében szükségszerűen érvényesülnek, és a képeség arra, hogy valamely történést ezek ismeretében értelmezzen.<sup>17</sup> A különleges szakértelem tehát szerzett személyes tulajdonság.

Tételes büntetőeljárású jogunk a szakértő alkalmazását kötelezővé teszi az eljárásban, ha „a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez *különleges szakértelem szükséges*”<sup>18</sup>.

Ez viszonylag egyszerűnek és világosnak látszó szabály. A látszat azonban csal; ez az előírás a gyakorlatban végrehajthatatlan. Amióta ugyanis – a Barna Péter és Gödöny József nevéhez kapcsolható koncepció szerint – a nyomozás elrendelésével, vagy késelemet nem tűrő okból e nélkül végzett nyomozási cselekmény elindul<sup>19</sup> büntetőeljárásnak a nyomozás szerves része, és jogi értelemben ebben is bizonyítás folyik, s ezért itt is a törvényben szabályozott (ahogy a szakzsargon mondja: *perrendszerű*) bizonyítási eszközöket kell alkalmazni.

A bűnvádi perrendtartás – a bírói perelőkészítés koncepciójának megfelelően – a vizsgálóbíró feladatává tette, hogy szükség esetén alkalmazzon „*bírósági szakértőt*”<sup>20</sup>. Ez az előírás – értelemszerűen – a (bírói) vizsgálatra és a főírályásra vonatkozott.<sup>21</sup>

17 A szakértővé minősítő *különleges szakértelem* általában elméleti felkészültséget is feltételez, de eredhet egy-egy szűkebb tevékenységi terület mélyreható gyakorlati ismeretéből is. A lényege az élet adott szegmensében érvényesülő szabályszerűségek (természeti törvények, írott szabályok, előírások és íratlan magatartási szabályok) ismerete, amelyek alapján véleményezhető, hogy egy eseménysorozatnak milyen mozzanatai voltak, e mozzanatok hogyan kapcsolódtak egymáshoz, vagy hogyan kellett volna – az előírások, például számviteli vagy baleset-elhárítási szabályok értelmében – egymáshoz kapcsolódniuk. Az ismeretanyag *szakismeret*, ha az élet egy szűkebben körülrható területén részletesebb és kiterjedtebb, mint ami az adott civilizációs színvonalon a közismeretek oktatásából és a köznapi életpasztorlatokból általában adódik. A szakismereteknek – az elméleti és gyakorlati színvonal szerint – minőségileg megkülönböztetett változata a *különleges szakértelem*.

18 Be. 99. § (1) bekezdés.

19 Be. 170. § (1) és (4) bekezdés.

20 Mint szó volt róla: az 1950. évi 12. tv. a vizsgálóbíró jogkörét az államügyszere ruházta. AZ 1951. évi III. törvény a régi szabályozást korszerűsített nyelvessé vált, s ugyanezt tették a későbbi eljárási törvények is. A jelek szerint a koncepcionális váltás – a bírói perelőkészítésről az ügyféli perelőkészítésre való áttérés – nem keltette fel a figyelmet.

21 A volt szocialista országoktól eltérően mindenütt azt vallják, hogy a büntetőeljárás a vádemeléssel – vagy a bírói vizsgálat elrendelésével – kezdődik; a (rendőri) nyomozás tehát annak nem része.

A későbbi szabályokban ilyen természetű korlátozás nincsen, következésképp, ha bármelyik eljáró hatóságnál, az eljárás bármelyik fázisában olyan ténykérdés vetődik fel, amelynek „megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges”, szakértő lenne alkalmazandó.

A nyomozás megindításakor a megismerendő – a Gödöny-féle értelmezésben „bizonyítandó” – tények halmaza többnyire rendkívül nagy. A kérdés az, hogy *egyáltalán mi történt*, s nem az – mint például a vádemelés után, vagy az ítélethozatalkor –, hogy  *megtörtént-e az, aminek megtörténtét állítják*. Ma is helytállók Baumgartner Izidor több mint százéves szavai: „A ki a bűntettek nyomozásával meg van bízva, *minden nyom után tartozik indulni*. [...] A helyes nyom pedig kezdetben nem különbözik a helytelentől és soha sem fogja az előbbit megtalálni, a ki minden nyom után nem azon tudattal indul, hogy a tettes felfedezésére vezet.”<sup>22</sup>

Az ujjnyomok és ujjlenyomatok vizsgálata, s ezen belül annak a megállapítása, hogy egy ujjnyom egy meghatározott személytől származik-e, kétségtelenül különleges szakértelmet igényel. Ebből a szemszögből nem különbözik az, hogy a kérdéses nyomot az elkövető vagy az áldozat hagyta-e. Kriminálisztikai közhely, hogy egy feltételezett bűncselekmény helyszínén minden ujjnyomot – sőt ujjnyomtöredéket – rögzíteni kell, mert az is *szaktudást* igényel, hogy megállapítsák, egy ujjnyomtöredék alkalmas-e azonosításra. A következő lépés az azonosításra alkalmatlan ujjnyomtöredékek kiválogatása; ennek nyomán dönthető el, hogy a rögzített elváltozásokból melyeket kell azonosító vizsgálat alá vetni. Az *azonosításra alkalmatlan* kijelentés is a *szakember szaktudásból fakadó véleményét* fejezi ki, de erre még mondható egyrészt az, hogy nem a *bizonyítandó tény felől* (tudniillik hogy kitől származik a nyom) tájékoztat, másrészt, hogy csupán *felvilágosítás*, ami nem befolyásolja a további nyomozás irányát. Így tehát védhető az az álláspont, hogy ezt kijelentheti egy *szaktanácsadó*. Az azonosításra alkalmas ujjnyomok közül azonban ki kell válogatni azokat, amelyek eredete a nyomozás szempontjából érdektelen annyiban, hogy az áldozattól, háznépe tagjaitól vagy ismerőseiktől – egyszóval nem gyanúsítható személyektől – származnak. Ez ugyanolyan azonosító vizsgálatot feltételez, mint a gyilkosság eszközéül használt balta nyelén talált, és minden valószínűség szerint a tettestől eredő ujjnyomnak és a gyanúsított ujjlenyomatának egybevetése. Az *utóbbit mégis mindig ujjnyomszakértő végzi, az előbbit viszont soha*. Nem amellet kívánok kardoskodni, hogy arra is rendelkezjen ki szakértőt, csupán arra szeretnék rámutatni, hogy ez a gyakorlat nem igazolható az el-

22 Baumgarten Izidor: Az előzetes eljárás reformja. Pfeifer Ferdinánd Bizománya, Különnyomat a Büntetőjog Tárából, Budapest, 1893, 73. o. Kiemelések az eredetiben.

járási törvénnyel. Az ügyféli perelőkészítés logikájával azonban tökéletes összhangban van – ami a törvényről nem mondható el.

A nyomozás kezdeti szakaszából számtalan hasonló példát lehetne felsorolni. Nem nehéz belátni, hogy egy bűncselekmény olyan helyszínén, amelynek a szemléje is órákig – ha ugyan nem napokig – tart, mennyi rögzített nyom, anyagmaradvány és egyéb elváltozás (például ismeretlen eredetű vagy rendeltetésű tárgy stb.) kerül a nyomozó hatóság birtokába. Ezek nem csekély hányada utólag az ügy szempontjából többnyire érdektelennek bizonyul. Ennek megállapításához azonban mibenlétüket, összetételüket és főként: eredetüket lehetőleg sürgősen tisztázni kell, hiszen csak így lehet meghatározni a nyomozás célszerű irányait. A szakember megállapításait gyakran informálisan közölheti, és ezek – mint a tapasztalatok mutatják – az esetek jelentős hányadában már különleges szakismeretek nélkül is jól értelmezhető, közvetlenebb bizonyítékokhoz segítenek.<sup>23</sup> Így sokszor előfordult, hogy a nyomozás sikerében kulcsfontosságú, akár jogi értelemben is alakszerű szakértői vizsgálatoknak a közvetlen eredménye a bíróságon már akár említésre sem került, és – a bűnügyi költségek összegének alakításán kívül – semmi szerepet nem játszott az ügy elbírálásánál.

A tárgyi természetű információforrások vizsgálatához szükséges sokféle szakirányú tudásnak a nap minden szakában a nyomozó hatóság rendelkezésére kell állnia, és készenlétben, hozzáférhetőnek kell lennie – ez pedig másként aligha képzelhető el, mint úgy, hogy a nyomozó hatóság szervezetében alkalmazzzák a megfelelő felkészültségű embereket. Az ő (szak)tudásuk ugyanolyan integráns összetevője a nyomozó hatóság – mint szervezet – ismeretanyagának, akár a nyomozást végző munkatársak jogi és krimináltaktikai ismeretanyaga vagy a nyilvántartások tartalma.

<sup>23</sup> A gyanúsított tagadta az emberölés elkövetését, de a ruházatában talált farostlemez-szilánk anyagát és formáját tekintve azonosítható volt a helyszínen lévő és a tettes által felfeszített szekrény anyagával, késén a szekrényen lévő festékekkel csoportazonos festékelkenődést találtak, nadrágján és cipőjén pedig az áldozat portájának talajával azonos összetételű anyagmaradványokat – mire beismerő vallomást tett. Az eredetileg közvetett terhelő bizonyítékok így a beismerő vallomás korroboratív bizonyítékává devalválódtak (lásd Karilinszky László: Mikroméretű anyagmaradványok szerepe emberölés bizonyításában. Belügyi Szemle, 1982/3., 114. és köv. o.). A Szépművészeti Múzeumban 1983. november 5-én este elkövetett lopás helyszínén, a behatolásra használt ablak előtti erkélyen találtak egyebek között egy négy sodrott szálból – középen piros, fehér és zöld színű vezetőszálból – álló zsinég két darabját. Négy nappal később a Százhalombattai Hőerőmű dunai zsiliprendszeréből partra került egy zsák, amelyben a múzeumi lopással összefüggésbe hozható tárgyak voltak. A zsákról a szakértői vizsgálat során kiderült, hogy Olaszországban gyártották, és takarmány csomagolására használták. Ez új megvilágításba helyezte a múzeumi erkélyen talált piros-fehér-zöld zsinégdarabot; zöld-fehér-piros, és így olasz eredetű, akárcsak a zsák. Ezzel előtérbe került a bűncselekményben való olasz részvétel verziója (lásd Zombori Attila: Képeskönyv. Az 1983. novemberi kélopás története. BM Könyvkiadó, Budapest, 1984, 50. o.). A verzió végül igazolódott, de – mint az ügyben eljáró közvédlő – közvetlen tudomás alapján kijelentem, hogy a zsák és az egyéb tárgyak szakértői vizsgálatának az eljárás későbbi fázisában már semmi szerepe nem volt.

A szakismereteken alapuló választ a „fél” – nyomozás esetén értelemszerűen a nyomozó, illetőleg a nyomozó hatóság, majd az ügyész – értékeli abból a szempontból, hogy hitelt ad-e neki, épít-e rá. A nyomozás menetében a szakemberektől kapott válaszok esetében ez mindig nyilvánvaló volt, hiszen ezek akkor (legalábbis közvetlenül) nem az érdemi döntést érintik, hanem a nyomozás irányát befolyásolják.<sup>24</sup>

## A szaktudás tárgyilagossága

Ügyféli perelőkészítés során természetesen a terheltet, illetőleg a védelmet is megilleti az a jog, hogy – a nyomozó hatósághoz hasonlóan – szakembert vegyen igénybe. Az teljesen nyilvánvaló, hogy a szabadon lévő gyanúsított, illetőleg a védő a szakismereteket igénylő kérdésekben attól kér az eligazodáshoz segítséget, akitől jónak látja. *„Ha szakértői vélemény várható, a keresztkérdésekre biztosnak kell lennie abban, hogy ismeri a tárgyat. Hozzáértő személlyel kell konzultálnia, és aprólékos részletességgel kell a keresztkérdésre felkészülnie. Ennek a személynek mellette kell ülnie az ellentél szakértőjének egyenes- és keresztkérdéses kihallgatása idején”* – írta egy nagy gyakorlatú, neves amerikai védőügyvéd.<sup>25</sup>

A nyomozó hatóság is, az ügyész is professzionálisan foglalkozik az ügygel; az ügyész processzualis legitimáció alapján képviseli a vádat, a terhelt azonban személyesen érdekelt, mert neki a sorsát befolyásolja az ügy kimenetele. Számára szakértőt választani ugyanolyan bizalmi kérdés, mint a védőválasztás. Ezt – nézetem szerint – a jogrendszernek intézményesen el kellene ismernie.

Természetes lenne az is, hogy a nyomozó hatóság ugyanúgy ne közzölje a terhelttel (védelemmel), hogy milyen szakkérdésben és kihez szándékozik fordulni válaszárt, mint ahogyan azt sem közli, hogy valamely ténykérdésben kit szándékozik tanúként kihallgatni, és hogyan a terhelt (védelem) sem avatja bele a nyomozó hatóságot vagy az ügyészt abba, hogy kivel miről tanácskozik. A totalitárius állam üdvösséghez vol-

<sup>24</sup> A félreértéseket a Be. 78. § (3) bekezdése okozta, amely csak a bíróságot és az ügyészt említi, mint olyan hatóságot, amely a bizonyítékokat értékeli. Ezt nem kevesen úgy értelmezték, hogy a nyomozó hatóságot a törvény megfosztotta a bizonyítékok értékelésének jogától, holott ez a jog nyilvánvalóan megilleti a magánvádlót, a terheltet és a védőt is, ám – a magánvádlót kivéve, akinek a bizonyítékok hiányára alapozott védelejtése feltétlenül az eljárás megszüntetését eredményezi – az ő álláspontjuk az ügy további menetét érdemben ugyanúgy nem befolyásolja, mint a nyomozó hatóságé. A kérdéses rendelkezés csupán annak az értelemszerű lecsapódása volt, hogy a nyomozás bizonyítékok hiánya miatti megszüntetését a törvény az ügyész jogkörébe utalta. Ezen a jogalkotás időközben változtatott, lásd a 2009. évi LXXXIII. törvény 31. §-át; igaz, ennek értelemszerű következményét a 78. §-on nem vezették át, és így most a törvény ebből a szemszögből sem koherens.

<sup>25</sup> Jacob W. Ehrlich: *The Lost Art of Cross-examination or Perjury anyone?* G. P. Putnam's Sons, New York, 1970, p. 20.

tát kifejező hiedelem büntetőeljárás jogi kifejeződése azonban az eljárási szerkezetből adódó logikus megoldást mindeddig sikeresen pótolta látszatgaranciával.<sup>26</sup>

A látszatgaranciának a másik oldala nyilvánul meg a(z) eljárásjogi értelemben vett) szakértő kizárásának szabályaiban.

A hatóságoknak a nem általuk kiszemelt szakértő iránt táplált – és a tapasztalatok szerint, mint Katona Géza tanulmányából kiderül, távolról sem igazolt – gyanakvása tükröződik a Be. 103. § (1) bekezdés b), e), f) és g) pontjában, amely a szakember – sőt hozzátartozója – szolgálati viszonyát önmagában is olyan elfoglultság forrásaként határozza meg, amely őt az eljárásjogi értelemben vett szakértői szerepből mérlegelést nem tűrő módon kizárja.

A b) pont szerint például nem szerepelhet szakértőként az ügyben „az, aki az ügyben (i) mint bíró, ügyész vagy a nyomozó hatóság tagja járt vagy jár el, (ii) ezek hozzátartozója, valamint (iii) az ügyben eljáró bírósággal, ügyészséggel, nyomozó hatósággal alkalmazotti vagy szolgálati viszonyban lévő személy”.

Mit jelent a nyomozó hatóság kifejezés?

A törvény ezt a kifejezést itt is a Be. 36. §-sal azonos értelemben használja? A szerint ugyanis nyomozó hatóság a rendőrség és a vám- és pénzügyőrség. Az idézett törvényszöveg szerint így ezek minden tagjának, alkalmazottjának vagy velük szolgálati viszonyban lévő személynek összes hozzátartozója ki lenne zárva abból, hogy olyan ügyben, amelyben az említett szervek végezték a nyomozást, szakértőként szerepeljen – még akkor is, ha neki magának soha nem volt köze e hatóságokhoz, és az ügynek sincsen köze a szóban lévő hatóságok ama szervezeti egységéhez, amelynél például az illető sógora hivatásos állományú tiszthelyettként gépkocsivezető. Lehet, hogy ugyanazok a szavak egy törvénynek egyik szakaszában mást jelentenek, mint egy másikban?<sup>27</sup>

<sup>26</sup> Ebből a szempontból a korábbi állapotokhoz képest kétségtelen előrelépés a Be. 111. és 112. §-a, amelyek azonban nyilvánvaló az aszimmetriája. Ha a nyomozás során a hatóság szakértőt rendel ki, a gyanúsított (illetőleg a védelem) kérheti másik szakértő kirendelését, és kérelme felől az ügyész dönt. Bejelentheti a gyanúsított (illetőleg a védelem), hogy saját szakembert (akár bejegyzett igazságügyi szakértőt) kíván közreműködésre felkérni, de az ügyész dönt arról, hogy megbízottját a szakértő eljárásjogi szerepkörében elfogadja-e. Ha nem mond, a szakkérdésben adott válasz okirati bizonyíték lesz, s mint ilyen lesz felolvasható. Ha az ügyész a másik szakértő kirendelésére vonatkozó indítványt elfogadja, ő rendel ki másik szakértőt, és ennek a személyére vonatkozóan nem köti a gyanúsított (illetőleg a védelem) igénye. Ha a gyanúsított (illetőleg a védelem) említett indítványai az ügyésznél hajtótörést szenvedtek, a vádirat kézhezvétele után 15 napon belül előterjesztett kérelmére a bíróság köteles ugyanazon szakkérdésben másik szakértőt, de annak személyét illetően a gyanúsított igénye ugyancsak nem kötelező, az esetleg elkészített véleményyt sem kötelező eljárásjogi értelemben szakértői véleményként elfogadnia. Mindezt megkoronázza a védelem által felkért szakember véleménye iránt a hatóságok alig leplezett gyanakvása.

<sup>27</sup> Ennek a – jogállamban szokatlan – jelenségnek a fel- és elismerését tükrözi a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollegiumának a Bírósági Határozatok 2009. évi 1. számában közzétett 72. számú véleménye.

További kérdés: ki a nyomozó *hatóság tagja*?

Hatályos jogszabályainkból ez nem derül ki.<sup>28</sup> Valóban azonos súlyú az erkölcsi érdekeltisége egy nyomozás kimenetelében a nyomozást végző – például középőrkű – rendőri hatóság vezetőinek (megyei rendőrfőkapitány, bűnügyi igazgató), a helyszíniszemle-bizottság vezetőjének és a bűnügyi technikai szolgálathoz beosztott rendőr századosnak, aki a helyszíni szemlén részt vesz, és fényképfelvételeket készít? Olyan mértékű ez az érdekeltiség, hogy ha történetesen a szemlén valaki más – nem a kérdéses rendőrtiszt – felfedezett egy ujjnyomot, amelyet (miután ő lefényképezte) eredetiben, fólin rögzítettek, kizárja a századosnak a Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézet állományába tartozó, igazságügyi ujjlenyomat-szakértő feleségét a fólin rögzített eredeti ujjnyom-szakértői azonosító vizsgálatból?

Az f) pont szerint: nem járhat el szakértőként az, „akit az ügyben szaktanácsadóként vettek igénybe”. Tegyük fel, hogy egy – az igazságügyi szakértők névjegyzékébe fegyverszakértőként is bejegyzett – rendőrtiszt, aki a megyei rendőrfőkapitányságon fegyvermester, szaktanácsadói szerepkörben<sup>29</sup> részt vett egy lőfegyverrel elkövetett emberölés helyszíni szemlájén, ahol megállapította a lövényt, és ennek segítségével útmutatásait (felvilágosítás!) követve megtalálták azt a lőállást, ahonnan a halálos lövést leadták. A lőállás átkutatásakor a szemlebizottság egy másik tagja talált egy kilőtt töltényhüvelyt. Ezt a szaktanácsadó szemrevételezte, és felvilágosította a szemlebizottság vezetőjét a töltény típusáról, kaliberéről, valamint arról, hogy milyen fegyverből lehettek ki, majd – mint tárgyi bizonyító eszközt – lefoglalták. Komolyan gondolható, hogy a felvilágosítás figyelembevételével gyanúba vett fegyver vizsgálata során a próbálövessel előállított vizsgálati minta és a bűnjel mint azonosító tárgy eredetazonossága kérdésében hamis véleményt ad?

Nem folytatom a példákat, mert reményeim szerint ennyi is elég annak igazolására, hogy a kizárási szabályok messze eltűzöttek.

Egyébként a nyomozó hatóság vagy az ügyész – de akár a gyanúsított is –, amikor egy szakkérdésben egy hozzáértőtől véleményt kér, általában arra kíváncsi, hogy a tudomány az adott kérdésben mit tart, a szakember pedig bírói és ügyféli perelőkészítésnél egyaránt sajátos szaktudását alkalmazza. A megbízó nem tudományos köntösbe öltöztetve szeretné hallani a saját feltételezését, amelynek a helyességét reméli – sőt amelynek a helyességéről esetleg szubjektíve meg is van győződve, bár arra nincsen más bizonyíték, hanem csak reménykedik abban, hogy

<sup>28</sup> Régi jogunk (az 1914. évi XL. törvény) különbséget tett a *hatóság tagja* és a *hatóság közege* között. A *hatóság tagja* az, aki a közhatalom nevében döntéshozatalra jogosult, aki pedig döntésre nem jogosult ugyan, de feladata az, hogy a hatósági döntés érvényre juttatásában a hatóság részéről közreműködjön, a *hatóság közege*.

<sup>29</sup> Be. 182. § (1) bekezdés.

a tudomány igazolja a feltevését. A szakember viszont szabály szerint nem a bűnügyet „oldja meg”, hanem szakismeretei segítségével egy szakkérdésre keres választ olyan eszközökkel, módszerekkel és eljárásokkal, amelyek – és amelyek szak tudományi háttere – az adott tudományág valamennyi művelője előtt ismeretesek. Ha válaszol, ezt abban a tudatban teszi, hogy a választ és annak gondolati hátterét a nyilvános tárgyaláson hasonló felkészültségű szakemberek közreműködésével bírálhatják el.

A függelmi viszony ezekben a helyzetekben akkor kaphatna szerepet, ha a szakember azért nem a tudomány véleményét tolmácsolná, mert az nem váltja be a megbízó – vagy a szolgálati/hivatali előljáró – várakozását. Ám ha a megbízó vagy szolgálati előljáró ebben a helyzetben a saját ízlése szerinti választ próbálna diktálni, az kb. olyan lenne, mintha azt kívánná, hogy a szakember a 2 x 2-t ne tekintse 4-nek, ami azonban mindkettőjük részéről egyaránt törvénybe ütköző tett lenne. Ezért a szakembert e minőségében alkalmazó fél saját jól felfogott érdekében is akkor jár el helyesen, ha – mint a tapasztalatok szerint általában történik – tiszteletben tartja a szakmai függetlenséget.

Nem vonom kétségbe, hogy egyes – szerintem szélsőséges – esetekben akár a munkálátó iránti lojalitás, akár a kollegiális kapcsolatok kizárási okot szolgáltathatnak. Azt azonban csak az élettől elrugaszkodott, doktriner szemlélet vallhatja, hogy pusztán „szolgálati viszony” – sőt „a hozzátartozó szolgálati viszonya” – minden körülmények között képes elnyomni a szakmai tisztességből fakadó kötelességtudatot. Ezt – véleményem szerint – az elfogultság hagyományos keretei között, gyanúra okot adó konkrét ok esetén, egyedileg kell elbírálni.

Az igazságszolgáltatásnak az eljárásjogi értelemben bizonyítékforrásként figyelembe jövő szakértővel kapcsolatban három legitim igénye van: 1. jellemét tekintve legyen megbízható; 2. szakismereteit tekintve legyen megfelelően felkészült; és 3. az ügyben kockán forgó tétet tekintve legyen kétséget kizáróan elfogulatlan. Ezt is figyelembe véve az imént mondottakat azzal kell kiegészíteni, hogy az ügyfél azzal tanácskozik ugyan, akivel akar, de ha konzulensét a tárgyaláson is szerepeltetni szeretné, akkor megválasztásánál tekintettel kell lennie az igazságszolgáltatás e követelményeire. A vád oldalán ez egyszerű: az 1. alatti követelmény a közszolgálati alkalmazás előfeltétele, és ezt azoknál, akik igazságügyi szakértői elismerést igényelnek, vizsgálni kell akkor is, ha egyébként nem közszolgálati alkalmazottak. A 2. alatti követelmény a szakismeretek terjedelmét és mélységét viszonyítja egy követelményszinthez.

Ha tehát valaki, aki az 1. követelménynek megfelel, és ezért a rendőrség kötelékébe felvették, az előírt eljárás keretében igazolja, hogy valamely szakismereti körben a 2. követelménynek is megfelel, igazságügyi szakértővé nyilvánítandó. Aki igazságügyi

szakértő a maga szakterületén elvileg bármilyen ügyben, s bármelyik fél – tehát bűnügyben akár a vád, akár a védelem – kérdésére véleményt nyilváníthat<sup>30</sup>, és jogot kell nyernie arra, hogy véleménye mellett szükség esetén a bíróság előtt is érvelhessen.

Ami a 3. követelményt illeti, a szakértelem megkívánt színvonalának általános meghatározása és annak megítélése, hogy a reménybeli szakértőjelölt ennek megfelelő-e, nem igazságszolgáltatási, hanem szakmai feladat. Az viszont igazságszolgáltatási feladat, hogy a konkrét szakkérdés függvényében – kiegészítő jelleggel – megvizsgálják, vajon a szakértő, aki szakismereteit tekintve *általában* megfelel a követelményeknek, jártas-e eléggé a konkrét szakkérdést illetően is.

A szakértői vélemény – vélemény, tehát egyfajta értékítélet; a szakértői vizsgálat nyomán kapott szakértői *ténymegállapítások* és a tárgykörre vonatkozó, *tudományosan ismert szabályszerűségek* egybevetésére alapított következtetés.

A szakértői ténymegállapítások megbízhatósága alapvetően az alkalmazott vizsgálati módszerektől és azok követelményszerű végrehajtásától függ.<sup>31</sup>

A tudományos tételek, azaz a tudományosan ismert szabályszerűségek megítélése a tudományban és az igazságszolgáltatásban nem azonos, mivel a tudomány az emberi megismerés idealizált célját, az igazságszolgáltatás pedig konkrét jogvitáknak a véglegesség igényével történő és időszerű eldöntését szolgálja. Így az igazságszolgáltatásban még korszerű és mértékadó a tudomány aktuális állása szerint már igazolt olyan tudományos ismeret is, amely egy a tudományban már vitatott, de igazolhatónak még csak ígérkező ismeret fényében meghaladottá válhat.<sup>32</sup> Szokás megkülönböztetni 1. tudományosan elfogadott és általánosan alkalmazott; 2. rendszeresített (*standardizált*); és 3. ritkán alkalmazott (új és/vagy újszerű) tételeket. A gyakorlati nehézségek a tapasztalatok szerint ez utóbbiakat illetően adódnak, mert egy új felismerés tudományos elfogadottságának megítélése hosszú és sajátos procedúra.<sup>33</sup> Itt a mérce az *általános (tudományos) elfogadottság*, ami nem ellenvélemény nélküli egyetértést jelent, hanem az adott tudományterületen dolgozók összegezett véleményét integrálja.<sup>34</sup>

Mindezekből a szempontokból a beszámoló megnyugtató képet ad.

30 Itt, természetesen, konkrét esetben figyelembe jöhetnek összeférhetlenségi szabályok.

31 Az 1970-es években egyik budapesti gyilkossági ügyében a nyomszakértő a profilográfia (felület műszeres letapogatása) segítségével vizsgálta a feltételezett elkövetési eszközöket (késeket) és az áldozat gerinccsigolyájába behatoló eszköz által okozott szűrt csatorna felszínét. A vizsgálatot nem előírászerűen hajtotta végre, s ez téves lelethez, téves szakértői ténymegállapításhoz és végső soron téves véleményhez vezetett.

32 Makai Mihály: A tudomány igazsága kontra igazság tudománya. Magyar Tudomány, 2004/7.

33 „Minden valószerűség szerint bármikor találhatunk egy olyan tudóst, aki nem ért egyet gyakorlatilag egyetlen általánosan elfogadott tudományos elmélettel sem” – mondta egy amerikai bírós.

34 Ezzel kapcsolatban Bakonyi István: A homlok és orrnyomok azonosításának lehetőségei. Belügyi Szemle, 1970/5.; Katona Géza: A bűnüldözés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 1998, 203. o.

## A „fegyverek egyenlősége” és a szakértői bizonyítás

Azzal kezdtem, hogy a problémát nem a szakértőkre vonatkozó szabályokban látom, hanem mélyebben; a büntetőeljárás szerkezeti anomáliájában.

Reményeim szerint fejtegetéseimből kitűnt, hogy mi ez az anomália: miközben a perelőkészítő eljárás – karakterét tekintve – ügyféli, az „ügyfelek” jogai aszimmetrikusan oszlanak el, és ez a szakértői bizonyítás területén végeredményben még a perszakra is érvényes. Azok a jogok, amelyeket a perelőkészítés kontinentális (bírói) rendszere éppen a hatalmi túlsúly megelőzése érdekében a (vizsgáló)bíróra ruházott, nálunk 1950–51-ben, az 1950. évi 12. törvényerejű rendelettel, majd az 1951. évi III. törvénnyel az ügyészre és a nyomozó hatóságra szálltak át, anélkül hogy a gyanúsított (védelem) jogkörében megfelelő ellentételezés történt volna. Ezen a helyzeten az 1989. évi jogalkotás<sup>35</sup>, majd a Be. sokat javított ugyan, de az aszimmetriát nem számolta fel.

A büntetőjogi felelősség érvényesülésének minden fázisát soha nem jellemezheti az esélyek teljes egyenlősége. A felelősség megalapozásánál – a bűnelkövetésnél – a majdani gyanúsított nagy előnyben van, hiszen ő válaszítja meg az elkövetés idejét, helyét, módját, eszközét, célpontját stb. – s e közben mindent megtehet annak érdekében, hogy a tettről a hatóság ne – vagy ne rövid időn belül – értesüljön. Igaz, ezzel részben maga alatt is vágja a fát, hiszen nem csak a terhére, hanem a javára szóló bizonyítás lehetőségeit is rontja az elkövetést övező titkolódzás és az ebből adódó időmúlás – ám ha a törekvését teljes siker koronázza, és a tett észrevétlen vagy bebizonyíthatatlan marad, a javára szóló bizonyítás tárgytalan lesz.

Ha eljárás indul, a bizonyítékok felkutatása és összegyűjtése elsősorban a vád feladata. Itt tehát ismét az elkövető van előnyösebb helyzetben. Noha igaz, hogy a hatóságok hivatalból is kötelesek a mentő vagy a felelősséget enyhítő körülményeket is felderíteni, ezek tisztázása mégis elsősorban a gyanúsított érdeke. Érdeke tehát, hogy az ezekre vonatkozó bizonyítékok előkerüljenek akkor is, ha a hatóság nem leli őket. Egy bizonyítási lehetőség felismerése, a bizonyításra alkalmas eszközök és módszerek felkutatása azonban szaktudást, pénzt és emberi kapacitást igényel – ezek terén pedig a hatóságok lehetőségei mindig meg fogják haladni a gyanúsítottéit. És – bár a büntetőjogi felelősség érvényesítése a maga egészében nem lovagi párviadal – a tárgyaláson, ahol a felelősség mellett és ellen szóló bizonyítékok értékelése történik, a „fegyverek egyenlőségének” követelménye – vagyis az, hogy a bizonyítási lehetőségeket tekintve egyik fél se legyen jogi hátrányban a másikkal szemben – a tisztességes eljárás mellözhetetlen eleme.

35 Az 1989. évi XXVI. és XLVI. törvény.

Lukács Adolf professzor, a XIX–XX. század fordulójának neves hazai eljárásjogásza még azon a véleményen volt, hogy a nyomozásnak a bűnper ügyféli előkészítésének kell lennie, így a vád oldaláról a közvádlo autoritása alatt a rendőri hatóságra kell tartoznia, de egyes intézkedések – közöttük a szemle – mindig „bírói tekintélyt” igényelnek.<sup>36</sup> Abban az időben azonban a „szemle” elsősorban a köznap értelemben vett szemrevételezést jelentette, és a szakértői vizsgálat ehhez a szemléhez kapcsolódott; a szakértői leletet a bíró mintegy hitelesítette. A bíró távollétében végzett szakértői vizsgálat – jogszabálytani értelemben – a fő szabályhoz képest kivételként szerepelt a törvényben. Ez ma már – a forenzikus tudományok fejlődésének folytán – fordítva van, s a törvényben a szemle és a szakértői közreműködés szabályozása elvált egymástól.

Megfelelő szakértői kapacitás, háttér és infrastruktúra nélkül az igazságszolgáltatás működésképtelen lenne; bűnügyi technikai háttér nélkül a rendőrség működésképtelenné válna, és a bűnüldözés megbénulna. A bűnügyi technikában használatos szaktudás nemcsak abban az értelemben tartozik a „különleges szakértelem” fogalomkörébe, hogy a humanizált környezet valamely szűkebb szegmensében érvényesülő természeti és társadalmi törvényszerűségek magas színvonalú ismeretére és értelmezésére való képességet jelent. Különleges azért is, mert ez a szegmens szinte kizárólag az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódik. A magyar bűnügyi technikai hálózat az Igazságügyi Szakértői Tudományos Intézetek Európai Hálózata (European Network of Forensic Science Institutions; ENFSI) minőségbiztosítási rendszerének adatai szerint megbízhatóan és hitelesen működik.

Katona professzor arról számol be, hogy a kutatás során a megkérdezett bírák és független szakértők egyaránt úgy nyilatkoztak: a rendőrség állományába tartozó szakértők részéről nem észleltek elfogultságot, és ha előfordult is, hogy a védelem a tárgyaláson kétségbe vonta az elfogulatlanságukat, erre csak „*patrem per filii*” érvek<sup>37</sup> voltak, ténybeliek nem.

A megalapozatlan gyanakvás kifejezése miatt megütközni vagy csodálkozni felesleges.<sup>38</sup> Egy olyan államban, ahol csaknem két évtizede elismert, mértékadó szakemberek a nagy nyilvánosság előtt köztudomású, senki által kétségbe nem vont tény gyanánt tárgyalják azt, hogy a közhatalom a politikai korrupcióban gyökerezdik, az állami szervek minden aktusát szükségszerűen lengi körül az általános gyanakvás.<sup>39</sup>

<sup>36</sup> Lukács Adolf: A bűnvádi per előkészítő szakasza. Lepage Lajos könyvkereskedő kiadása, Kolozsvár, 1904, 179. o.

<sup>37</sup> Mint például hogy „*terhelő a vélemény, tehát elfogult a szakértő*”.

<sup>38</sup> Emlékezzünk vissza a Be. részletezett kizárási rendelkezéseire.

<sup>39</sup> Kósa, Eszter – Alexa, Noémi (eds.): Corruption Risks in Hungary 2007 – National Integrity System Country Study, Part I. Transparency International. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007, p. 24, 39.

Ezt csak esetenként képes semlegesíteni valakinek – egy-egy közszereplőnek – a személyes hitele. A gyanakvás ugyanis a struktúrából fakad, és az elfogulatlanságra vonatkozó általános jogi előírások – például a kizárási szabályok – mantraszerű emlegetése nemhogy csökkentené, hanem ellenkezőleg: olaj a tűzre. Jó hír, hogy a szakértői tevékenységben ez a gyanakvás nem kapott tényszerű megerősítést, és bízunk abban: ez nem pusztán a szerencse műve.

ANGYAL MIKLÓS

## Rendkívüli halál – orvos a halottszemlén

A rendkívüli halál esetén követendő hatósági eljárás visszásságairól a közvélemény az elmúlt évben a nagy médiavihart kiváltó (pécsi, tatárszentgyörgyi) esetekből értesült. Pedig a szomorú beteljesülés jelei már évek óta Damoklesz kardjaként függtek a rendkívüli halálesetekben részt vevő orvosok feje fölött. A rendőrségi szakemberek intelmeinek figyelmen kívül hagyása, a kérdéskört érintő, előzetes hatásvizsgálat nélküli döntések, a kodifikáció meg- vagy végiggondolatlanságai együttesen vezettek a halottszemlén részt vevő orvosok és rendőrök közötti vitákhoz, végül pedig (adott esetekben) a totális szakmai insufficienciához.

Előzményként fontos megemlíteni, hogy a Be.<sup>1</sup> szakértők kizárására vonatkozó, 2007. január 1-jén életbe lépő változása, valamint az úgynevezett kizárólagossági kormányrendelet<sup>2</sup> alapvetően új helyzetet teremtett a rendőrség állományában dolgozó kriminalisztikai és orvos szakértőket illetően. Tekintettel arra, hogy utóbbiak látták el az úgynevezett klasszikus bűnügyi orvosi feladatokat is, így e terület helyzete döntően megváltozott. A Be. azon törvényi kitétele, hogy a rendőrségen dolgozó (orvos) szakértők rendőrségi ügyekben igazságügyi (orvos) szakértőként nem járhatnak el, az állomány elvándorlását indította el. A megmaradó bűnügyi orvosok még egy további évig végezheték a hatósági boncolásokat, majd a jogalkotó a boncolásokra is kizárólagosan az orvosegyetemeket és az IRM ISZKI<sup>3</sup> regionális intézeteit jogosította fel. Mindez végül oda vezetett, hogy a bűnügyi orvoslás, ez a több évtizedes hagyományokkal bíró szolgálati forma – ahogy a klasszikus rendőrségi kriminalisztikai szakértés is – megszűnt létezni Magyarországon. Jelenleg a Magyar Köztársaság Rendőrsége állományában *kielenc* bűnügyi orvos tevékenykedik...

A diplomás, nyelveket beszélő, rutinos (orvos) szakértői gárda elvándorlása, nyugdíjba vonulása<sup>4</sup> mellett elveszett egy szemlélet is. Megítélésem szerint e szem-

1 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 103. § (1) bek. b) pont.

2 282/2007. (X. 26.) kormányrendelet a szakterületek ágazati követelményeiért felelős szervek kijelöléséről, valamint a meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervekről.

3 Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet.

4 Az 1996. évi XLVI. tv. (Hszt.) korábbi – és sokat vitatott – rendelkezési lehetővé tették, megfelelő feltételek fennállta esetén, akár 40-42 éves hivatásos rendőröknek a civil szféránál jóval kedvezőbb anyagi feltételekkel történő szolgálati nyugdíjba vonulást.

lélet hiánya már érezhető a mindennapi rendőri tevékenységben, főképp a bűnügyi területen. Az orvos szakértőket érintően ez leginkább a rendkívüli halálesetek hatósági eljárása során ölt testet, bár a bűnügyi orvosok szerteágazó, komplex tevékenységet láttak el. Munkájuk tetten érhető volt, egyebek között, a kábítószer elleni küzdelem<sup>5</sup>, a családvédelem<sup>6</sup>, a fiatalkorúak bűnözésének vizsgálata<sup>7</sup> és a katasztrófavédelem<sup>8</sup> területén is.

A bűnügyi orvosi hálózat megszűnése értelemszerűen azzal járt, hogy közigazgatási hatósági eljárásban, illetve büntetőeljárásban történő halottszemlékhez az eljáró hatóság (a rendőrség) a háziorvosi szolgálatot, valamint az orvosi ügyeleti szolgálatokat veszi igénybe<sup>9</sup>.

Az inkriminált esetek után az Országos Rendőr-főkapitányság „elrendelte” a témában érintettek<sup>10</sup> képzését. Az értekezés célja az orvosokkal történő közös eszmecsere tapasztalatainak, a jelenlegi jogszabályi „anomáliák” és a helyszíni halottszemlék gyakorlati megvalósulásának ismertetése, ezzel a témát érintően a jogalkotók figyelmét kívánom felhívni egy széles konszenzuson alapuló, az összes érdekelt fél igényeit figyelembe vevő, gyakorlati ismereteken (is) nyugvó, átfogó jogi szabályozás mihamarabbi kialakítására.

#### *A rendkívüli halál fogalma*

A rendkívüli halált definiáló és fajtáit tartalmazó törvény, végrehajtási utasítás és rendőrségi norma rendelkezéseit táblázatban összesítettem. Jól látható, hogy alapvető értelmezésbeli különbség van a törvény és a rendelet között a rendkívüli halál mibenlétére vonatkozóan. Érdekes jogi helyzetet teremt, hogy az 1/2006. (I. 11.) ORFK utasítás sommásan a rendeletben leírt fogalomra hivatkozik. Az alapvető értelmezésbeli különbség abból eredeztethető, hogy míg az egészségügyi törvény a bűncselekmények során bekövetkező haláleseteket is rendkívüli halálesetnek jelöli,

5 Angyal Miklós: Szakértők a kábítószer elleni küzdelemben. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, IX. Pécs, 2008, 183–186. o.

6 Angyal Miklós: Mózeskosártól a gyermekmentő inkubátorig. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): Tanulmányok Erdős Emil professzor tiszteletére. PTE ÁJK, Pécs, 2002, 153–157. o.

7 Angyal Miklós: Gyermekkorai bűnözés, elkövetők és sértettek az orvos/rendőr szemével. Magyar Rendészet, 2007/1–2., 165–169. o.

8 Angyal Miklós: Orvosszakértői feladatok katasztrófák és halálos tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosításában. Bűnügyi Szemle, 2008/1., 78–84. o.

9 A fővárosi helyzet annyiban különbözik a vidékitől, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányságon még hat bűnügyi orvos dolgozik, egy alosztály keretében, vállalva Budapest területén a rendkívüli halál következtében elhunytak orvosi halottvizsgálati feladatait.

10 Az utasításban lévő paradoxon volt, hogy civil egészségügyi szolgálatok orvosainak rendőrség általi „kötellező” továbbképzéséről rendelkezett.

Rendkívüli halál fogalma és feltételei a hatályos jogszabályokban és rendészégi normákban

	1997. évi CIV. tv. az egészségügyről	23/1994. (X. 26.) BM rendelet	1/2006. (I. 11.) ORFK utasítás
definíció	Rendkívüli az a halál, amelynek természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségessé teszik	Rendkívüli az a halál, amelynek természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségessé teszik, bekövetkezéseinek előzményei, körülményei ismeretlenek, vagy nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekből megállapozható következtetni lehet a halál bekövetkezésének körülményeire*	Rendkívüli az a halál, melyet a 23/1994. (X. 26.) BM rendelet 4. §-a annak nyilvánít.
felosztás (kizárólagosság?)	így		A rendkívüli halálesetek vizsgálatai részben a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Kvt.), valamint az elhinti személyek felkutatásáról, valamint az elhinti személyek kivételéről és a rendkívüli halálesetek kivételéről szóló 23/1994. (X. 26.) BM rendelet alapelveivel és e szabályzat rendelkezéseinek megfelelően kell folytatni. Figyelemmel kell lenni továbbá az egészségügyi szakszolgálatról szóló 1997. évi CIV. törvény, a rendkívüli halál esetén követendő eljárásról szóló 34/1999. (IX. 24.) BM-
feltételei	<ul style="list-style-type: none"> <li>– bekövetkezésének körülményei bűncselekmény elkövetése utának</li> <li>– közlekedési vagy foglalkozási közben bekövetkezett baleset okozta, vagy annak gyanúja merül fel</li> <li>– egyéb baleset vagy mérgezés okozta, és a halál bekövetkezésével összefüggésben szilikeseg a felelősség vizsgálata</li> <li>– érzékeltség okozta, vagy a körülmények arra utalnak</li> <li>– az egészségügyi ellátás során következett be, és az egészségügyi dolgozó foglalkozási szabályzategésérek gyanúja merül fel</li> <li>– bekövetkezésének előzményei, körülményei ismeretlenek, vagy nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekből megállapozható következtetni lehetne a halál bekövetkezésének körülményeire***</li> <li>– fogorvosi ellátás során</li> <li>– a személyazonosság megállapításig a rendkívüli halál esetén követendő eljárást kell alkalmazni, ha az elhunyt személyazonosságát ismeretlen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– közlekedési vagy foglalkozási közben bekövetkezett baleset okozta és bűncselekmény gyanúja nem merül fel</li> <li>– egyéb baleset vagy mérgezés okozta, és a halál bekövetkezésével összefüggésben szilikeseg a felelősség vizsgálata</li> <li>– érzékeltség okozta, vagy a körülmények erre utalnak</li> <li>– az egészségügyi ellátás közben következett be, és az egészségügyi dolgozó foglalkozási szabályzatjegére merül fel</li> <li>– lövedékes</li> </ul>	<p>Ha a rendkívüli halál kivizsgálásának bármely szakaszában bűncselekmény gyanúja merül fel, akkor a további intézkedéseket a bűneljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Bt.) rendelkezéseinek megfelelően kell végrehajtani.</p>

\* Vö. egészségügyi törvény.

\*\* Hatályon kívül.

\*\*\* Vö. 23/1994. (X. 26.) BM rendelet.

addig ez a BM-rendeletből kimaradt, és a rendelet értelmezésében a rendkívüli halálesetek elsősorban<sup>11</sup> azok az esetek, amelyek során közigazgatási hatósági eljárás történik. Fontos lenne tehát tisztázni, hogy mi is tulajdonképpen tehát a rendkívüli halál definíciója. A válaszhoz először érdemes megnéznünk, *miylik halál nem* az. Erre a kérdésre a „természetes halál” válasz adható, a természetes halál fogalma azonban – ellentétben a klinikai halál, agyhalál, halál és perinatális halál fogalmakkal – az egészségügyi törvényünkben nem definiált. A természetes halál meghatározására az igazságügyi orvostani, patológiai ismeretek alapján egy lehetséges definícióként a következő javasolható: (természetes halál) *a halál az emberi szervezet valamely ismert, már régebb óta fennálló, vagy hirtelen kialakuló sorsszerű megbetegedése következtében jön létre, a halált közvetlenül létrehozó betegség kialakulásában, súlyosbodásában, vagy változásában ettől független egyéb (külső) oki tényező nem játszik szerepet.*<sup>12</sup>

A következő fontos kérdés annak tisztázása, hogy ami nem természetes halál, az akkor milyen, azaz: a nem természetes halál terminológiailag rendkívüli-e? Megítélésem szerint a szükségszerű, témát érintő jogi „korrekciónál” három tényezőt érdemes figyelembe venni:

1. Ha a *természetes halál* fogalma meghatározott, értelemszerűen minden egyéb halál „nem természetes”, azaz további körülírása szükségtelen. Azaz: (nem természetes halál<sup>13</sup>) *a halál természetes úton való bekövetkezését a körülmények kétségesse teszik.*
2. Tekintettel arra, hogy érdemben két, egymástól lényegesen eltérő hatósági eljárás<sup>14</sup> lehetséges a nem természetes halálesetek során, célszerű lenne e két eljárást szűkítgetni, nem természetes halálesetek terminológiai megkülönböztetése.
3. Indokolt azonban figyelemmel lenni a *rendkívüli halál* fogalmának elterjedtségére és jogi, rendészeti közegben meglévő „beivódottságára” is.

Az előbbi premisszák alapján a következő meghatározások javasolhatók:  
*Nem természetes halál: a halál természetes úton való bekövetkezését a körülmények kétségesse teszik. A nem természetes haláleseteknek két formája ismert:*

<sup>11</sup> 1/2006. ORFK utasítás.

<sup>12</sup> A halál bekövetkezésének körülménye, helye az említett feltételek megléte esetén érdemi szereppel nem bír, ugyancsak érdektelen, hogy „hosszas agónia” után, vagy hirtelen (úgynevezett hirtelen halál) jön létre.

<sup>13</sup> Immár jogi terminus technikusként, az angol „unnatural death”, illetve a német „nicht natürlicher Tod” jogi, szakértői definíciók alapján.

<sup>14</sup> Vö. közigazgatási hatósági eljárás (2004. évi CXL tv., Ket. szerint), illetve büntetőeljárás (1998. évi XIX. tv. szerint).

- Rendkívüli haláleset: amikor a halál bekövetkezésével kapcsolatban bűncselekmény gyanúja nem merül fel, de egyéb ok miatt a haláleset hatósági vizsgálata szükséges.
- Igazságügyi haláleset: amikor a halál bekövetkezésével kapcsolatban bűncselekmény gyanúja merül fel.

Megítélésem szerint az iménti megközelítés 1. a meglévő szabályozáshoz képest viszonylag kevés korrekciót igényel; 2. az érdekelteknek jó átláthatóságot enged; 3. már priméren egyértelműsíti, hogy mely esetekben milyen eljárást kell lefolytatni.

*A nem természetes halál fajtái*

Úgy vélem, hogy az igazságügyi halálesetekkel kapcsolatban nem lehet értelmességi probléma. Idetartozik minden olyan haláleset, amikor a halál bekövetkezésének körülményei bűncselekményre (beleértve természetesen a közlekedési bűncselekményeket is) utalnak.

A *rendkívüli* haláleset azonban, fajtáit tekintve, további meghatározásokat igényel. Ennek két indoka is van: 1. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy bizonyos halálesetek, bekövetkezésük körülményei okán, nehezen „klasszifikálhatók”; 2. Az előbbi rendszerbeli megközelítéstől eltérő, akceptálandó társadalmi érdek alapján, bizonyos halálesetek privilegizált kezelése szükséges. Ezek figyelembevételével a meglévő (alapvetően a rendeleti szintű) szabályozást alapul vevő javaslatom a *rendkívüli halál* fajtáira vonatkozóan:

- nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekből megalapozottan következtetni lehetne a halál bekövetkeztének előzményeire és körülményeire,
- a körülmények közlekedési vagy foglalkozás körében bekövetkezett balesetre utalnak és *bűncselekmény gyanúja nem merül fel*,
- a körülmények alapján a halált egyéb baleset vagy mérgezés okozta, és a halál bekövetkezésével összefüggésben szükséges a *felelősség vizsgálata*,
- öngyilkosság okozta, vagy a körülmények erre utalnak,
- a *testhőmérséklet csökkenése (kihűlés)* hozta létre, vagy a *körülmények erre utalnak*,
- fogva tartás közben következett be, végül
- a személyazonosság megállapításáig a rendkívüli halál esetére előírt eljárást kell alkalmazni, ha az elhunyt személyazonossága ismeretlen.

Úgy vélem, hogy az iménti felsorolás egyértelműsíti mind a halottvizsgálatot végző orvosok, mind a hatóság tagjai számára a fogalomkörbe tartozó haláleseteket. A „kihűlés” nevesítése gyakorlati problémáknak vehet gátat, segítve ezzel a szüksé-

ges, pontosabb statisztikai adatszolgáltatást is. Egyetlen fontos halálnem azonban „kimaradt” a felsorolásból. Nevesen az úgynevezett „önhibás” baleset (mérgezés), vagy „háztartási baleset”. Azok a halálesetek, amikor a személy *nem természetes módon* hal meg, de abban más személy felelőssége nem merül fel.<sup>15</sup> Úgy vélem, az ezekre az esetekre kidolgozandó jogi szabályozás során – elsődlegesen – a következőkre kell figyelemmel lenni: 1. Valós társadalmi érdek-e ilyen halálesetekben a halál okának pontos meghatározása (a holttest boncolása)? 2. Valós társadalmi érdek-e az ilyen halálesetek hatósági vizsgálata? Az időbeliségről<sup>16</sup>, a költségekről nem írnék, bár megjegyzendő, hogy hasonló halálesetben egy hatósági boncolás díja (véleménnyel, vér-, vizeletalkohol-vizsgálattal, toxikológiai vizsgálattal, esetleg szövettani vizsgálattal) meghaladja a 120 ezer forintot. További, addicionális szempont, hogy ezekben az esetekben polgári jogi igények (például életbiztosítás) keletkezhetnek, ahol fontos lehet például az esetleges cselekménykori alkoholos befolyásoltság kérdése. Mivel a kórboncolások során ilyen jellegű vizsgálatok (általában) nem történnek, indokolt-e (csupán emiatt) hatósági eljárás megindítása? Végül kérdésként vetődik fel, hogy figyelemmel lehet-e lenni ilyen esetekben a család, hozzátartozók kérésére, igényére, kegyeleti szempontjaira.

Megítélésem szerint 1. hasonló esetekben a halálok pontos meghatározása alapvető fontosságú; 2. ennek tisztázására azonban hatósági eljárás nem indokolt. Ennek alapján a következő (vagy ehhez hasonló) jogszabályi szöveget javaslom:

*Ha a halált (nem közlekedési vagy foglalkozás körében bekövetkező) baleset, vagy balesetszerű mérgezés okozta, illetve a halál bekövetkezésében a sorsszerű megbetegedésen kívül egyéb, más (rész)oki tényező is megállapítható, és e balesetért, tényezőért vagy közrehatásért a körülmények alapján a személy önmaga tehető felelőssé, illetve más személy felelőssége nem merül fel, abban az esetben a természetes halál esetén követendő egészségügyi eljárást kell lefolytatni azzal, hogy a holttest kórboncolásának mellőzése nem megengedett.*

Ebben az esetben természetesen az egészségügyi törvényben szereplő, a kórbonctani vizsgálat célját meghatározó szövegrész<sup>17</sup> is módosítandó, ennek részletezése azonban túlnő a témám keretein.

15 Klasszikus példa: otthon valaki megbotlik, leesik a lépcsőn, beüti a fejét, és ennek következtében meghal. A jelenlegi gyakorlat igencsak eltérő. Néhány megyében ilyenkor közigazgatási hatósági eljárás indul (rendkívüli haláleset miatt), más megyékben (vagy esetekben) pedig „csupán” a holttest kórboncolása történik.

16 Baranya megyében egy a rendkívüli haláleset miatt elrendelt közigazgatási hatósági eljárásban történő hatósági boncolás jegyzőkönyve átlagosan 36 (!) nap alatt készül el. 2008. évi, saját gyűjtésű adat.

17 219. § [5] bek.

## Orvosi halottszemle

Kiemelten kezelendő kérdés, hogy ki (és milyen minőségben) végezze a hatósági halottszemléket. A jelenleg hatályos szabályozás szerint az ügyeletet teljesítő háziorvos ellátja a halottakkal kapcsolatos rendelkezésekben előírt feladatokat<sup>18</sup>. Az egészségügyi törvény vonatkozó végrehajtási utasítása<sup>19</sup> szerint „A halottvizsgálatot végző orvos, ha a vizsgálat során rendkívüli halál esetét észleli [Eütv. 218. § (3) bekezdés] köteles erről a külön jogszabályban meghatározott hatóságot (továbbiakban: hatóság) azonnal értesíteni, és intézkedni, hogy a holttest és környezete a hatóság megérkezéséig érintetlenül maradjon. A halottvizsgálatot végző orvos – amennyiben a hatóság *felkéri* – részt vesz a szemlén, a szemlejegyzőkönyv orvosi részét kitéli, aláírja és orvosi bélyegzője lenyomatával látja el.” A jogszabály megfogalmazása, miszerint (az éppen közigazgatási hatósági eljárást folytató) hatóság az orvost *felkéri*, ellentmondásos, különösen a Ket. fényében, amely szerint ilyen esetben („különleges szakértelem”) szakértőt kell alkalmazni.<sup>20</sup> További gond az esetleges „elfogultság” kérdése, hiszen adott esetben a halottszemlén részt vevő orvos az elhunyt kezelőorvosa is (volt), akinek a hatósági eljárással ellentétes érdeke is lehet.<sup>21</sup> Bár a Ket. a szakértők kizárására vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz<sup>22</sup>, de ez csak akkor áll fenn az orvos tekintetében, ha ő ebben a minőségében van jelen. Ez pedig a jelenlegi feltételek szerint nem áll fenn.

Ha más szempont szerint vizsgáljuk, és azt feltételezzük, hogy az orvos „hatósági jogkörében” van jelen, akkor kérdésként merül fel az anyagi ellentételezés kérdése. Ha ugyanis az idézett ESZCSM-rendelet 15. § (9) bek. d) és e) pontja alapján az orvos köteles hatósági megkeresésre látleletet kiállítani, vért venni, drogtesztet végezni, és ezekért a hatóság neki (vagy a gyógyintézménynek) fizet, akkor kérdés, hogy a halottszemlén való közreműködésért miért nem fizet.

De a halottszemle nem lehet csupán jogi kérdés. Nagyon erős szakmai érdekek fűződnek ahhoz, hogy a halottszemlén korrekt megállapítások szülessenek, amelyek adott esetben az eljárás sikerességét determinálhatják. Triviális, de meg kell említeni, hogy lehetnek (és vannak) olyan esetek, amelyeket egy „bármilyen” ügyeletes orvos nem tud szakmailag kezelni, mert 1. még ilyenell a gyakorlatban

18 47/2004. (V. 11.) ESZCSM rendelet az egészségügyi ellátás folyamatos működtetésének egyes szervezési kérdéseiről 15. § (9) g) pont.

19 34/1999. (IX. 24.) BM–EüM–IM együttes rendelet az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a halottakkal kapcsolatos rendelkezései végrehajtásáról, valamint a rendkívüli halál esetén követendő eljárásról 1. § (4) bek.

20 58. § (1) bek. a) pont.

21 Például a gyógykezelés foglalkozási szabályoknak megfelelése tekintetében.

22 59. § (1) bek.

nem találkozott; 2. nincs megfelelő eszköze az adott esetben szükségeszerű vizsgálatokhoz.

Végül fontos *gyakorlati* kérdések is felvetődnek. Egy helyszíni és halottszemle időigényes tevékenység. Előfordulhat, hogy az orvos (a helyszínrre jutástól a rendelőbe történő visszaérkezésig) órákra kiesik a gyógyító ügyeleti ellátásból. A mindennapokból vett példa: az orvost a szemle előtt, közben sürgős esethez hívják. Természetes, hogy az életmentés elsőbbséget élvez, a szemlebizottság pedig ilyenkor csak reménykedik, hogy a doktor „hamar” visszajön. Tovább növeli az időt (és az orvost a helyszínen maradásra kényszerítheti), ha a *helyszínen a hatóság azt állapítja meg, hogy a haláleset nem rendkívüli, és a szemle megtartását egyéb körülmény nem indokolja*<sup>23</sup>, mert ilyenkor az orvos gondoskodik a halottvizsgálat további teendőinek ellátásáról, azaz a helyszínen meg kell várnia a hatóság (vizsgálódásaiból levont, indokolt) döntését. A másik a védőruházat és szükséges eszközpark megléte/hiánya. A vonatkozó és már idézett rendőrségi norma előírja (a rendőröknek) az egyszer használatos védőruha használatát, az orvos azonban sokszor két betegvizsgálat között „beugrik” a halottszemlére. Orvosi köpenyben, ruhában, amelyben a szemle után megy tovább a következő beteghez.<sup>24</sup> És akkor még a holttest hőmérsékletét mérő hőmérőről, vagy például a lövési sérülés átmérőjét mérő úgynevezett *kalibermérőről* nem is beszéltem.

Lehet tehát abban gondolkodni, hogy a jelenlegi rendszerben történjenek az orvosi halottszemlék, de akkor a vázolt területeken érdemi változtatások szükségesek. (Az általam vázolt lehetőség szerkezeti rajzát az ábra mutatja.) A másik lehetőség egy szakmai szervezet létrehozása, működtetése, amely „profi” módon, megfelelő eszközparkkal, ügyeleti rendszerben végeznék ezeket a vizsgálatokat. Kérdés, hogy ki, milyen formában, és mennyiért vállalná ezeket a feladatokat. Mert ugye, bünygyi orvosi hálózat már nincs...<sup>25</sup>

Végül a készülő jogszabályi változások után az idézett rendőrségi norma újragondolása is szükséges, hiszen 2006 óta a rendkívüli halálesetek esetén alkalmazandó feltételrendszer alapvetően megváltozott, ami egy új, belső szabályozás kiadását igényli.

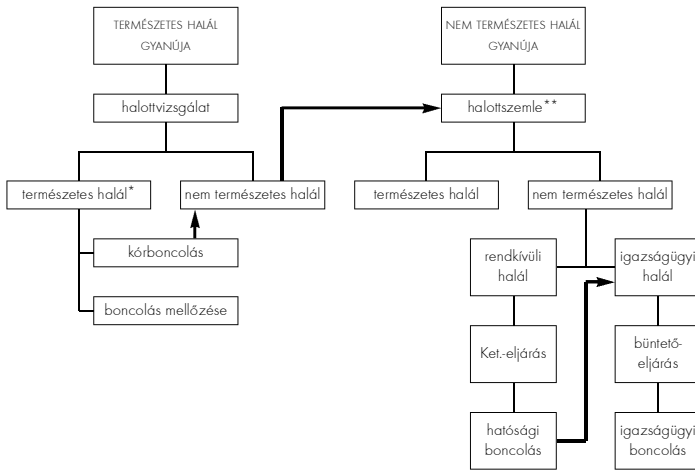
23 34/1999. (IX. 24.) BM–EüM–IM együttes rendelet az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a halottakkal kapcsolatos rendelkezései végrehajtásáról, valamint a rendkívüli halál esetén követendő eljárásról 1. § [5] bek.

24 Tapasztalataim szerint még a nagyobb orvosi ügyeleteken sincs egyszer használatos védőruha.

25 A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság 2008-ban több mint 24 millió forintot fizetett ki az elvégzett halotti boncolások [250] szakértői díjaként. (2007-ben ugyanezt a tevékenységet két rendőrségi bünygyi orvos végezte, munkaköri leírásuknak megfelelően, amellet, hogy a halottszemléken is részt vettek.) Ha a halottszemléket is szakértők fogják végezni, a jelenlegi díjtételek szerint, csak Baranya megyében további évi ötmillió forintos rendőrségi költséggel lehet számolni.

### Természetes és nem természetes halálosetekben szükséges eljárások

(A nyilak a rendszer kontrollját jelzik)



\* valamint az „önhibás” baleset (mérgezés), illetve az úgynevezett „háztartási baleset” (lásd szöveg)

\*\* A halál neméről – az orvos véleménye alapján – a szemlebizottság vezetője (hatóság) hoz döntést.

## Összegzés

Napirenden van az egészségügyi törvénynek (és a halottakkal kapcsolatos végrehajtási utasításának) a rendkívüli halálosetekre vonatkozó rendelkezései újrászabályozása, amit a meglévő ellentmondások, jogi hiátusok és a gyakorlatban jelentkező problémák mindenképpen indokoltá tesznek. Elemzésemben – alapvetően a mindennapok bünygyi orvosi tapasztalatai alapján – áttekintettem a kérdéskör lényegi elemeit, rávilágítva a téma Achilles-sarkára. Egy problémacentrikus megoldási módozat, szabályozási lehetőség és terminológia vázolásával segítséget kívánok nyújtani – a gyakorlati oldalról – a jogalkotó számára a minél sikeresebb kodifikációhoz.

KÁRMÁN GABRIELLA

## A kriminalisztikai nyilvántartások új lehetőségeiről az új nyilvántartási törvény apropóján

Az elmúlt év augusztusa óta új törvény szabályozza a bűnügyi nyilvántartásokat, immár új néven, új szerkezettel és tartalommal. A 2009. évi XLVII. törvény a korábbi 1999. évi LXXXV. törvény (Bnyt.v.)<sup>1</sup> egyes rendelkezéseit megsemmisítő 144/2008. (XI. 26.) AB határozatnak megfelelően új elveket határoz meg, és ezeknek megfelelően, az alkotmányos és a nemzetközi követelményeket egyaránt figyelembe véve, több helyütt kutatási eredményekre, gyakorlati tapasztalatokra is utalva, azokat megfontolva fekteti le a bűnügyi nyilvántartási rendszer alapjait. Az új törvény mindenekelőtt a személyes adatok kezelésének célhoz kötöttségét mint követelményt kívánja érvényesíteni az új megoldások bevezetésével.

Az egyik legjelentősebb módosulás a nyilvántartások rendszerének teljesen új felépítése. A törvény két teljesen elkülönült nyilvántartási egységként kezeli a bűnügyi nyilvántartási rendszert és a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartását. A törvény indokolása részletesen szól az elkülönítés okairól, a nyilvántartások eltérő céljairól és a felhasználás, a kezelés különböző feltételeiről.

A biometrikus nyilvántartások, a daktiloszkópiái és a DNS-profil-nyilvántartás célja a személyazonosítás. E nyilvántartások különossége abban rejlik, hogy a nyilvántartott adatok kezelése különleges szakértelmet feltételez. Az ujjnyomat és a DNS-profil nyilvántartásba vétele, az azonosító sajátosságok meghatározása, a nyilvántartásban történő keresés és az azonosítás egyaránt a speciális szakértői módszertan része. A szakirodalom ezeket a rendszereket szakértői nyilvántartásoknak nevezi. Ennélfogva az adatkezelő szükségképpen szakértői nyilvántartó szerv kell hogy legyen. Az új törvény ennek megfelelően a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetet jelöli meg kezelő szervként.

A törvény bűnügyi nyilvántartásnak nevezi azt a rendszert, amelynek célja elsősorban annak megállapítása, hogy egy adott személlyel szemben büntetőeljárás eredményeképpen született-e jogerős ítélet, sor került-e ennek kapcsán büntetés kiszabására, illetve mentesült-e már az elítélt a hátrányos következmények alól, vagy érvényesült-e az érintett személlyel szemben olyan hátrányos jogkövetkezmény, amelynek később az esetleges visszaesés, bűnisméltés szempontjából jelentősége van, vagy egyes foglal-

<sup>1</sup> A bűnügyi nyilvántartásról és a hatósági erkölcsi bizonyítványról rendelkező törvény (Bnyt.v.).

KÁRMÁN GABRIELLA

koztatási, engedélyezési követelmények vizsgálata szempontjából jelentősége lehet. A nyilvántartás tartalmazza továbbá, hogy egy adott személlyel szemben egy adott időpontban folyik-e büntetőeljárás, elrendelték-e előzetes letartóztatását vagy más meghatározott helyen tartózkodással járó kényszerintézkedés foganatosítását.

E nyilvántartások általánosságban a büntetőeljárás hatékonysága, a jogok és kötelezettségek érvényesíthetősége érdekében tartalmazzák a felsorolt információkat, ezért ezeket eljárási nyilvántartásoknak nevezzük. Kezelőjük a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala, a bünyügyi nyilvántartó szerv.

A bünyügyi nyilvántartási rendszer a bünyügyi nyilvántartásoktól elkülönülten kezeli a személyazonosító adatok és fényképek nyilvántartását, egy olyan „személyazonosító törzsét”, amely az eljárási célú bünyügyi nyilvántartásoknak és a biometrikus nyilvántartásoknak egyaránt háttéréül szolgál. Az ezekben a nyilvántartásokban szereplő adatok kapcsolati kóddal kötődnek a személyes adatokhoz, amelyek csak a jogosultak számára ismerhetők meg. Az elkülönült kezelés célja a személyes adatok anonimizálása, valamint a nyilvántartások párhuzamosságának elkerülése.

A szabályozás azzal, hogy elkülöníti a bünyügyi nyilvántartást és a bünyügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartását, sőt azok számára más és más kezelőt is határoz meg céljuknak megfelelően, megvalósítja azt az igényt, hogy a szakértői, az eljárási és a közigazgatási nyilvántartásokat elkülönülten kell kezelni.<sup>2</sup>

A törvény egyik legfontosabb újdonsága, hogy különálló, egymással össze nem kapcsolható alnyilvántartásokat hoz létre. Meghatározza az alnyilvántartások célját, azt, hogy azok kinek mely adatait tartalmazzák, az adatközlő szervet és a törlésre vonatkozó információkat, egyúttal megszünteti a korábbi törvényben kifogásolt párhuzamosságokat.

További újítás, hogy az eljárási célú bünyügyi nyilvántartás rendszerén belül a büntetettek, a büntetőeljárás alatt állók és a kényszerintézkedés alatt állók alnyilvántartása mellett új kategóriaként megjelenik a hátrányos jogkövetkezmények alatt álló, büntetlen személyek alnyilvántartása.

Ez a nyilvántartás tartalmazza azoknak a személyeknek az adatait,

<sup>2</sup> Finszter Géza a Bnytv. elemzése kapcsán állapította meg, hogy az három különböző rendeltetésű nyilvántartást szabályoz: 1) a *kriminalisztikai nyilvántartást*, amelynek célja a bűncselekmények és azok elkövetőinek felderítése; 2) az *eljárási nyilvántartást*, amelynek célja az igazságszolgáltatásban a párhuzamosságok elkerülése és az ügyek egyesítése, a jogerősen kiszabott büntetések végrehajtása; valamint 3) a *közigazgatási nyilvántartást*, amelynek célja a jogoknak és jogosultságoknak, illetve a jogosultságból történő kizárás feltételeinek közhiteles igazolása. Kifogásolta azonban, hogy a törvény nem mindig következetes a nyilvántartások társadalmi rendeltetésének felismerésében: nem tartalmazza az összes kriminalisztikai nyilvántartást, a kriminalisztikai nyilvántartásokat nem a kompetens kezelőre bizza, továbbá „a közigazgatási nyilvántartások közhitelességét kiterjeszti azokra a nyilvántartásokra is, amelyeknek nem funkciója a jogok és jogosultságok igazolása”. Finszter Géza: A bünyügyi nyilvántartás helyzete és fejlesztésének lehetőségei. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 43. OKRI, Budapest, 2006, 48–49. o.

- „a) akinek az adatait a büntettek nyilvántartásából a mentesítés – ideértve a kegyelmi mentesítés esetét is – folytán törölték,
- b) akivel szemben a bíróság bűnösséget megállapító jogerős ítéletet hozott, és az ítélet jogerőre emelkedésének napján mentesült,
- c) akivel szemben a bíróság bűnösséget megállapító jogerős ítéletet hozott, de büntetés kiszabását mellőzte,
- d) akivel szemben a bíróság felmentő ítéletet hozott, de vele szemben kényszer-gyógykezelést, elkobzást, vagyonelkobzást alkalmazott,
- e) akivel szemben a bíróság próbára bocsátást alkalmazott,
- f) akit az ügyész megrovásban részesített.” (15. § )

Az itt nyilvántartott személyek büntetlen előéletűnek tekintendők, „tisztá” erkölcsi bizonyítványt kapnak, nyilvántartásuk meghatározott szempontok szerint azonban mégis indokolt. A törvény indokolása szerint az itt nyilvántartott személyek adatait elsősorban „a bűnismétlés, visszaesés megállapítása, valamint az elítéléshez fűződő, a büntetett előlélethez képest szigorúbb követelményeket meghatározó foglalkoztatói, engedélyezési szabályok végrehajtása érdekében szükséges nyilvántartani”.

A törvény ezzel kapcsolatban módosítja a Btk. mentesítésre vonatkozó szabályozását is. Ezzel a Btk.-ban megjelenik egy olyan állapot, amely szerint az elítélt nem mentesült ugyan teljes körűen minden joghátrány alól, mégis büntetlen előléletűnek tekintendő.

A személyes adatok kezelése, célhoz kötöttségének érvényesítése valósul meg több más új rendelkezés tekintetében is. A törvény meghatározza az adatigénylésre jogosultak körét, és részletezi az átvehető adatokat. Újraszabályozza a nyilvántartási időket, megteremti ezeknek az összhangját a különböző alnyilvántartások között, és kimondja, hogy halál esetén az adatokat a nyilvántartásból nem kell törölni. Úgy alakítja ki a szabályozást, hogy akikkel szemben felmentő ítéletek és megszüntető határozatok születtek, nem kerülhetnek a nyilvántartásba.

Mindezekon túl fontos kiemelni, hogy a törvény létrehoz egy új nyilvántartást az európai uniós tagállamok bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletekről.

## **Kriminalisztikai nyilvántartások szűkebb és tágabb értelemben**

A törvény általános felépítése kapcsán már esett szó arról, hogy a bünyügyi és rendészeti biometrikus nyilvántartás a bünyügyi nyilvántartási rendszertől elkülönülten jelenik meg.

- Az új törvény tovább tagolja a daktiloszkópiai és a DNS-profil-nyilvántartást
- a bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített ujj- és tenyérnyomatok, valamint DNS-profilok nyilvántartására,
  - a büntetőeljárás alá vont személyek ujj- és tenyérnyomatainak és DNS-profiljainak nyilvántartására, valamint
  - a bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítélt személyek ujj- és tenyérnyomatainak, valamint DNS-profiljainak nyilvántartására.

A különálló alnyilvántartások célja itt is a büntetőeljárás különböző szakaszában lévő személyek adatainak, valamint a helyszíni nyomoknak a differenciált kezelése.

A törvény meghatározza azokat a célokat, amelyek az adatkezelést indokoltá teszik a daktiloszkópiai nyilvántartásban. Ezek között egy új cél is szerepel a Bnytv.-ben meghatározott célok mellett: a büntetés-végrehajtási intézetbe, valamint a rendőrségi fogdába történő befogadáskor a befogadott személy azonosítása. A büntetőeljárás alatt állók nyilvántartásába történő bekerüléshez a meghatározott tárgyi súly a feltétel. Emellett a jogalkotó néhány olyan bűncselekmény esetében is indokoltnak tekintette a nyilvántartásba vételt, amelyek öt évet el nem érő szabadságvesztéssel fenyegetettek. A törvény indokolása szerint a 2002 és 2008 közötti statisztikai adatok azt mutatják, hogy meghatározott bűncselekményi tényállásokkal kapcsolatban a visszaesés jól kimutatható, mint például a hamis vád vagy a csődbüntetés. Felderítési tapasztalatok támasztják alá, hogy bizonyos cselekmények elkövetése után még nagyobb súlyú cselekmények elkövetése is jellemző. Az új törvény módosítja valamelyest a DNS-profil-nyilvántartásokba való bekerülési feltételeket is.

A DNS-profilok nyilvántartásának a célja majdnem teljesen azonos a daktiloszkópiai nyilvántartás céljával. Az a különbség, hogy a DNS-profil-nyilvántartás adatait nem használják sem a büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadás, sem az igazoltatást megtagadó személy azonosításakor.

Míg a jogalkotó a biometrikus nyilvántartásokat a kezelésükhöz szükséges különleges szakértelem alapján szakértői nyilvántartásnak nevezi, a konkrét felhasználási lehetőségek, célok nézőpontjából a szakirodalom kriminalisztikai nyilvántartásoknak tartja ezeket.

A korábbi szabályozással kapcsolatban megfogalmazott kritika ürügyén szó esett arról is, hogy a Bnytv. nem ölel fel minden kriminalisztikai nyilvántartást, sőt „éppen azokat nem szabályozza, amelyeknek törvénybe foglalása az alapvető emberi jogok épsége szempontjából kiemelkedő jelentőségű lenne”<sup>3</sup>.

<sup>3</sup> Uo. 48. o.

llyenek a következők:

- a modus operandi és kapcsolódó nyilvántartások,
- bűnügyi operatív adattár,
- bűnügyi hálózati nyilvántartás,
- a bűncselekményekkel és azok feltételezett elkövetőivel kapcsolatos körözési nyilvántartás.<sup>4</sup>

Mindezt továbbgondolva, az információk rendszerének kiterjesztése érdekében, a kriminalisztikai vizsgálati módszerek fejlődését kihasználva, véleményem szerint megfontolandó lenne még szélesebbre vonni a kriminalisztikai nyilvántartások fogalmi körét.

„A bűnügyi nyilvántartás története azt igazolja, hogy e nyilvántartások kriminalisztikai szempontok alapján alakultak ki kettős funkcióval:

- Az ismeretlen tetteses bűnesetek tárgyi jegyeinek és az elkövetés jellemző módszereinek nyilvántartásba vétele abból a tapasztalatból történt, hogy a bűnismétlők hasonló módszerekkel követnek el újabb bűncselekményeket, ezért a kézre kerített elkövetők korábbi cselekményei is feltárhatók a nyilvántartásban rögzített adatok alapján.
- Az elkövetők személyes adatainak és azonosításra alkalmas jellemzőinek nyilvántartásba vétele lehetővé teszi az ismert elkövetők újabb bűncselekményeinek leleplezését.”<sup>5</sup>

Tág értelemben ma kriminalisztikai nyilvántartásnak tekinthető minden a felderítés vagy a bizonyítás szempontjából releváns nyomot, mintát vagy adatot tartalmazó adatbázis. Ezek leginkább egynemű, de különbségeket felmutató, ezáltal azonosítható személyek, tárgyak adatainak, nyomainak a gyűjteményei. Az adatbázis elemeit nevezhetjük kriminalisztikai adatoknak.

Az adatbázisok között megkülönböztetett figyelmet kell szentelni a személyi nyilvántartásoknak. A személyes adatok nyilvántartásának, kezelésének, felhasználásának szabályait törvényben kell meghatározni.

Az adatvédelmi törvény így határozza meg a bűnügyi személyes adat fogalmát: *„...a büntetőeljárás során vagy azt megelőzően a bűncselekménnyel vagy a büntetőeljárással összefüggésben, a büntetőeljárás lefolytatására, illetőleg a bűncselekmények felderítésére jogosult szerveknél, továbbá a büntetés-végrehajtás*

4 Finszter Géza – Kármán Gabriella: Szakértő a bizonyításban. Kézirat (fellelhető az Országos Kriminológiai Intézetben), 2009, 70. o.

5 Finszter Géza: i. m. 47. o.

szervezeténél keletkezett, az érintettel kapcsolatba hozható, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adat<sup>6</sup>”.

Mely adatok tartoznak ebbe a körbe? E szerint a személyes adatokon kívül idesorolható minden olyan információ, amely az érintettel kapcsolatba hozható. Ilyenek például a jellemző elkövetési módszerek, az elkövetés egyéb lényeges ismérvei, illetve a titkos információgyűjtés adatai stb. Mindezeket túl büntügyi személyes adatnak tekinthetők, véleményem szerint, azok az azonosító adatok, elsődlegesen minták vagy már azonosított nyomok, amelyek az érintettel nemcsak hogy kapcsolatba hozhatók, hanem azzal és csak azzal szükségszerű kapcsolatban állnak azáltal, hogy általuk az érintett személy azonosítható (azonosító adatok).

A kriminalisztikai nyilvántartások célja jellemzően az azonosítás. Az ebben a körben tárgyalt nyilvántartások azonosító alapadatai az ujjnyomat és a DNS-profil. Jelenleg ezzel a két nyomcsoporttal kapcsolatban áll rendelkezésre olyan verifikált tudásanyag és módszertan, amelynek alapján személyazonosításra és személynyilvántartásra egyaránt van lehetőség. Továbbá ezek azok a személyazonosító jellemzők, amelyeknek a leginkább jellemző a kriminalisztikai relevanciája és az előfordulási gyakorisága.

Napjainkban is nagy arányban járulnak hozzá az ujjnyomok a felderítéshez és a bizonyításhoz, főként helyszínes bűncselekmények esetén. A DNS-nyomok előfordulása ennél még nagyságrendekkel nagyobb. Amerre megfordulunk, mindenhol mikroméretű anyagmaradványokat hagyunk magunk után. Ennek felderítési szempontból óriási jelentősége van, és ebben rejlik a hátránya is egyben. Konkrét esetek hívják fel a figyelmet arra, hogy pusztán az anyagmaradvány ottléte, ennek detektálása alapján csak nagyon körültekintően vonhatók le további következtetések a nyomot hagyó személy otttartózkodására is, nemhogy egyéb szorosabb összefüggésekre. Nem tudjuk rekonstruálni ugyanis, hogy ezek a nyomok mikor és hogyan kerültek az adott helyre. Emiatt itt különösen érvényes a bizonyításnak az a tétele, hogy a bizonyítékokat önmagukban és a többi bizonyítékkal összefüggésben is kell értékelni...

## A biometriáról dióhéjban

A személyazonosítás az ember egyediségének elvén alapszik. Ez számos jellemzője alapján kimutatható, leírható. Az ujjnyomaton kívül a fül-, az ajaknyomat, valamint a fog, az írisz egyaránt alkalmas erre, és ezek csak az azonosítás folyamán leggyakrabban alkalmazott szerveink.

<sup>6</sup> Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 72. o.

Bár az ember állandósága filozófiai és biológiai értelemben viszonylagos, kriminalisztikai értelemben számos jellemzője abszolút állandónak tekinthető: nem változnak és nem változtathatók meg.<sup>7</sup> A rögzíthető jellemzők lehetővé teszik az adatbázisok létrehozását; a csoportosíthatóság és az azonosító sajátosságok vizsgálatának lehetősége, az egyediség egységének valamiféle meghatározhatósága a feltétele a tulajdonképpeni azonosítási folyamatnak, és az esetenként ezt megelőző adatbázisban történő keresésnek. Míg az ember egyedisége nehezen megfogható és csak töredékesen kidolgozott, az egyes jellemzők megbízható azonosítási lehetőséget rejtenek magukban.

Az azonosításra azok a magatartási és testi jellemzők alkalmasak,

- amelyekkel lehetőség szerint sok ember bír (univerzalitás),
- amelyek minden embernél különböznek (egyediség),
- amelyek időben változatlanok (állandóság),
- amelyek mennyiségileg megfoghatók (mérhetőség).<sup>8</sup>

Ezek egyben a biometria, az élőlények mennyiségi jellemzőinek mérésével foglalkozó tudásanyag alapelvei.

A kriminalisztikai alkalmazás szempontjából további követelmény, hogy az adott jellemző rögzíthető; sajátosságai alapján csoportosítható, így kereshető legyen; emellett az adatbázis létrehozása csak releváns, gyakran előforduló nyom esetén célszerű.

A biometrikus jellemzők megkülönböztethetők aszerint is, hogy öröklődéskor (például DNS), az embrionális fejlődés korai szakaszaiban (például ujjnyomat) vagy gyakorlás közben keletkeztek (például kézírás).

Emellett fontos hangsúlyozni, hogy a testi jellemzők (például ujjnyomat, írisz) mellett a magatartási jellemzők, mint például a kézírás, a hang vagy a járás, a mozgásforma is szerepet kap a személyazonosításban, egyes jellemzők a személynyilvántartásban is. Bár ezek a dinamikus jellemzők a morfológiai jellemzőkhöz képest valóban csak viszonylag állandó, variábilis jellemzők. (Például az ujjnyomat ezekhez képest abszolút állandónak tekinthető.) A külső és belső körülmények hatására ezek bizonyos határokon belül változékonyságot mutatnak. Az azonosítás során itt is a legnehezebb feladat az egyediséget leginkább hordozó sajátosságegyüttes meghatározása. Az írásazonosítás módszertanának fő eleme az írás állandóságát leginkább hordozó jellemzők megállapítása. Ehhez ki kell szűrni a befolyásoló körülmények hatására megnyilvánuló jellemzőket.

<sup>7</sup> Ez alól is van kivétel. Néhány ritka betegség hatására az ujjnyomat megváltozhat. Továbbá ismertek olyan adatok, miszerint műtéti úton lehetőség van az utolsó ujjpercen található bőr átültetésére. Ezek kriminalisztikai jelentősége azonban egyelőre elhanyagolható.

<sup>8</sup> Heike Esch: Der binäre Mensch. Kriminalistik, 4/2008., S. 225–231.

E változékonyságnak az előnyeként fogható fel, hogy a külső-belső körülményekre adott reakciók is személyfüggők lehetnek. Megfelelő kutatásokkal e változási tendenciák is elemezhetők, és ezzel hozzájárulhatnak az azonosításon kívül más kérdések megoldásához. (Például speciális, a bizonyítás szempontjából lényeges állapotok meglétének igazolásához.)

A számítógépes technika, a képfeldolgozó rendszerek és a mesterségesintelligencia-kutatások mindinkább hozzájárulnak e dinamikus jellemzők vizsgálatához.

Magyarországon az új törvénnyel a fényképek nyilvántartása kikerült a szakértői nyilvántartások közül, mivel az itt nyilvántartott képek nem voltak alkalmasak a digitális arcfelismerésre, és azokat más célra, például személyi körözésre, felismerésre bemutatásra sem használták. A fényképeket a személyazonosító adatokhoz kapcsolva, de attól különálló nyilvántartásban helyezték el.

Automatizált arcfelismerő rendszereket több területen biztonsággal alkalmaznak, például beléptetés céljára, körözési célokra. Itt az arc bizonyos jellemzőit nagy felbontású kamerával rögzítik, és mérik főként a szem, az orr és a száj sajátságait. Így határozzák meg azokat a referenciapontokat, amelyek a vizsgált arca jellemzők.

Az íriszazonosítás során az íriszstruktúra felvétele után egy képfeldolgozó algoritmus segítségével spirálisan letapogatják a képet. Ez után matematikai módszerekkel létrehozzák az úgynevezett íriszkódot, amely az adatbázis alapadata.

A járásfelismerésre többféle módszert is kifejlesztettek. Alapja, hogy járás során a különböző testrészek, például a karok, a lábak, illetve a könyök bizonyos ismétlődő mozgást végeznek. Még vizsgálják, hogy a különböző személyek járása mennyiben tér el egymástól.

Az emberi beszélőszervek felépítésén és a tanult beszélesi szokásokon alapszik a hang egyedisége, ezáltal azonosíthatósága. Ez az egyetlen olyan biometrikus technológia, amely nem az emberi test vizuális tulajdonságaira épül.

## Tárgynyilvántartások

A tárgyaló törvény személynyilvántartásokat szabályoz. Ha azonban a kriminalisztikai nyilvántartásokat helyezzük vizsgálódásunk középpontjába, a kriminalisztikai célú személynyilvántartások mellett szólnunk kell a tárgyak nyilvántartásáról is.

Ahogy az azonosítás elvei különbözőképpen működnek a személyek és a tárgyak esetében, a személy- és tárgynyilvántartásoknak is mások a lehetőségei. A technológiai folyamatok – többnyire sorozatgyártás – során előállított tárgyak egyedisége az ember egyediségéhez mérve még inkább viszonylagosnak tekint-

hető. Ezek a tárgyak a gyártási folyamat egységessége miatt gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek. Kérdés, hogy az egyedi változások mégis a gyártás során keletkeztek-e, és mely tárgyakat hogyan érintette ez a módosulás. Vagy ha a gyártás után keletkeztek, mennyire „lenyomata” az a nyomképző eszköznek; mennyire törvényszerű az összefüggés a nyomképzési folyamattal.

A kriminalisztika módszerei között kialakulásától kezdve egészen napjainkig meghatározók a tapasztalatok. Ehhez járulnak hozzá a legtöbb területen a nyom- és nyomadatbázisok. A paletta világszerte a teljes körű cipőtalp- és gumiabroncsnyomat-adatbázistól az egyedi vágóeszköznyom-adatbázisig terjed. A tárolt adatok behatárolják a felhasználási lehetőségeket. A mintagyűjtemények a klasszikus kriminalisztikán túl a műszeres analitika működését is megkönnyítik.

Az adatbázisnak mint kriminalisztikai eszköznek a számítógépes technika és az automatizált azonosítás új, informatikai szemlélete adott lendületet.

Az azonosítás során a szakértő nyomot rendel hozzá a nyomot hagyó személyhez, tárgyhoz. Ehhez a tevékenységhez meg kell határozni a nyom alapvető sajátosságait, és ismernünk kell az ember, tárgy vonatkozó azonosító sajátosságait (például az ujjnyom egyedi azonosító sajátosságait). A természettudományok anynyiban alakítják át ezt a folyamatot, hogy személyazonosítás esetén lehetővé válik a sajátosságok azonosító értékének a kiszámítása: mennyire gyakori a populációban, mennyire fontos az egyediség kimutatásában? Emellett lehetőség nyílik a sajátosságok összessége alapján az azonosság valószínűségének kiszámítására.

Tárgyak azonosítása esetén az egyediség meghatározása, az egyedi azonosító sajátosságok azonosító értékének meghatározása vizsgálati tárgyként, azok jellegzetességeinek kutatása által történhet.

A természettudományos háttérrel bíró szakértői területeken az alkalmazott módszerek, vizsgálati eljárások, a mérhetőség és az összehasonlíthatóság követelményeinek érvényesülése alapjaiban alakította át az azonosítási folyamatot. A képfeldolgozási, alakfelismerési módszerek segítségével a számítógépes háttér megteremtése olyan új típusú adatbázisok kialakításának feltételeit teremti meg, amelyek az automatizált módszerek számos előnyével bírnak. Automatizáltan zajlik az adatbevitel, a keresés és az összehasonlítás, rövid idő alatt nagyszámú adat feldolgozását végzik el, nagy tárolási kapacitásuk van, a matematikai-statisztikai funkciók alkalmazásával minden eddiginél pontosabb és egzaktabb eredmény várható.

A számszerűsítéshez, az automatizált összehasonlításához (de legalábbis az állandó, tudományos megalapozottságú azonosítási módszertan kialakításához) feltétel az „alkalmas nyom”. Ennek a következők a kritériumai: érvényesüljenek a traszológia tételei; azonosításra alkalmas módon tükrözze a nyomképző eszközt; szükségyszerű leképezése legyen a nyomképzés folyamatának.

A kriminalisztika ismeretanyagában mindinkább megjelenő tudományos eredmények hatással vannak a megismerés és a bizonyítás eszközeivel kapcsolatos általános követelményekre is. Az Egyesült Államokban a jogrendszer jellegénél fogva folyamatosan vizsgálják a bizonyítási eszközök és módszerek tudományos megalapozottságát, egyúttal bizonyításbeli alkalmazhatóságát. A szakirodalomban Daubert-kritériumok néven váltak híressé azok a tényezők, amelyeket a szakértői bizonyítás során, tudományosságának, így megengedhetőségének megítéléséhez jelenleg vizsgálni kell. A Daubert-ítélet egyik újdonsága az új szempontok meghatározása mellett az, hogy a kérdés megítélését a bíróság kezébe adja a korábbi rendelkezésekkel szemben. (Ott ez a szakma feladata volt.)<sup>9</sup>

E kritériumokat vizsgálva a klasszikus kriminalisztikai ágazatokat éri a legőbbs kritika szubjektivitásukat, tudományos megalapozottságuk hiányosságát illetően.

A tapasztalatok arra utalnak, hogy a tudományos bizonyíték mint követelmény biztosítására egyfajta megoldást jelenthetnek a modern mérési módszerek, a természettudományok eredményeinek felhasználásával folytatott kutatások. Ezáltal objektívebb, a bizonyító erőt pontosabban megjelölő bizonyítékot várhatnánk.

Annak megítéléséhez, hogy hol vannak meg a modern mérési és egyéb vizsgálati technikák, valamint az automatizálás lehetőségei, illetve ezek mennyiben járulnak hozzá az objektívebb eredményekhez, meg kell vizsgálni, hogy az egyes nyomeképző tárgyak, személyek, illetve azok nyomai mennyiben mérhetők, számokkal mennyiben jellemezhetők azok rögzítésének, megfigyelésének, vizsgálatának és elemzésének milyen számítástechnikai lehetőségei vannak.

A mérhetőség, illetve a számítógépes technika feltételeinek vizsgálata, azok megteremtése az első lépcsőfok. Ezután vetődhet fel a nyilvántartás lehetőségének gondolata. Más az eljárás, mások a követelmények, ha egy bizonyos személy identitását egy tömeg identitásából kell kiválasztani, és más, ha egy személy identitását egy adott másik identitással kell összehasonlítani. Az angol nyelvű szakirodalom két különböző kifejezést használ a két folyamatra; az előbbit az *identification*, utóbbit az *Authentication* elnevezéssel ruházza fel.<sup>10</sup>

<sup>9</sup> A bíróságnak különösen a következő tényezőkre kell figyelemmel lennie:

- a szakértői technikát tesztelték-e, illetve az tesztelhető-e.
- az eredményeket publikálták-e,
- milyen a technika vagy a módszer hibaszázaléka az alkalmazás során,
- milyen a szakterület elfogadottsága a tudomány képviselői részéről.

Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceuticals, 509 U.S. 579 (1993)

<sup>10</sup> Dietmar Heubrock – Christina Dorn – Michael A. Stadler: Die forensische Bewegungsanalyse. Kriminalistik, 7/2007, S. 438.

A tapasztalatok szerint a matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása, így a megbízhatóság meghatározhatósága a nyom- és a fegyverszakértői területen nehézségekbe ütközik.

A *nyomszakértői terület* meglehetősen heterogén; kompetenciájába tartozik a legkülönbözőbb tárgyak, eszközök, gépek, járművek nyomainak vizsgálata mellett az állatok, emberek által hagyott egyes nyomok azonosítása is. Állandó területei: az eszköznyomok vizsgálata, ezek között a zárok felnyitásának nyomai, a lakatok, rácsok elvágásával kapcsolatban keletkezett nyomok, a közlekedési eszköznyomok, illetve a lábbelinyomok vizsgálata.

A sokféle nyomképző eszköznek a nyomképzési folyamatai is sokféleké. Leginkább a cipőtalp, az autóüveg, a gumibroncs, illetve egyes vágóeszköznyomok esetén utalnak arra a külföldi tapasztalatok, hogy a szakvélemény megbízhatóságának növeléséhez hasznos lehet a számítógépes összehasonlító módszer és adatbázis.

A nyomképző feladata általában a nyomképző tárgy azonosítása a nyommal történő összehasonlítás alapján. (Emellett előfordulnak más jellegű kérdések is, például a nyomképzés folyamatának rekonstruálásával kapcsolatban.) A nyomképzési folyamatban a nyomképző eszközön és a nyomhordozó felületen kívül számos tényezőnek van szerepe (például a nyomképző erő nagyságának, irányának, egyéb külső körülményeknek).

Több tényezőt kell figyelembe venni annak megítéléséhez, hogy van-e lehetőség objektivizálásra, automatizálásra a nyom és a nyomképző tárgy (illetve az általa létrehozott próbanyom) összehasonlítása esetén.

Kérdés először is, hogy mennyire egységes a nyomképzési folyamat, mennyire törvényszerű a nyomképző jellegzetességeinek tükröződése a nyomban. (Mennyire állandó a kölcsönhatás, milyenek a külső körülmények, milyen mértékű a torzulás stb.) Mindezek alapján leginkább a járművek gumibroncs-lenyomatai és a lábbelinyomok vizsgálatakor vannak meg az automatizálás, az adatbázis-állítás feltételei. A vágóeszköznyomok keletkezésében számos nehezen általánosítható körülménynek van szerepe.

Látható, hogy a nyomhordozók és a nyomképzési folyamatok sokfélesége miatt ezen a területen – a jelenlegi eszközökkel – szinte lehetetlen pontosan meghatározni az egyedi sajátosságok azonosító értékét. Úgy tűnik, az azonosító szoftverek inkább egyedi esetekben – a konkrét nyom és a rendelkezésre álló lehetséges nyomképző eszköz összehasonlító vizsgálatában – segíthetnek.

Az *igazságügyi ballisztika* területén kézenfekvőbbek az objektivizálási, illetve az automatizálási lehetőségek. Az egyes lőfegyvertípusok működési folyamata egységes. A lövés folytán a lőszerelemeken a fegyveralkatrészekre jellemző nyo-

mok keletkeznek; ezek mennyiségi és minőségi vizsgálatok lehetőség van matematikai-statisztikai módszerek alkalmazására. Ez az eljárás egységesnek tekinthető, itt pontosan behatárolható sajátosságokról és működési elvekről van szó.

Az objektívizálási, esetleg az automatizálási lehetőség elsősorban a lövés folytán a fegyveralkatrészek és a löszerelemek (a töltényhüvely, lövedék) közötti kölcsönhatás közben előálló nyomok vizsgálatában lehetséges. Erre világszerte ismert automatizált azonosító rendszerek működnek: a DRUGFIRE (FBI) és az IBIS (Kanada), ezen kívül néhány országban vannak saját fejlesztések is. Itt a lövés után a lövedék becsapódásakor keletkező nyomok jelentik a zavaró tényezőt.

## **Integrált bűnüldözési rendszerek – a jövő bűnügyi nyilvántartása**

Katona Géza megállapítása utal a bűnügyi nyilvántartás jelenlegi változó szerepére, egyúttal előrejelíti annak lehetőségeit: *„A bűnügyi nyilvántartás, amelyet az előző évszázad derekán a krimináltaktika, esetenként a krimináltechnika eszközei között tárgyaltak, az évszázad végére kiegészült a szakértői rendszerekkel.”* Emellett a bűncselekmény és a bűnelkövető információs rendszerei mindinkább hozzájárulnak a kriminálinformatika létrejöttéhez.<sup>11</sup>

Déri Pál munkássága is ebbe az irányba mutat. Az integrált bűnüldözési modell megalkotója egyértelműen az informatikát jelöli meg a korszerű nyomozás, az integrált bűnüldözés feltételének.<sup>12</sup> Ez kell ahhoz, hogy megvalósuljon az ideális rendszer, miszerint *„a bűnüldöző állomány minden tagjának a nap minden percében rendelkezésére áll munkája során az egész ország – és nemsokára egész Európa – minden rendőrségének valamennyi munkatársa és központi adattára”*. Előnyei között kell megemlíteni a távolság és az időtényező teljes kikapcsolását, az információk mennyiségi növekedése mellett egyúttal azok minőségi változását a sokrétű összekapcsolódási lehetőség által, és az információ sérülési lehetőségeinek csökkenését a közvetlenebb kapcsolat miatt.

Mindez központi adatbankot és egy mind kiterjedtebb hálózatot feltételez, egészen az információ keletkezési helyéig, a „helyszíniig”. Kijelenti, hogy *„a számítógépes rendszerben tárolt anyagok országos hozzáférhetősége sokszorosára növelné az információk hasznosíthatóságát”*.<sup>13</sup> A hagyományos bűnügyi nyilvántartás

11 Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó, Budapest, 2002, 115. o.

12 Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika II. Duna Palota Kiadó, Budapest, 2004, 939. o.

13 Uo. 944. o.

mellett egyéb gyűjtemények létrehozása, így a nyilvántartott adatok körének szélesítése, lehetőség szerinti kiterjesztése a cél. Például a következőképpen:

- „keresett aktív bűnözők
- és fel nem derített bűncselekmények;
- bűncselekményre utaló vagy annak gyanúját keltő adatok nyilvántartásai;
- a tárgyazonosítást elősegítő gyűjtemények;
- a bűnözők gúnyneveit, tetoválásait, testi elváltozásait, beszédét, írását, jellegzetes járását tartalmazó felvételek, mozgóképek, leírások gyűjteménye;
- a bűnözők személyiségképének adatait, ezen belül a »modus operandi«-jét, valamint
- a személyi kapcsolatait tartalmazó nyilvántartás.”<sup>14</sup>

A személyazonosítás korszerű módszerei ebben az összefüggésben fokozott jelentőséget kapnak. Ehhez szükséges a különböző jellemzőkkel dolgozó azonosító rendszerek kriminalisztikai szempontú és célú továbbfejlesztése, elsősorban az osztályozás, a hatékonyabb keresés érdekében.

<sup>14</sup> Uo.

PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA

## A rendvédelmi szervek sztrájkjogáról – ombudsmani szemmel

A sztrájkhoz való jog mint az alkotmányban garantált alapjog érvényesülése, illetve a gyakorlatban való kimunkálása érdekében 2008-ban átfogó programot, a kérdés valamennyi releváns szempontját feltáró alapjogi projektet indított az állampolgári jogok országgyűlési biztosa.

A projekt keretében végzett kutató- és elemzőmunka folyamán kialakított problématerkép, a konferenciák, műhelybeszélgetések és nem utolsósorban az egyes jelentéseiben feltárt visszásságok súlyos alkotmányossági kifogásokat igazoltak a hazai sztrájkjogi szabályozással, a sztrájkról szóló törvény és más jogszabályok rendelkezéseivel kapcsolatban. Különösen problematikusnak mutatkoztak a rendvédelmi szervek hivatásos állományának sztrájkhoz való joga tiltásával kapcsolatos dilemmák.

A projekt 2009 decemberében lezárult. Ennek tapasztalatait szeretném megosztani a rendvédelmi szervek sztrájkjoga iránt érdeklődőkkel.

### Az ombudsmani vizsgálat időszerűségét megalapozó tényezők

Az országgyűlési biztos az AJB-6567/2009. számú jelentésében arra kereste a választ, hogy miért nem sztrájkolhatnak a rendvédelmi szervek hivatásos állományú dolgozói.

Már vizsgálata kezdetén rámutatott arra, hogy a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjainak alapvetően ugyanazon alkotmányos alapjogok gyakorlását kell megadni, mint bárki másnak. Meghatározott alapjogok korlátozására csak akkor kerülhet sor, ha a megszorítás feladatkörükkel összefüggésben elengedhetetlenül szükséges a rendvédelmi dolgozót foglalkoztató szerv demokratikus társadalomban való működéséhez. Ennek szellemében – szerinte – a rendvédelem dolgozóira kiterjedő általános sztrájktilalom idejétmúlt rendelkezés, amely nem egyeztethető össze a nemzetközi egyezményekben hazánk által vállalt kötelezettségekkel, sérti a jogállamiság elvét, és a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját sem teremti meg.

A „hivatásosok” sztrájkjogával összefüggésben a biztos 2008 őszén az igazságügyi és rendészeti miniszter állásfoglalását kérte arról, hogy megítélése szerint szükséges és alkotmányosan megalapozott-e a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjai sztrájkjogának teljes körű tiltása, továbbá hogy ki lehet-e alakítani a jelenleginél lazább mechanizmust, amely rugalmasabb eszközöket alkalmazva kitölti azt a rést (kiküszöböli azon hátrányokat), amelyet a sztrájkjog teljes tilalma e területen okoz.

A miniszteri állásfoglalás megismerésének szükségességét arra alapozta, hogy szerinte időszerűvé vált a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvény és a kapcsolódó normák felülvizsgálata, mivel a hivatásos állomány számára a sztrájk szervezése, valamint az abban való részvétel nem megengedett. Hangsúlyozta azt is, hogy e felülvizsgálat folyamán természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy az egyes rendvédelmi szervek funkciója más és más, továbbá hogy egy esetleges sztrájk ne lehetetlenítse el, alapvetően ne akadályozza a szervezet munkáját, különösen ne veszélyeztesse az alapvető jogok, valamint a közbiztonság védelmét mint társadalmi érdeket, vagyis a még elégséges szolgáltatás ebben az esetben is biztosított legyen.

Vizsgálata eredményes befejezése érdekében a biztos felkérte a témában érintett néhány szakszervezet vezetőjét is, hogy fejtsék ki az általa vázolt dilemmákkal összefüggő véleményét. Áttekintette továbbá a rendvédelmi szervek dolgozóinak sztrájkjogát meghatározó hatályos magyar jogszabályokat, valamint a hazánk által aláírt és törvénnyel kihirdetett, vonatkozó nemzetközi egyezményeket.

#### *Az igazságügyi és rendészeti miniszter álláspontja*

Az igazságügyi és rendészeti miniszter előadta, a sztrájkjog sajátossága, hogy gyakorlása minden esetben mások jogainak, adott esetben alapjogainak különböző mértékű korlátozásával jár. Hivatkozott arra is, hogy az Alkotmánybíróság számos esetben vizsgálta az alapvető jogok korlátozásának határait, és kialakította a követendő elvi irányokat. Ennek alapján az alapvető jog korlátozásának formai feltétele a megfelelő jogszabályi szint, vagyis csak törvényben lehet ilyen tartalmú előírást megfogalmazni. Ebből következően – a miniszter szerint – minden olyan korlátozás elfogadható, amely valamely másik alapjog vagy cél érdekében és a cél eléréséhez szükséges mértékben valósul meg.

A miniszter hivatkozott az Alkotmánybíróság következő megállapítására is: „...a sztrájkjogot Alkotmányunk az alapjogokról szóló fejezet rendelkezései között biztosítja, de ugyanakkor e jog korlátaira is utal. A 70/C. § (2) bekezdése szerint »A sztrájkjogot az ezt szabályozó törvények keretei között lehet gyakorolni«. A sztrájk-

jog a munkaviszonyban állók részére jelent biztosítékot azokban az esetekben, amikor a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog, továbbá az egyenlő munkáért egyenlő bérhez való jog, valamint a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz való jog valamelyikével nem élhetnek, illetve azokat nem érvényesíthetik [...] az igazságszolgáltatás tagjainak a sztrájkja mások alapvető jogainak érvényesítését veszélyeztetné, súlyosabb esetben ténylegesen megakadályozná. Az állampolgári jogok védelme, e védelem hatékonysága, illetve annak a biztosítása szükségessé teszi az igazságszolgáltatás tagjai sztrájkjogának messzemenő korlátozását – gyakorlatilag annak eltörlését –, mivel e nélkül mások alapvető jogainak védelme nem biztosítható.”<sup>1</sup>

Utalt a miniszter továbbá arra az alkotmánybírósi döntésre, amely tartalmazza, hogy „a Honvédség és a rendvédelmi szervek – az igazságszolgáltatási szervekhez hasonlóan – az Alkotmányban meghatározott alapjogok érvényesülését segítik elő, alapvető feladatuk az alkotmányos rend és az alapvető emberi jogok védelme. E szervek az Alkotmányban biztosított alapvető jogok védelmét kötelezettségeik maradéktalan teljesítésével tudják hatékonyan szolgálni. A jogalkotó feladata az intézmény és eszközrendszer olyan alakítása, amely lehetővé teszi, hogy e szervek alkotmányos rendeletetésüknek minden körülmények között eleget tegyenek. A honvédség és a rendvédelmi szervek feladataikat a rájuk vonatkozó törvényekben meghatározott személyi állományukkal látják el. A törvényekben meghatározottak szerint a személyi állomány tagjai az e szerveknél alkalmazott közalkalmazottak és köztisztviselők is. A honvédség és a rendvédelmi szervek alkotmányos feladatainak hatékony ellátását csak a teljes személyi állomány munkája tudja biztosítani. Valamennyi alkalmazott a munkakörébe tartozó feladatkör ellátásával szolgálja az egész szervezetet, és ez független attól, hogy az alkalmazott milyen foglalkoztatási jogviszony keretében végzi a tevékenységét. A hivatásos szolgálatot teljesítők munkáját közvetlenül segítő köztisztviselők és közalkalmazottak sztrájkja esetén az általuk ellátott feladatok elmaradása, vagy azok teljesítésében való késlekedés jelentősen hátráltathatja a szervezetet feladatának teljesítésében, ezzel akadályozhatja az állami feladatok ellátását, az élet- és vagyonmentést, vagyis mások alapvető jogainak érvényesítését.”<sup>2</sup>

A miniszter az Alkotmánybíróóság mindkét hivatkozott határozatából arra következtetett, hogy a honvédség és a rendvédelmi szervek személyi állománya egészére nézve – ideértve a köztisztviselőket és közalkalmazottakat is – a sztrájk törvény 3. § (2) bekezdésében rögzített sztrájktilalomnak alkotmányos indoka van.

1 673/B/1990. AB határozat.

2 88/B/1999. AB határozat.

Az igazságügyi és rendészeti miniszter elemezte a kapcsolódó nemzetközi jogi szabályokat is, és arra a következtetésre jutott, hogy a sztrájkjog gyakorlásának részletes rendelkezéseire vonatkozóan nincs közösségi szabályozás, azok kialakításának joga a tagállamok nemzeti hatáskörében maradt. Az Európai Unió más tagállamainak jogalkotása legfeljebb tájékoztató jelleggel vehető figyelembe.

#### *A megkeresett szakszervezetek válaszaiból*

A Független Rendőr Szakszervezet főtitkára kifejtette, hogy az általuk képviselt hivatásos állomány tagjai szolgálati viszonyukból fakadó kötelmeit – a szerv rendeltetészerű feladatainak megvalósítása érdekében – önkéntes vállalás alapján, élethivatásként, szigorú függelmi rendben, életük és testi épségük kockázatásával, egyes alapjogaik korlátozásának elfogadásával teljesítik. Az átlagos munkavállalóhoz képest jelentkező többletkötelezettségeiket korábban a jogszabályok többletjogokkal díjazták. Napjainkra azonban e többletjogosultságok megszűntek, így indokolttá vált a kötelezettségek megfelelő arányú szűkítése is.

A szóban forgó szabályozási igényt – a főtitkár véleménye szerint – alátámasztja a kollektív tárgyalások előmozdításáról szóló, Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1981. évi 67. ülészakán elfogadott 154. számú egyezmény kihirdetéséről rendelkező 2000. évi LXXIV. törvény<sup>3</sup>, amelyből arra lehet következtetni, hogy a hivatásos állományhoz tartozó személyeket is megilleti a tényleges kollektív tárgyalási jog, amitől nehezen választható le a sztrájkhoz való jog mint a kollektív tárgyalási jog egyik eszköze. Ezért szükségesnek tartaná rendezni a hivatásos állomány sztrájkhoz való jogát úgy, hogy a sztrájk ne lehetetlenítse el, illetve alapvetően ne akadályozza a rendvédelmi szerv munkáját, és ne veszélyeztesse a közbiztonság védelmét, a közrendet, valamint az államhatár rendjét mint társadalmi érdekeket. Megjegyezte azt is, hogy a sztrájkot minden esetben egyeztető eljárásnak kellene megelőznie, ha ez nem vezetne eredményre, akkor miniszteri szintű egyeztetésre kerülne sor. Ez garantálná a sztrájkjal való visszaélés elkerülését.

A Fővárosi Tűzoltóság Szakszervezetének elnöke – hasonlóan a Független Rendőr Szakszervezet főtitkárához – arra a következtetésre jutott, hogy a hivatásos állomány érdekei hatékony képviselőjének egyik, a nyomásgyakorlás legvégső eszköze valóban a sztrájk. Ha ez tiltott, akkor azt valamilyen módon ellentételezni kellene, de ez mára megszűnt. Ezért fontos kérdés, hogy legyen egyezkedési lehetőség a rendvédelmi szerveknél, ha pedig ez nem vezetne eredményre, megállá-

<sup>3</sup> „...a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek lényeges kötelezettsége a világ nemzetei között olyan programok előmozdítása, amelyek a kollektív tárgyalási jog tényleges elismerésére fognak vezetni”, megjegyezve, hogy ez az elv „a világ minden lakójára teljes mértékben vonatkozik”.

podásra, akkor legyen egy olyan kiépített mechanizmus, amelyben az államnyit képviseelő szakszervezet és az állam közötti vita eldől.

A Hivatásos Tűzoltók Független Szakszervezetének elnöke szerint is fontos a hivatásos állomány kollektív jogainak – ezen belül a törvényes sztrájkjognak – és általában a rendvédelmi szakma tagjainak kormányzati, törvényhozásbeli érdemei, jogai elismerésének garantálása. A rendvédelmi szervekre kiterjedő általános sztrájktilalmat alkotmányellenesnek ítélte meg, mert Magyarország által aláírt nemzetközi szerződéseket sért. Amellett érvelt, hogy például a tűzoltóknál, büntetés-végrehajtási dolgozóknál egyáltalán nem lehetne megtiltani a sztrájkhoz való jogot, de a rendőrök sztrájkhoz való jogát is csak a szükséges mértékig lehetne korlátozni.

## Jogszabályi háttér és nemzetközi egyezmények

Először is ki kell emelni, hogy alkotmányunk nem rendelkezik a sztrájkjogról. Az alkotmány 70/C § (2) bekezdése mindössze annyit mond, hogy a sztrájkjogot az ezt szabályozó törvények keretei között lehet gyakorolni. Ez alapján viszont kijelenthetjük, hogy a sztrájkjog a szakszervezeti jogok kontextusába tartozik.

Rögzithetjük azt is, hogy a sztrájkjogot részleteiben az 1989. évi VII. törvény (sztrájkjtörvény) szabályozza. E szerint a dolgozókat a gazdasági és szociális érdekeik előmozdítására megilleti a sztrájkjog. Ezen általános szabály alól maga a törvény csak szűk körben tesz kivételt.<sup>4</sup> A sztrájkjtörvény személyi jellegű sztrájktilalmat is felállít.<sup>5</sup> Mindamellet az államigazgatási szervek dolgozói (közalkalmazotak, köztisztviselők) a kormány és az érintett szakszervezetek megállapodásában rögzített sajátos szabályok mellett gyakorolhatják sztrájkjogukat.<sup>6</sup>

A következő jogszabály, amelyre témánk szempontjából utalni kell, a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (a továbbiakban: Hszt.) 27. § (2) bekezdése, amely nem engedi meg a hivatásos állomány érdekképviseleti számára a sztrájk szervezését.<sup>7</sup>

4 A sztrájkjtörvény 3. § (3) bekezdése szerint: „Nincs helye sztrájkknak, ha az az életet, az egészséget, a testi épséget vagy a környezetet közvetlenül és súlyosan veszélyeztetné, vagy elemi kár elhárítását gátolná.”

5 „Nincs helye sztrájkknak az igazságszolgáltatási szerveknél, a Magyar Honvédségnél, a rendvédelmi, rendszertel szerveknél és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál.” Sztrájkjtörvény 3. § (2) bek. első mondata.

6 Sztrájkjtörvény 3. § (2) bek. második mondata.

7 „Az érdekképviseleti szervek e törvény keretei között szabadon működhetnek és gyakorolhatják jogosítványukat. Sztrájkot azonban nem szervezhetnek, és tevékenységükkel nem akadályozhatják meg a fegyveres szerv rendeltetészerű működését, a parancsok és intézkedések végrehajtását.” Hszt. 27. § (2) bek.

Az Alkotmánybíróság 673/B/1990. számú, már hivatkozott határozatában úgy foglalt állást, hogy a sztrájk törvény 3. § (2) bekezdése nem ellentétes a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya (kihirdetve az 1976. évi. 9. tvr.-ben) 8. cikkének 2. bekezdésével<sup>8</sup>. Az Alkotmánybíróság nem találta ellentmondásosnak a sztrájk törvény 3. § (2) bekezdésében foglalt korlátozást a Magyarország által vállalt nemzetközi kötelezettség tartalmával szemben.

A közszolgálatban foglalkoztatottak szervezkedési szabadságának védelméről és a foglalkoztatási feltételeik megállapításával kapcsolatos eljárásokról szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1978. évi 64. ülészakán elfogadott 151. számú egyezmény kihirdetéséről rendelkező 2000. évi LXXIII. törvény kifejezetten a közszférában foglalkoztatottak kollektív jogait érinti. Magyarországon az egyezmény 1995. január 4. óta hatályos. Az egyezmény hatálya a hatóságok által foglalkoztatott valamennyi személyre kiterjed, de a nemzeti jogalkotásnak kell megállapítania azt, hogy az abban meghatározott jogok mennyire irányadók azon magas beosztású munkavállalókra, akik általános ügydöntő vagy vezető feladatokat látnak el, illetve azokra, akiknek feladatai szigorúan bizalmas jellegűek. A nemzeti jogalkotás határozza meg azt is, hogy mennyiben alkalmazzák az egyezmény rendelkezéseit a fegyveres erőkre és a rendőrségre.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization; ILO) 154. számú egyezménye a közszféra vonatkozásában kizárólag azt engedi meg, hogy a nemzetállam a közszféra alkalmazottaira nézve speciális szabályokat alkosson. Azt viszont nem tartalmazza, hogy a közszféra alkalmazottai csak a konzultáció (kollektív tárgyalás) jogával élhetnek. Ehhez az egyezményhez is csatolt hazánk. A kollektív tárgyalások előmozdításáról szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1981. évi 67. ülészakán elfogadott 154. számú egyezmény kihirdetéséről rendelkező, már idézett 2000. évi LXXIV. törvény szintén 1995. január 4. óta hatályos. Eme egyezmény 1. cikkelyének 2. pontja is azt hangsúlyozza, hogy *„Azt, hogy jelen Egyezményben nyújtott rendelkezések milyen mértékben terjednek ki a fegyveres testületekre és a rendőrségre, nemzeti jogalkotás, illetőleg a nemzeti gyakorlat határozzhatja meg”*.

Az Európa Tanács 1961-ben fogadta el az Európai Szociális Kartát (karta), amelynek hazai kihirdetéséről az 1999. évi C. törvény szól. A karta 1988. évi kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetése is megtörtént a 2005. évi XCVIII. törvénnyel. A karta tulajdonképpen felsorolja a szociális jogokat, és megfogalmazza tartalmukat, amelyeket a részes államoknak szavatolniuk kell. A karta a sztrájkjogról a bér-

<sup>8</sup> „E cikk nem akadályozza, hogy e jogoknak a fegyveres erők, a rendőrség, valamint az államigazgatás tagjai által történő gyakorlását törvényes korlátozásnak vessék alá.”

alkuhoz való jog keretében rendelkezik<sup>9</sup>. A sztrájkjog korlátozása csak a karta 31. cikkelye körében megengedett<sup>10</sup>. A karta 5. cikkelye a szervezkedési joggal kapcsolatban tartalmaz megállapítást.<sup>11</sup>

Az Európa Tanács rendőrségről szóló 690/1979. számú határozata szerint „A Közgyűlés [...] úgy ítéli meg, hogy az emberi jogok védelmének európai rendszerét erősítené, ha a rendőrségre vonatkozó szolgálati szabályzat tekintetbe venné az alapvető emberi és szabadságjogokat [...] a rendőrtisztviselők számára ugyanolyan jogokat (jogállást) kell biztosítani, mint az állami tisztviselőknek”. Hasonló megfogalmazást tartalmaz a Rendőrszakszervezetek Európa Tanácsának II. Kongresszusán (1992. november 6.) elfogadott Európai Rendőri Charta<sup>12</sup>.

## Néhány ország sztrájkjogi szabályozásának áttekintése

A rendőröknek van sztrájkjuk Belgiumban, Finnországban, Franciaországban, Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban. Svájcban a rendőrök annak ellenére sztrájkolhatnak, hogy ott ilyen joguk a közszféra hasonlítható helyzetben lévő ka-

9 „A béralku megkötésére irányuló tárgyalások folytatására való jog tényleges gyakorlásának biztosítására a Szerződő Felek [...] elismerik a dolgozók és a munkaadók jogát az érdekkonfliktusok esetén történő kollektív fellépésre, beleértve a sztrájkhoz való jogot is, azon kötelezettségek függvényében, amelyek a korábban életbe lépett kollektív szerződésekből eredhetnek.” 6. cikkely 4. pont.

10 „1. Az I. Részben meghatározott jogokat és alapelveteket tényleges megvalósításuk és a II. Részben biztosított gyakorlati alkalmazásuk során semmiféle olyan megszorításnak vagy korlátozásnak nem szabad alávetni, amelyeket ezekben a Részekben nem tettek kifejezetten lehetővé, kivéve a jogszabályban meghatározott olyan megszorításokat és korlátozásokat, amelyek egy demokratikus társadalomban mások jogainak és szabadságjogainak vagy a közérdek, a nemzetbiztonság, a közegészségügy vagy a közérkölc védelmében szükségesek.

2. A jelen Kartában meghatározott jogoknak és kötelezettségeknek a Karta által lehetővé tett korlátozásai kizárólag csak abból a célból alkalmazhatóak, amelyre azokat lehetővé tették.”

11 „A dolgozók és a munkaadók azon szabadságának biztosítására és támogatására, hogy gazdasági és szociális érdekeik védelmében helyi, országos vagy nemzetközi szervezeteket hozhatnak létre és csatlakozhatnak a szervezetekhez, a Szerződő Felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy a nemzeti törvények sem önmagukban, sem alkalmazásuk révén nem csorbítják ezt a szabadságot. Az e cikkben biztosított garanciák rendőrségre alkalmazásának mértékét a nemzeti törvények vagy rendelkezések határozzák majd meg. E garanciák fegyveres erőknél szolgálatot teljesítőkre történő alkalmazásának alapelveit és azt a mértéket, ameddig az e kategóriához tartozó személyeknél e garanciákat biztosítják, ugyancsak nemzeti törvények vagy rendelkezések határozzák meg.”

12 „A rendőrségi szervezet működését és tevékenységét szabályozó normáknak lehetővé kell tenniük minden tag számára a magán- és közösségi jogok és szabadságjogok gyakorlását, mégpedig – a demokratikus korlátozásokon túlmenően – mindenfajta behatárolás nélkül annak érdekében, hogy hivatali cselekvéseiket a jogalkotmányos rend tiszteletben tartásával, részrehajlás nélkül, faji vagy ideológiai diszkriminációtól mentesen végezzék, visszatartva a korrupciót, az intézkedéseikből következő cselekedeteket pedig ne ütköztessenek törvénybe.”

tegoriái közül például a katonáknak, diplomatáknak, határőröknek, vámosoknak, légiforgalom-irányítóknak nincsen. Mindamellelt a rendőrség esetében ott is, ahol az elvben megengedett, a sztrájkban részt vevők körére, illetve a sztrájk terjedelmére, időtartamára nézve különböző korlátokat intézményesítettek. A rendőrsztrájk jogi lehetőségével egyes államokban ténylegesen – igaz, a magánszférához képest jóval ritkábban – élnek is, erre példa Franciaország, Belgium, Svájc. Más államokban ez inkább az érdekérvényesítésben sikerrel hivatkozott, de valójában be nem vetett eszköz. A joggyakorlat tehát sokrétű, és sem a jogcsalád, sem a regionális helyzet nem meghatározó.

Finnországban a rendőröknek van sztrájkjoguk. E joguk természetesen korlátozott, mert a munkát teljes mértékben nem szüntethetik be, de sztrájk esetén a minimális létszámra csökkentve dolgoznak. A szakszervezet egyik fontos feladata, hogy pénzeszközöket tartalékoljon az esetleges sztrájkra, mivel sztrájk esetén a munkáltató helyett a szakszervezet adja a pénzt a sztrájkolóknak. Ha nem lennének pénztartalékaik, a munkáltató nem tekintené kemény ellenfeleknek az érdekképviseelőket. Sztrájk megszervezésénél kiemelt figyelmet fordítanak az állampolgárok, a társadalom véleményére. Ha az embereknek nem tetszik a rendőrök munkabeszüntetése, akkor nem sztrájkolnak. Finnországban legutoljára 1976-ban sztrájkoltak a rendőrök.<sup>13</sup>

A Cseh Köztársaság hatályos törvényei ezzel szemben tiltják a belügyminisztériumi dolgozók számára a sztrájkot.

Hollandia, Franciaország és Olaszország eddig nem szabályozta a rendvédelmi szervek tagjainak sztrájkhoz való jogát, sem tiltó, sem megengedő szabályokat nem fogalmazott meg. Hollandiában 2008-ban a rendőrök két alkalommal is sztrájkoltak, több újságcikk számolt be arról, hogy a rendőrök munkabeszüntetése miatt két labdarúgó-mérkőzést is el kellett halasztani.

Nagy Britanniában törvény tiltja a sztrájkot a rendőrök számára, ennek ellenére 2008 januárjában mégis sztrájkba léptek. Az Amerikai Egyesült Államokban szintén tilos sztrájkolniuk a rendőröknek, és a tűzoltókat sem illeti meg ez a jog.

## A témakört érintő ombudsmani vizsgálati hatáskörrel

Mindenekelőtt a biztos jelentésében rámutatott, hogy álláspontja szerint az ombudsman mandátuma keretei között marad, amikor az alapjogi aspektusú vizsgálathoz nélkülözhetetlen módon, hivatalból elrendelt eljárás keretében – a konkrét alapjogsé-

<sup>13</sup> <http://www.mrsz.hu/hirek-aktualis/600-finnorszag-beszamolo-2.html>

relmek megelőzése érdekében – áttekinti a releváns jogi szabályozás egyes elemeit, feltérképezi és jelzi a normaszöveggel kapcsolatos alkotmányossági aggályait.

Megvizsgálta a sztrájk törvénnyel kapcsolatos alkotmánybíróági határozatok és az országgyűlési biztos vizsgálati hatásköre viszonyát is. Álláspontja szerint a témát érintő alkotmánybíróági határozatok megállapításai önmagukban nem zárják ki, hogy a rendvédelmi szervek hivatásos állományának sztrájkhoz való joga érvényesülésével kapcsolatban hivatalból vizsgálatot folytasson. Arra a következtetésre jutott, hogy a sztrájk jog kizárásának, korlátozásának a 673/B/1990. és a 88/B/1999. számú AB határozatokban elbírált kérdéseiben konkuráló álláspont nem képviselhető. Az országgyűlési biztos nem alapozhatja eljárását annak feltételezésére, hogy a sztrájk törvénynek a határozatok érdemi részében elbírált elemei mégis alkotmányellenesek. Nem köli viszont az országgyűlési biztost – miként más sem – az alkotmánybíróági indokolás, iránymutatásként azonban felhasználható. Az alkotmánybíróági határozatok indokolása ugyanis többnyire a tudományos értekezések színvonalán mozog, éppen azért, hogy az érvelés jogilag hozzárendelt, kötelező erő nélkül is követésre találjon. A 673/B/1990. és a 88/B/1999. számú AB határozatok érdemi („határozati”) részében foglaltakat a biztos a saját vizsgálata szempontjából is kötelezőnek ismerte el. A határozatok indokolásából azonban csak azokat az elemeket hasznosította, amelyek megfelelnek az országgyűlési biztosi vizsgálat sajátos jogalkalmazás-centrikus követelményeinek, s amelyek a sztrájkhoz való jog alkotmányos értelméről és tartalmáról kialakított felfogása szerint megalapozottak.

#### *Ombudsmani megállapítások*

1. A hivatásosok sztrájkjogának korlátozására a sztrájk törvény tehát két rendelkezést tartalmaz. A törvény 3. § (3) bekezdése szerint nincs helye sztrájknak, ha az az életet, az egészséget, a testi épséget vagy a környezetet közvetlenül és súlyosan veszélyeztetné, vagy elemi kár elhárítását gátolná. Az élethez és az emberi méltósághoz, valamint az egészséges környezethez való alkotmányos jogokra figyelemmel ezt a funkcionális (hatásalapú) korlátozást (de nem tiltást!) – az alkotmánybíróági határozatokban megállapítottakra is figyelemmel – indokoltnak és a nemzetközi gyakorlathoz igazodónak találta az országgyűlési biztos.

A sztrájk törvény 3. § (2) bekezdés első mondata egy adott alanyi (személyi) kör számára is határozott, kivételt nem engedő sztrájktilalmat állít fel. Kimondja, hogy nincs helye sztrájknak az igazságszolgáltatási szerveknél, a Magyar Honvédségnél, a rendvédelmi, rendészeti szerveknél, és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál.

A 3. § (2) bekezdés második mondata szerint viszont az államigazgatási szerveknél a kormány és az érintett szakszervezetek megállapodásában rögzített sajátos szabályok mellett gyakorolható a sztrájk joga. Utóbbi rendelkezés az első mondatához képest – amely egy kategorikus tiltó előírás – enyhébb, megengedő. Az egyes rendvédelmi szervek is látnak el azonban olyan feladatokat, amelyek államigazgatási vagy részben államigazgatási szervé minősítik őket (például a rendőrség részben rendészeti feladatokat ellátó államigazgatási szerv).

A biztos az OBH 4620/2009. számú jelentésében már rámutatott, hogy a sztrájk törvény 3. § (2) bekezdés második mondata alkotmányos joggal összefüggő visszásságra utal, az nem felel meg az alkotmány 8. § (2) bekezdésében foglaltaknak: a sztrájkjogot korlátozni e szerint ugyanis csak törvényben lehet, a legalapotóbb korlátokat pedig csak a sztrájk törvény tartalmazhatja. Az pedig tény, hogy a kormány és az érintett szakszervezetek közötti megállapodás nem törvény. Ezen kívül a jogszabályban szereplő „államigazgatási szerv” meghatározás nem felel meg a jogbiztonság követelményének. Kérdéses ugyanis, hogy e korlátozás, korlátozásra adott felhatalmazás az alkalmazottak pontosan mely csoportjaira terjedhet ki. Minderre figyelemmel terjesztett elő a biztos alkotmánybírói indítványt a sztrájkról szóló törvény 3. § (2) bekezdése második mondatának alkotmányellenessége megállapítása céljából. Az Alkotmánybíróság várható döntésének pedig kiemelt jelentősége lesz a rendvédelmi szerveknél dolgozók – akár hivatásos, akár közalkalmazott vagy köztisztviselői jogállású is – sztrájkhoz való jogát kizáró rendelkezésekből eredő dilemmák feloldásában is.

2. Mint már volt róla szó, a Hszt. 27. § (2) bekezdése nem engedi meg a hivatásos állomány érdekképviselői számára a sztrájk szervezését. A Hszt. kategorikusan megtiltja a hatálya alá tartozó munkavállalónak a sztrájkjog gyakorlását, vagyis nem egy korlátozott jogról beszél, hanem a gyakorlás teljes tiltásáról (elvont jogról). A Hszt. 14. § (1) és (2) bekezdése azonban így szól: *„A hivatásos állomány tagja alapvető jogainak a szolgálati viszonytal kapcsolatos korlátozása nem okozhat az elérni kívánt törvényes érdekekkel nyilvánvalóan aránytalan hátrányt. Több lehetséges és alkalmas korlátozás közül azt kell választani, amely az eredmény biztosítása mellett a korlátozással érintettre a legkisebb sérelemmel jár.”*

Maga a Hszt. tehát az alapvető jogok korlátozását, nem pedig azok teljes mértékű megvonását teszi lehetővé. E követelménnyel ellentétesnek látszik a Hszt. 27. § (2) bekezdése, valamint a sztrájk törvény 3. § (2) bekezdés első mondata, amely teljes körű sztrájktilalmat állít fel a rendvédelmi szervek állományára kiterjedően. Az e koherenciázavar miatt kialakult jogi helyzet pedig a jogállamiság elvével és az abból levezethető jogbiztonság követelményével összefüggő visszásságot okoz. Már

pedig az Alkotmánybíróság a 9/1992. (I. 30.) számú határozatában kifejtette, hogy a jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság az állam kötelességévé teszi annak garantálását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatók és előreláthatók legyenek a norma címzettjei számára. Hasonló érveket sorakoztatott fel az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában is<sup>14</sup>.

3. A biztos számára – mint arról már volt szó – vizsgálata elrendelésekor nyilvánvaló volt, hogy a sztrájkjog rendvédelmi szervek dolgozói részére való teljes tiltása és a szabad sztrájkjog gyakorlása között átmeneteket, fokozatokat lehet és célszerű is kialakítani. Alkotmányunk alapján is a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjainak alapvetően ugyanazon alkotmányos alapjogok gyakorlását kell megadni, mint bárki másnak: esetükben meghatározott alapjogok korlátozására csak akkor kerülhet sor, ha a megszorítás feladatkörükkel összefüggésben elengedhetetlenül szükséges a rendvédelmi dolgozót foglalkoztató szerv demokratikus társadalomban való funkcionálásához.

A Magyar Köztársaság által is aláírt, a sztrájkjoggal foglalkozó egyes nemzetközi egyezmények a nemzeti jogalkotásra bízák, hogy mennyiben alkalmazzák az egyezmények rendelkezéseit a fegyveres erőkre és a rendőrségre. Az Európai Szociális Karta 31. cikkének tartalmából arra lehet következtetni, hogy a rendvédelmi szervek hivatásos állománya vonatkozásában sem tiltható meg teljesen a sztrájkjog gyakorlása, csak korlátozható, mégpedig a közérdek, a nemzetbiztonság, a közegészségügy vagy a közérkölc s védelme érdekében. Ugyanezekre a következtetésekre lehet jutni az Európa Tanácsnak a rendőrségről szóló 1979-ben született határozatából. A szerint a rendőrtisztviselők számára ugyanolyan jogállást kell garantálni, mint az állami tisztviselőknek.

Ezek szellemében az ombudsman a Hszí. általános sztrájktilalomra vonatkozó előírását [27. § (2) bekezdés] idejétmúlt rendelkezésnek minősítette, amely az Európai Szociális Karta elfogadása és ratifikálása (1999) óta nem egyeztethető össze a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségeinkkel, sérti a jogállamiság elvét, nem teremti meg a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját, az összhang hiánya pedig egyben a sztrájkhoz való joggal összefüggő visszásságot okoz.

Tehát az igazságügyi és rendészeti miniszter álláspontjával ellentétben az ombudsman a rendvédelmi szervek állományának sztrájkjogát kizáró jelenlegi sza-

<sup>14</sup> „A jogállamiság elve a konkrét alkotmányos szabályokhoz képest nem kiegészítő, másodlagos szabály, s nem pusztán deklaráció, hanem önálló alkotmányjogi norma, aminek sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét.”

bályozást nem tudta elfogadni mint alkotmányosan kielégítőt. Ezt annak ellenére hangsúlyozta, hogy a rendvédelmi feladatok ellátásának folyamatossága és zavartalansága közérdek. Tény ugyanis, hogy a rendvédelmi szervek nem minden munkavállalója végzi a nap 24 órájában azokat a feladatokat, amelyek a szervezet hatáskörében felmerülő feladatok ellátásának kötelezettségét jelentik. A munkavállaló rendelkezésre állása csak az érintett állomány egy részének tényleges munkavégzését, rendelkezésre állását követeli meg. Sőt a felvetődő feladatok között is vannak azonnali intézkedést, illetve nem azonnali intézkedést igénylők, és vannak olyan munkakörök, beosztások is, amelyek sem közvetve, sem közvetlenül nem kapcsolódnak mások alapvető jogainak védelméhez. Mindemellett a rendvédelmi dolgozóktól sem várható el, hogy sztrájkhoz való joguk hiányában az érdekvégyesítés szempontjából hátrányosabb helyzetbe kerüljenek azokhoz képest, akik a magánszférában vagy az állam által működtetett közszolgáltatásban bírnak sztrájkjoggal. Ez különösen belátható akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a rendvédelmi szervek tagjai, éppen a speciális alá-fölé rendeltségi viszonyokból is következően, a szigorú „katonai” rendre épülő hierarchia okán, sztrájkjog nélkül nem tudnak sikerrel fellépni érdekeik érvényesítéséért.

Természetesen a Hszt. hatálya alá tartozó szervezetek esetében is szükséges vizsgálni az úgynevezett elégséges szolgáltatás rendszerét – mutatott rá az országgyűlési biztos. Ha ugyanis a szóban forgó különböző állománycsoportok és különböző szakterületek (rendőrség, polgári védelem, vám- és pénzügyőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, állami és hivatásos tűzoltóság, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok állománya) készen állnak a sztrájkjog gyakorlása közben is alapvető feladataik ellátására, aggály nélkül gyakorolhatják sztrájkjukukat.

## Ombudsmeni intézkedések és fogadtatásuk

Az országgyűlési biztos az általa feltárt alkotmányos joggal összefüggő visszasságok orvoslása érdekében felkérte az Országgyűlést, hogy – a jelentésében megfogalmazottak figyelembevételével – fontolja meg a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvény 27. § (2) bekezdésének olyan tartalmú módosítását, kiegészítését, amely megfelel a jogállamiság elvének és a jobbiztonság követelményének, továbbá megteremti a Magyar Köztársaság által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját azzal, hogy – a mások alapvető jogainak védelméhez szükséges korlátokkal – meghatározott feltételek mellett, a törvény hatálya alá tartozó rendvédelmi szervek munkavállalói számára engedje a sztrájkjog gyakorlását. Javasolta továbbá a sztrájkjokról szóló tör-

vény 3. § (2) bekezdés első mondata és a Hszt. 14. §-a között hiányzó összhang törvénymódosítás útján való megteremtését.

Tekintettel arra, hogy az OBH 4620/2009. számú jelentésében indítványozta, hogy az Alkotmánybíróság nyilvánítsa alkotmányellenesnek a sztrájkról szóló törvény 3. § (2) bekezdése második mondatát, e jelentésében elegendőnek tartotta az arra való hivatkozást, azt nem tartotta szükségesnek megismételni.

Az Országgyűlés elnöke egyetértett azzal az ombudsmani állásponttal, miszerint a sztrájkjog kapcsán esetlegesen fennálló valamennyi visszásságot tisztázni kell, és ha megalapozott, meg kell szüntetni. Ezért felkérte az Országgyűlés alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságát, vizsgálja meg a biztos megállapításait, javaslatait olyan szempontból, hogy azok milyen további intézkedést igényelnek az Országgyűlés részéről. Ennek eredményét még nem ismerjük.

NAGY JUDIT

## Az Europol és az Eurojust szerepe a közös nyomozó csoportok tevékenységében

A lisszaboni szerződés előtt a harmadik pilléres együttműködés körébe tartozó büntetőügyekben folytatott bűnügyi és igazságügyi együttműködés nem mondható konfliktusmentesnek, mivel a tagállamok nem szívesen mondanak le az e területen meglévő szuverenitásukról. Az 1999-ben, Tampereben megfogalmazott kölcsönös elismerés elve kölcsönös bizalmat feltételez a tagállamok részéről egymás irányában, mind az igazságügyi rendszer, az adatvédelmi szabályok és eljárási garanciák, mind pedig az emberi jogok tiszteletben tartásának szempontjából.<sup>1</sup>

A hágai program<sup>2</sup> által megfogalmazott „hozzáférhetőségi elv”<sup>3</sup> is új szemléletet követel a bűnüldözési információk határokon átnyúló cseréje tekintetében.

A XXI. század „kifejlesztett” néhány új jogintézményt az ezen elveknek való megfelelés elősegítése céljából, mint például a prúmi szerződést, vagy a jelen dolgozat tárgyát képező közös nyomozó csoportok intézményét (*joint investigation team; JIT*), amelyek kiszélesítik a rendőrségi együttműködés eszköztrendszerét, olyan lehetőségeket nyújtva a tagállamoknak, amelyben az együttműködés korábbi tradicionális megítélése merőben új dimenziót kap. Mára már a szervezett, országhatárokon átnyúló bűnözés, a terrorizmus „tüllépett” az „egy bűncselekmény egy nyomozó” elven, erre az igazságszolgáltatási hatóságoknak is lépniük kell. Hogy milyen lépéseket tehetnek, erre próbál a dolgozat választ adni a közös nyomozó csoport eszközeinek bemutatásával.

Immár egy évtizede áll a tagállamok rendelkezésére a közös nyomozó csoport létrehozásának lehetősége a büntetőügyekben folytatott igazságügyi és rendőrségi együttműködés területén, és mégis idegenkedés és bizalmatlanság tapasztalható e téren, amit a gyakorlatban felállított kevés számú közös nyomozó csoport bizonyít. Hiába az általa nyújtható előnyök sokasága, a hagyományos együttműködési eszkö-

1 Bárd Petra: Az európai elfogatóparancs. Belső kézirat. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2009

2 A hágai program a 2009-ig tartó második uniós program, amelyet a Tanács 2004. november 4–5-én tartott igazságügyi csúcstalálkozóján fogadott el. Célja a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség továbbfejlesztése.

3 Ezen elv értelmében 2008. január 1-jei hatállyal az unió egész területén amennyiben bármely tagállam bűnüldözési szervének feladata ellátásához információra van szüksége, megkaphatja azt egy másik tagállamból, amelynek megfelelő bűnüldözési hatósága azt a megkeresésben lévő célra rendelkezésre bocsátja, mindezt természetesen szigorú feltételek mellett.

NAGY JUDIT

zökre alapozott rendőrségi együttműködést az államok – kivéve például a különösen aktív franciákat és spanyolokat – nem kívánják vele „felfrissíteni”, modernizálni.

A munkámban nem kívánom teljes részletességgel bemutatni a közös nyomozó csoportok intézményét (az már két korábbi dolgozatom tárgya volt<sup>4</sup>), de fontosnak tartom kihangsúlyozni a két uniós ügynökség kiemelkedő támogató szerepét ennek a bűnüldözési eszköznek a létrehozása és tevékenysége során. Remélem, hogy a támogatási lehetőségek széles skálájának bemutatásával sikerül részben eloszlatni a közös nyomozó csoportok intézménye körüli bizalmatlanságot, és rávilágítani az együttműködés eme új formájában rejlő előnyökre.

## Általános és alapvető információk a közös nyomozó csoport eszközéről

*Jogi alapok*

Tapasztalati tény, hogy a szervezett, több országra kiterjedő bűnözői körrel és országhatárokon átnyúló, magas fokú szervezettséget igénylő elkövetési móddal jellemezhető bűncselekmények és a terrorizmus sokkal hatékonyabban és sikeresebben felderíthető, ha abban mindazon ország bűnfelderítésben részt vevő hatósága együttműködik, amelyekben az adott bűncselekménynek akár a legkisebb összefüggése is megvalósul. E szervezettbűncselekmény-típusok az eljárási jogsegély új formáit, új típusú eljárási cselekményeit alakították ki, amelyek egyike a közös nyomozó csoportok létrehozásának eszköze. Ez volt az oka annak, hogy több, eljárási jogsegélyre vonatkozó bilaterális egyezmény tartalmazott rendelkezéseket közös nyomozó csoportok felállításáról is.

Szabályozásának jelenlegi főbb keretét a 2000. évi kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény<sup>5</sup> (a továbbiakban: uniós jogsegélyegyezmény) 13. cikke, valamint a 2002. június 13-án – a közös nyomozó csoportok működésének mielőbbi megkönnyítése érdekében – a Tanács által elfogadott, a közös nyomozó csoportokról szóló kerethatározat (a továbbiakban: kerethatározat)<sup>6</sup> jelenti. Az Európai Unió viszonylatában legelsőként az 1997-ben létrehozott második nápolyi

4 Nagy Judit: A közös nyomozócsoportokról „dióhéjban”. Rendvédelmi Füzetek, 2010/1., 151–170. o.; Nagy Judit: Kérdések és válaszok a közös nyomozócsoportokkal kapcsolatban. Spring Wind 2010 Tavaszí Szél 2010. Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Pécs, 2010, 395–408. o.

5 Az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyegyezménynek az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikke szerinti létrehozásáról szóló, 2000. május 29-i tanácsi jogi aktus. HL C 197/1., 2000. 7. 12.

6 A közös nyomozócsoportokról szóló, 2002. június 13-i tanácsi kerethatározat. HL L 162/1., 2002. 6. 20. A kerethatározat hatályát veszti, mielőtt a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény valamennyi tagállamban hatályba lép (5. cikk).

egyezmény említhető, amelynek 24. cikke először szabályozta a közös nyomozó csoportok létrehozásának feltételrendszerét és lehetőségeit, igaz ugyan, hogy „csupán” a tagállamok vámphatóságainak együttműködésére vonatkozóan. A kerethatározat elfogadására az uniós jogsegélyegyezmény ratifikációjának lassúsága miatt volt szükség, ez azonban szó szerint az egyezmény rendelkezéseit isméli meg anélkül, hogy a közös nyomozó csoportok tartalmi kérdéseit elmélyítette volna. A kerethatározat újdonsága csupán az, hogy preambulumban megfogalmazza annak a lehetőségét, hogy a nyomozó csoportban olyan személyek is részt vehetnek, akik nem a tagállami nyomozó hatóságok tagjai (például az Europol, az Eurojust és az OIAF képviselői<sup>7</sup>). A kerethatározat sajátossága, hogy addig volt hatályos, amíg az uniós jogsegélyegyezmény hatályba lépett, vagyis 2005. augusztus 23-ig. Azon tagállamok vonatkozásában, amelyek még elmaradtak a jogsegélyegyezmény ratifikálásával, továbbra is a kerethatározatban rögzített szabályok az irányadók a közös nyomozó csoportok vonatkozásában.

Az uniós jogsegélyegyezmény 13. cikkének (1) bekezdése a közös nyomozó csoport fogalmának meghatározását nem annyira a bűncselekmény súlyossága oldaláról közelíti meg, hanem inkább annak nemzetközi jellege és határokon átnyúló mivolta dimenziójából vizsgálja.

A cikk leszögezi, hogy közös nyomozó csoport létrehozására különösen olyan esetekben kerülhet sor, amikor:

- bűncselekmények felderítésére irányuló nyomozás során egy tagállamnak bonyolult és nagy ráfordítást igénylő, más tagállamokat is érintő büntető nyomozást kell folytatnia;
- több tagállam folytat olyan bűncselekmények felderítésére irányuló nyomozást, amiknek a körülményei szükségessé teszik az érintett tagállamok összehangolt és egyeztetett fellépését.

Jelenleg a közös nyomozó csoportok alkalmazása elsődlegesen a súlyosabb bűncselekménytípusok elleni küzdelem terén jelenik meg, így például a kábítószer-kereskedelem, terrorizmus, emberkereskedelem vagy pedig az euróhamisítás bűncselekmények körében. A közös nyomozó csoportok azonban kisebb súlyú ügyek nyomozásakor is hasznosak lehetnek, mivel egy nyomozó csoport elősegítheti a konkrét ügyben az együttműködést, valamint alapja lehet későbbi közös nyomozó csoportok létrehozásának azáltal, hogy kialakítja a kölcsönös bizalmat a részt vevő felek között, valamint a határokon átfutó együttműködésben is tapasztalatokat hoz.

<sup>7</sup> Europol: Európai Rendőrségi Hivatal, Eurojust: Európai Igazságügyi Együttműködési Egység, OIAF: Európai Csalás Elleni Hivatal.

### *A közös nyomozó csoportok koncepciója*

A közös nyomozó csoport tehát egy olyan csoport, amelyet kölcsönös megállapodás alapján két vagy több tagállam illetékes hatóságai hozhatnak létre meghatározott célra és korlátozott, de közös megegyezéssel meghosszabbítható időtartamra annak érdekében, hogy a csoportot létrehozó egy vagy több tagállamban bűnügyi nyomozást folytasson. Ennek az elképzelésnek számos előnye van: lehetővé teszi, hogy egy ügyben a különböző tagállamok illetékes hatóságai között koordináció folyjon a nyomozások kezdetétől, ennek következtében az összes kapcsolódó nyomozás koordinatív megközelítést kap. Lehetőséget teremt arra, hogy a résztvevő tagállamok beleszólhassanak a döntési folyamatokba, például abba, hogy mely nyomozati cselekményeket melyik résztvevő tagállam hajtsa végre, és azáltal, hogy a kiküldött tagok jelen lehetnek a nyomozati cselekményeknél, lehetővé válik, hogy a résztvevő tagállamok idejében értesítést kapnak a nyomozás mindenkori helyzetéről.<sup>8</sup> Ezeken túlmenően, amikor arra van szükség, hogy bizonyos nyomozati cselekmények lebonyolítása a csoport székhelyéül szolgáló államon kívüli más résztvevő államban történjen, akkor azon állam kiküldött tagjai megkereshetik a saját illetékes nemzeti hatóságait, hogy tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Ez ismétellen növeli a nyomozás hatékonyságát, mivel ahogyan azt a kerethatározat 1. cikk (7) pontja is megfogalmazza, ezeknek az intézkedéseknek a megtételét az érintett tagállamban ugyanolyan feltételek szerint mérlegezik, mintha azokat nemzeti nyomozás keretében kérték volna.

Ezáltal tehát elmondható, hogy a közös nyomozó csoport koncepciója nagyon hatékony és hasznos minden olyan komplex ügy esetében, amelybe több tagállam van bevonva, és az ügy nemzetközi dimenziója egyértelműen körvonalazódott.

### *Nehézségek a nyomozó csoport felállítása és működése kapcsán*

Nyilvánvaló, hogy a közös nyomozó csoport eszköze – amely lehetővé teszi, hogy több tagállam bűnüldöző vagy igazságszolgáltatási hatóságainak tagjai egy nyomozásban vegyenek részt – olyan bűncselekmények nyomozásában lehet előnyös, amelyeket erőteljes határon átvéelő dimenzió jellemez. Eltekintve azoktól az általános problémáktól, amelyek a nemzetközi együttműködésekben általában felülik fejüket, mint például a humán és anyagi erőforrások korlátozott volta, a nyelvi, kulturábeli, nyomozati stratégiák és technikák közötti különbségek, vannak olyan

<sup>8</sup> Kerethatározat 1 (5) (c) cikke.

„közös nyomozócsoport-specifikus” nehézségek, amelyek kifejezetten egy ilyen nyomozó csoport létrehozása és működése közben jelentkeznek problémaként.<sup>9</sup>

Amikor felismerik, hogy egy ügy alkalmas lenne közös nyomozó csoport létrehozására, az érintett országok illetékes hatóságainak meg kell állapodniuk a nyomozó csoport minden egyes részletében. Bár a Tanács javaslat formájában kidolgozott egy minta-megállapodást (lásd később), amely a különböző lehetséges elemek megjelenítésével segítséget nyújt ehhez, ennek ellenére a legtöbb esetben a megállapodás létrehozása mégis problémát okoz, és nemcsak a különböző hatósági politikai motivációk miatt, hanem a különböző országok eltérő, gyakran össze nem egyeztethető jogi rendszereiből adódó bizonytalanságok miatt is.

Néhány jogi kérdés tisztázható már a megállapodás létrehozásakor, de a nyomozó csoport működése során is számos kérdés kerül napvilágra. Különösen a bizonyítékgyűjtés kapcsán nehéz azt megteremteni, hogy a nyomozásokat oly módon folytassák le, hogy függetlenül attól, melyik tagállamban gyűjtötték az adott információt, az bármely másik résztvevő tagállamban felhasználható legyen bizonyítékként is. Ennél fogva nagyon fontos, hogy már a nyomozó csoport létrehozásának kezdeti szakaszában is, a megállapodás elkészítésekor, nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy hol kerül sor a bünvádi eljárás lefolytatására, és az ott irányadó jogi szabályokra tekintettel kell megpróbálni begyűjteni a bizonyítékokat.<sup>10</sup>

További nehézségek léphetnek fel, ha például a nyomozó csoport működése folyamán a megállapodás módosításokra szorul, például ha további résztvevők (akár államok vagy személyek) csatlakoznak a nyomozó csoport munkájához, vagy ha a csoport működési területe terjed ki azáltal, hogy újabb kapcsolódási pontokat fedeznek fel más bűncselekmények, elkövetői körök bevonásával. Ezekben az esetekben gyorsan meg kell keresni a megfelelő kontaktpontokat, és meg kell tenni a szükséges formális lépéseket azért, hogy ezáltal elkerüljék a szükségtelen idővesztéséget.

## **Az Europol és az Eurojust szerepe a közös nyomozó csoportok tevékenységében**

Jelenleg az Europol és az Eurojust két különböző tevékenységgel segíti a tagállamok határon átvelő nyomozásait, ezek azonban kiegészítik egymást. Amíg az

<sup>9</sup> Nadja Long: Implementation of the European Arrest Warrant and Joint Investigation Teams at EU and national level. Study, January 2009, pp. 28–42.

<sup>10</sup> A közös nyomozó csoportok szakértői hálózata második értekezletének konklúziói alapján. 15023/06. számú tanácsi dokumentum, 2006. november 21.

Europol megbízása arra vonatkozik, hogy nemzetközi dimenziójú bűncselekményeket leplezzen le, és speciális szakértelmével segítse a tagállami nyomozásokat, addig az Eurojust arra törekszik, hogy koordináljon, és hogy a tagállami kompetens bűnüldözési hatóságok között elősegítse az információk cseréjét. Mivel mindkét intézményt azzal a céllal hozták létre, hogy támogassa a tagállamok határon átvétel, súlyos szervezett bűncselekmények elleni küzdelmét, hatáskörük és feladatuk magában hordozza, hogy az Eurojust és az Europol központi szerepet játszik a közös nyomozó csoportok létrejöttében és tevékenységében.

A kerethatározat 12. cikkének<sup>11</sup> megfelelően, éppen úgy, mint az uniós jogsegregyezmény rendelkezései alapján, az Eurojust és az Europol részt vehet a közös nyomozó csoportokban, akár külön-külön, akár együttesen is. Továbbá az Europol és az Eurojust közötti együttműködési megállapodás ó. cikke lehetőséget nyújt mindkét fél számára, hogy egy vagy több tagállam kérése alapján részt vegyenek a közös nyomozó csoport felállításában, és ezáltal támogatást nyújtsanak a nemzeti igazságügyi és bűnüldöző hatóságok számára a nyomozó csoportok felállításával kapcsolatos előzetes tárgyalásokban.

Így szoros együttműködésben mindkét szervezet az igényt benyújtó tagállam rendelkezésére áll a nyomozó csoport létrehozására irányuló tervezéskor. Különösen fontos, hogy a nyomozó csoportok létrehozásának előkészítő szakaszában, a tárgyalás fázisában mindkét szervezet segítséget nyújt a tagállamoknak jogi tanácsadással, szakvélemény nyújtásával, valamint a korábbi közös nyomozó csoportokban való részvétel idején szerzett tapasztalatok átadásával. Emellett a tagállamok rendelkezésére bocsátják a találkozókhoz a helyszínt és a tolmácsot. Valamint az információ továbbításában és a kölcsönös jogsegély koordinálásában megnyilvánuló szerepükből következően az Europol és az Eurojust abban a helyzetben lehet, hogy felismerhetik azokat az alkalmas ügyeket, amelyek igényelhetik nyomozó csoport felállítását, következésképpen felkérhetik a tagállamokat, hogy annak alapján eljárva működjenek együtt.

### *Europol*

A hetvenes években a terrorizmus és a szervezett bűnözés erősödése miatt az Európai Unió Tanácsa megnövekedett figyelmet szentelt az államok biztonsága terén

11 [12] Addig a mértékig, amíg az érintett tagállamok joga vagy a tagállamok között hatályban lévő nemzetközi megállapodások lehetővé teszik, meg lehet állapodni arról, hogy részt vehessenek a csoport tevékenységében olyan személyek is, akik nem a csoportot létrehozó tagállamok illetékes hatóságainak a képviselői. Ilyen személyek lehetnek például az Európai Unióról szóló szerződés rendelkezései szerint létrehozott szervek tisztviselői. A csoport tagjaira és kiküldött tagjaira e kerethatározat alapján ráruházott jogok ezeket a személyeket nem illetik meg, hacsak a megállapodás kifejezetten másként nem rendelkezik.

meglévő együttműködés témakörének, és nyilvánvalóvá vált az is, hogy elengedhetetlen a rendőri együttműködés fejlesztése.

Az Europol felállításának ötletét először 1991-ben *Helmut Kohl* német kancellár vetette fel a Tanács luxemburgi ülésén, majd felállításáról első ízben 1992-ben az Európai Uniót alapító maastrichti szerződés VI. címe K1 cikkének 9. pontja rendelkezett. A tagállamok 1995. július 26-án aláírták az Europol-egyezményt<sup>12</sup>, amely 1998. október 1-jén lépett hatályba, a szervezet azonban csak 1999. július 1-jén kezdetét ténylegesen működni. Az egyezmény aláírása és a szervezet működésének kezdete közötti időszakban ideiglenesen az 1993. június 3-án, a TREVI, a miniszterek koppenhágai határozatával létrehozott, hágai székhelyű Európai Kábítószeregység (*Europol Drugs Unit; EDU*) gyakorolta az Europol egyes hatásköreit, kezdetben a kábítószer elleni küzdelem terén, majd később a bűnözés egyéb súlyosabb eseteiben is (például emberkereskedelem, terrorizmus).

Az Europol a kormányközi együttműködés talaján épült fel, az EU harmadik pillérébe illeszkedő jogforrás, a tagállamok közötti egyezmény hozta létre, amely meghatározta jogállását, feladatait, hatásköreit és operatív cselekvési lehetőségeit.<sup>13</sup>

Az Európai Unió Tanácsa – figyelemmel jogi és költségvetési következményekre is – 2006 decemberében úgy határozott, hogy az Europol-egyezményt, az EU-ról szóló szerződés (EUSz.) 34. cikke (2) bekezdésének c) pontján alapuló tanácsi határozattal váltsa fel. A határozat fő előnye az egyezményhez képest rugalmasságában rejlik, abban, hogy könnyebben hozzáigazítható a változásokhoz, mivel nincsen szükség megerősítésre, nem igényel tagállami ratifikációt. Az Europol szempontjából ez fontos, mivel az elmúlt 14 évben többször – például 2000-ben, 2002-ben és 2003-ban – került sor jogalapjának kiigazítására, hatékonyságának növelésére jegyzőkönyvek formájában. E jegyzőkönyvek hatálybalépésére azonban csak évekkel később, a teljes körű tagállami ratifikáció után kerülhetett sor, ez jelentősen gyengítette az Europol működésének hatékonyságát.

Mindezen túl, az Europol működését taglaló elemzések további változtatásokat vetítettek előre, amelyek a hatékonyabb működés érdekében voltak kívánatosak. Az új feladatok egy részének oka az új biztonsági fenyegetések, például a terrorizmus felerősödése. Másrészt pedig a szigorú adatvédelmi szabályok betartásával az Europol jogi keretének kiigazítása vált szükségessé az információk jobb megosztá-

12 Egyezmény az Európai Rendőrségi Hivatalnak az Európai Unióról szóló szerződés K3. cikke alapján történő létrehozásáról. HL 1995 C 316, 1995. november 27., 2–32. o. Magyarországon a 2006. évi XIV. törvény hirdette ki.

13 Holé Katalin: Az Europol. In: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): Az európai büntetőjog kézikönyve. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 286–295. o.

sa és a hágai program által támogatott rendelkezésre állás elvének megvalósítása érdekében.

2009. június 4-én életbe lépett az Europol tanácsi határozat<sup>14</sup>, amely 2010. január 1-jétől új jogalapot teremtett az Europol működésére. Az Europol-egyezmény helyébe lépő tanácsi határozat magában foglalja az egyezménynek a három jegyzőkönyv által bevezetett módosításait. A határozat a szervezetet uniós szerveként határozza meg, amelynek finanszírozása az EU központi költségvetéséből történik, és az EU személyzeti szabályzata alkalmazandó rá, ami erősíteni fogja az Európai Parlament részvételét az Europol irányításában, és egyszerűsíteni fogja a szervezet költségvetésének és személyzetének kezelésére szolgáló eljárásokat. A hatékonyabb működés előmozdítása érdekében a határozat fejlesztéseket tartalmaz a szervezet megbízatása és feladatai tekintetében, valamint az adatfeldolgozás és adatvédelem területén.

Az Europol főbb feladatai:

- A tagállamok közötti információcsere elősegítése.
- Információ és felderítés, egyeztetés és elemzés.
- A tagállamok illetékes hatóságainak késedelem nélküli értesítése a nemzeti egységeken keresztül minden őket érintő információról.
- Nyomozások segítése a tagállamokban.
- Számítógépes információs rendszer létrehozása, amely közvetlenül elérhető az Europol nemzeti egységek és a szervezet összekötő tisztviselői számára.
- Stratégiai ismeretek nyújtása a nyomozásokhoz, tanácsadás, összefoglaló jelentések készítése a tagállamokban folyó munkáról.

Az egyezmény eredetileg nem ruházta fel a szervezetet operatív nyomozási jogkörrel, nem jött létre egy nemzetek felett álló európai rendőrség, hanem „csak” egy központi adatgyűjtő, -tároló és -elemző egység. Az Europol-egyezmény módosításáról szóló, 2002. november 28-án kelt jegyzőkönyv azonban operatív jellegű jogosítványokkal ruházta fel a szervezetet, ennek alapján az Europol alkalmazottai támogatói minőségben részt vehetnek olyan közös nyomozó csoportokban, amelyeket a közös nyomozó csoportokról szóló 2002. június 13-i kerethatározat 1. cikkének vagy az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös büntügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-i egyezmény 13. cikkének megfelelően állítottak fel, és ha e nyomozó csoportok olyan bűncselekményeket vizsgálnak, amelyekre az Europolnak hatásköre van.

Az Europol hatáskörét tekintve a szervezet működési területei főként az illegális kábítószer-kereskedelem, a radioaktív anyagok illegális kereskedelme, az emberke-

<sup>14</sup> Tanácsi határozat az Európai Rendőrségi Hivatal létrehozásáról. 2009. április 6. 2009/371/JHA

reskedelem, beleértve a gyermekek elleni szexuális bűncselekményeket, embercsempészet, a gépjárműveket érintő bűnözés, pénzhamisítás (euróhamisítás) és egyéb fizetőeszközök hamisítása, pénzmosás, valamint a terrorizmus elleni küzdelem. Mindemellett fő feladatai közé tartoznak még az emberi élet és testi épség, a személyi szabadság elleni bűncselekmények, valamint a polgárok javai ellen irányuló „terrorjellegű” cselekmények is. Az Európai Rendőrségi Hivatal azokban az esetekben láthatja el feladatköreit, amikor az említett bűncselekmények két vagy több tagállamot érintenek, tényleges támpontok vannak a szervezett bűnözői struktúra fennállására, valamint ha a bűncselekmények számaránya, jelentősége és következményei miatt szükséges a tagállami fellépés. Természetesen az Europol a szubszidiaritás elvének megfelelően csak olyan feladatokat végezhet, amelyeket a tagállamok egyáltalán nem vagy nem megfelelő hatékonysággal tudnak elvégezni, és mindvégig tiszteletben kell tartania az egyes tagállamok szuverenitását.

Az Europol és az uniós tagállamok között az információcsere az Europol nemzeti központi egységeken keresztül történik, az összekötő tisztviselői hálózat segítségével.<sup>15</sup>

#### Eurojust

Az 1999. október 15–16-án, Tampereben tartott EU-csúcserkeztelen határozat született az Eurojust (*Judicial Cooperation Unit*) felállításáról a bűnözés súlyosabb, szervezett formái elleni büntetőjogi fellépés elősegítése, koordinálása céljából. A Tanács 2000. december 14-i határozatával, kísérleti jelleggel létrehozta az Ideiglenes Igazságügyi Együttműködési Egységet (*Provisional Judicial Cooperation Unit*)<sup>16</sup>, amely 2001. március 1-jén kezdte meg működését, a következő feladatokkal: két vagy több tagállamot érintő ügyekben a tagállami hatóságok által folytatott nyomozások, vádemelések koordinálása, információszolgáltatás, valamint az Eurojust felállításának előkészítése. A Tanács 2002. február 28-i határozatával<sup>17</sup> hozta létre az Eurojustot a mai formájában.<sup>18</sup>

Az Eurojust feltett célja a határokon átnyúló súlyos bűncselekmények ügyében végzett nyomozás és büntetőeljárás összehangolásának elősegítése, valamint az uniós 27 tagállamának nemzeti bűnüldözési hatóságai közötti együttműködés elő-

<sup>15</sup> Magyarországon a nemzeti egység az Europol Nemzeti Iroda, amely a Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ (Nebek) egyik szervezeti egysége.

<sup>16</sup> Council Decision of 14 December 2000 setting up a Provisional Judicial Cooperation Unit. HL 2000 L 324, 21 December, 2000, pp. 2–3.

<sup>17</sup> A Tanács határozata (2002. február 28.) a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából az Eurojust létrehozásáról (2000/187/JB). HL 2002 L 63, 2002. március 6., 1–13. o.

<sup>18</sup> Garamvölgyi Balázs: Az Eurojust. In: Kondoros Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): i. m. 299–300. o.

mozdítása. A hágai székhelyű testület nagy szakmai tapasztalatú ügyészekből és bírákból áll, akiknek munkáját minden egyes tagállamban helyi kapcsolattartók segítik, és akik megbízatásuk ideje alatt fenntartják a hazájukban betöltött hivatalos pozíciójukat. Az Eurojust fokozza, javítja és meggyorsítja a tagállamok egyedi jogrendszerei és nemzeti bíróságai közötti együttműködést, ennek következtében lehetőség nyílik a határokon átnyúló bűnesetek elkövetőinek gyorsabb és hatékonyabb elfogására, illetve vád alá helyezésére. Az Eurojust tagjai kiválóan ismerik és gyorsan hozzáférnek saját országuk érvényes jogrendszeréhez, a nemzeti hatóságokkal pedig közvetlen kapcsolatok felvételére jogosultak, így módon képesek az eléjük terjesztett segítségkérésekre vagy egyéb kérelmekre „gyorsan reagálni”.

Hatásköre magában foglalja egyrészt az Europol hatáskörébe tartozó bűncselekményeket, másrészt pedig a határozatban külön nevesítve vannak a számítógépes bűncselekmények, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeit sértő csalás és korrupció, a pénzmosás, a környezet elleni bűncselekmények, illetve a bünszervezetben részvétel bűncselekménye is. A szervezet ezeken felül bármilyen más bűncselekménytípus kapcsán folytatott eljárásban segítséget nyújthat a tagállami hatóságoknak, ha az céljaival összeegyeztethető.

A testület (kollégium), amely a tagállamok által delegált nemzeti tagokból áll, a nemzeti bűnüldözési hatóságok részére specifikus lépések megtételét, nyomozások vagy büntetőeljárások kezdeményezését javasolhatja, még akkor is, ha sem nyomozások vagy büntetőeljárások elrendelése vagy lefolytatása, sem pedig a tagállamok törvényeinek megváltoztatására vagy a jogharmonizációra irányuló lépések nem tartoznak az Eurojust közvetlen hatáskörébe. Az Eurojust javaslatokat tehet az EU-tagállamok közötti igazságügyi együttműködés továbbfejlesztésére, ezek kiterjedhetnek a bűncselekményekre vonatkozó kölcsönös igazságügyi jogsegélynyújtásra, a tagállamok között az egységes európai elfogatóparancs működésére, a bírósági ítéletek és azokat kísérő intézkedések kölcsönös elismerésére is. Az Eurojust tagjai folyamatosan konzultálhatnak egymással, és akár testületi, akár személyes minőségükben azonnali jogtanácsot, jogsegélyt és iránymutatást adhatnak a határokon átnyúló bűnügyekben a különböző jogrendszerű tagállamoknak, az unió mind a húsz hivatalos nyelvén. Az Eurojust felkérheti valamely tagállamot egy nyomozás vagy büntetőeljárás elrendelésére, illetve annak elfogadására, hogy egy másik tagállam esetleg kedvezőbb helyzetben van egy adott büntetőeljárás lefolytatására.

Az Eurojust szorosan együttműködik az Európai Igazságügyi Hálózattal (*European Judicial Network; EJN*), az EU büntetőjogi ügyészeinek és bíráinak decentralizált rendszerével. Az igazságügyi hálózatnak valamennyi tagállamban vannak szakmai kapcsolattartói, akikről adott esetben tanácsot lehet kérni. Az Eurojust az

Europollal együttműködésben tevékenykedik az európai méretű bűnözés elleni küzdelem szinte minden területén, az EU-költségvetéssel kapcsolatos csalások ügyében pedig az OLAF közreműködésére számíthat.

## **Az intézmények közös nyomozó csoportban való részvételének jogi alapja**

*Europol*

Europol-egyezmény

Az Europol-egyezmény eredeti formájában nem tartalmazott semmiféle speciális rendelkezést az Europol közös nyomozó csoportban való részvételéről. Valójában az egyezmény nem adott eredeti nyomozati kompetenciákat az Europol számára, hanem csupán támogató és segítő szerepre szorította az intézmény funkcióját. Az Europolnak nem volt lehetősége arra, hogy közvetlenül cseréljen információt a nemzeti nyomozó hatóságokkal, támogatást kizárólagosan az Europol nemzeti egységeken keresztül tudott nyújtani.

Az Európai Unióról szóló szerződés

A maastrichti szerződés a 29–30. cikkében tárgyalja az Europol szerepét, itt egyrészt az Europol-egyezményben szereplő feladatok vannak megismételve, mint például a releváns információk összegyűjtése, elemzése és kicserélése<sup>19</sup>, másrészt pedig az amszterdami szerződés bevezette a 2. szakaszt, amely az Europol kompetenciáinak széles körű kiterjesztését irányozta elő öt éves időkereten belül, ezáltal az Europol sokkal aktívabb szerepet kapott a nyomozásokban. Ez a rendelkezés konkrétan utal a közös nyomozó csoportok intézményére is, sőt megfogalmazza annak lehetőségét is, hogy az Europol képviselői a közös nyomozó csoport résztvevői lehessenek.<sup>20</sup>

19 30. cikk (1) b): a releváns információk, köztük a bűnüldözési szolgálatok birtokában lévő, a gyanús pénzügyi műveletekről szóló jelentésekre vonatkozó információknak elsősorban az Europolon keresztül történő összegyűjtését, tárolását, feldolgozását, elemzését és cseréjét, amelynek során a személyes adatok védelmére vonatkozó rendelkezéseket is figyelembe kell venni;

20 30. cikk (2) A Tanács előmozdítja az Europolon keresztül történő együttműködést, és – az amszterdami szerződés hatálybalépésének időpontja utáni öt éven belül – mindenkéltől

a) lehetővé teszi az Europol számára, hogy a tagállamok hatáskörrel bíró hatóságai által végzett meghatározott nyomozati cselekmények, köztük az Europol képviselőinek támogató részvételével működő közös

Bár e rendelkezés megteremtette a jogi alapját annak, hogy az Europol is részese legyen a tagállamok együttműködésének, az intézmény szerepe a gyakorlatban továbbra is inkább a támogatásra, segítségnyújtásra korlátozódott.

Unió jogsegélyegyezmény,  
közös nyomozó csoportokra vonatkozó kerethatározat  
és a minta-megállapodások

A közös nyomozó csoportok létrehozása szempontjából e két joganyag bír a legnagyobb jelentőséggel, ezek egyértelmű szabályokat tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy milyen esetekben lehet és célszerű közös nyomozó csoportot létrehozni, hogyan épüljön fel a csoport, milyen jogosítványai vannak a csoport tagjainak, résztvevőinek, milyen legyen/lehet a csoport vezetése, lefektetik az operatív szabályokat, az információkezelés szabályait, valamint a felelősségi kérdéseket is. Egyik joganyagban sem található konkrét utalás az Europol részvételi lehetőségére, hanem úgy rendelkeznek, hogy részt vehetnek a csoport tevékenységében olyan személyek is, akik nem a csoportot létrehozó tagállamok illetékes hatóságainak képviselői. Speciális utalást tesznek az Európai Unióról szóló szerződés rendelkezései szerint létrehozott szervek tisztviselőinek részvételi lehetőségére, ami nem jelent mást, mint az Europol és az Eurojust képviselőit. A joganyagok azonban azt is megfogalmazzák, hogy e résztvevőkre – hacsak a megállapodás másként nem rendelkezik – nem vonatkoznak a csoport tagjaira és kiküldött tagjaira<sup>21</sup> ráruházott jogok.<sup>22</sup>

csoportok operatív tevékenységeinek kidolgozását megkönnyítse és támogassa, valamint hogy ezek összehangolását és végrehajtását ösztönözze;

- b) intézkedéseket fogad el, amelyek lehetővé teszik az Europol számára, hogy a tagállamok hatáskörrel bíró hatóságait meghatározott esetekben nyomozás lefolytatására és nyomozásaik összehangolására kérje fel, valamint hogy olyan különleges szaktudást alakítson ki, amelyet a tagállamok rendelkezésére lehet bocsátani annak érdekében, hogy segítse őket a szervezett bűnözéshez tartozó esetek nyomozása során;
  - c) elősegíti a szervezett a bűnözés elleni küzdelemre szakosodott és az Europallal szoros együttműködésben dolgozó ügyészségi és nyomozó hatósági tisztviselők közötti kapcsolatokat;
  - d) egy a határokon átnyúló bűnözésre vonatkozó kutatási, dokumentációs és statisztikai hálózatot hoz létre.
- 21 Kerethatározat 1. cikk [4]: „E kerethatározatban a közös nyomozó csoport azon tagjainak elnevezése, akik nem a csoport működési helye szerinti tagállamból érkeztek, a csoportba »kiküldött« tagok.”
- 22 Kerethatározat 1. cikk [12]: „Addig a mértékig, amíg az érintett tagállam joga vagy a tagállamok között hatályban lévő nemzetközi megállapodások lehetővé teszik, meg lehet állapodni arról, hogy részt vehessenek a csoport tevékenységében olyan személyek is, akik nem a csoportot létrehozó tagállamok illetékes hatóságainak a képviselői. Ilyen személyek lehetnek például az Európai Unióról szóló szerződés rendelkezései szerint létrehozott szervek tisztviselői. A csoport tagjaira és kiküldött tagjaira e kerethatározat alapján ráruházott jogok ezeket a személyeket nem illetik meg, hacsak a megállapodás kifejezetten másként nem rendelkezik.”

Az EU Tanácsa által 2003-ban elfogadott „minta-megállapodásban”<sup>23</sup> – amely azt a célt szolgálta, hogy elősegítse a közös nyomozó csoportok létrehozását – az Europol és az Eurojust részvétele már konkrétan szerepel.

A 2010-ben megjelent „frissített” minta-megállapodás<sup>24</sup> szintén tartalmazza eme intézmények részvételi lehetőségét, l. függelékének címe ugyanis l. *függelék a közös nyomozó csoportok létrehozásáról szóló minta-megállapodáshoz. A közös nyomozó csoport résztvevői. Megállapodás az Europollal/Eurojusttal/Bizottsággal (OLAF), a szerződések keretében elfogadott rendelkezések értelmében illetékes szervekkel, az egyéb nemzetközi szervekkel, illetve a harmadik országokkal.* Ebben lehetőség van konkrétan megállapítani egyebek között a következőket: az Europol részvételére vonatkozó alapelvek, a segítségnyújtás típusai, hozzáférés az Europol információs rendszereihez, költségek, felszerelés stb.

Az l. függelék 7. pontja sorolja fel a nyomozó csoport résztvevőinek lehetséges körét, és az e ponthoz fűzött magyarázat alapján a közös nyomozó csoport tagjai lehetnek az igazságügyi, a rendőri vagy egyéb illetékes hatóságok nyomozati tevékenységet folytató képviselői. E címszó alatt tagjai lehetnek még az Eurojust tagjai, ha a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából az Eurojust létrehozásáról szóló, 2002. február 28-i 2002/187/IB tanácsi határozat 9. cikkében<sup>25</sup> említett illetékes nemzeti hatóságként járnak el. Ezek az Eurojust nemzeti tagjai, helyetteseik és asszisztenseik, valamint olyan egyéb személyek, akik nemzeti jogszabályaiknak megfelelően szintén a nemzeti hivatal tagjai, például kirendelt nemzeti szakértők. A rendőri hatóságok a tagállamok Europol nemzeti egységeinek tagjait is magukban foglalhatják. E nemzeti egységek székhelye a tagállamokban van, és eme egységek nemzeti rendőri hatóságnak minősülnek. A tagállamok Europolnál tevékenykedő összekötő tisztviselői is felléphetnek nemzeti rendőri hatóságként.

23 A közös nyomozó csoportokat létrehozó minta-megállapodásokról szóló, 2003. május 8-i tanácsi ajánlás. HL C 121/1., 2003. 5. 23.

24 Az Európai Unió Tanácsának 2010. február 26-án kelt állásfoglalása a közös nyomozó csoportok létrehozásáról szóló minta-megállapodáshoz 2010/C 70/01.

25 9. cikk [3]: A tagállamok mindegyike meghatározza azoknak az igazságszolgáltatási hatásköröknek a jellegét és terjedelmét, amelyek gyakorlását a nemzeti tagnak saját területén engedi. Nemzetközi kötelezettségeivel összhangban a tagállam meghatározza a nemzeti tagot külföldi igazságügyi hatóságokkal kapcsolatos eljárásában megillető jogokat is. A tagállam nemzeti tagjának kinevezésekor és bármely egyéb megfelelő időpontban tájékoztatja döntéséről az Eurojust szervezetét és a Tanács főtitkárságát, így utóbbi tájékoztatja arról a többi tagállamot. A tagállamok vállalják az előbbiektől szerinti adatszolgáltatás elfogadását és elismerését, hogyha azok nemzetközi kötelezettségeikkel összhangban vannak.

## Tanácsi javaslatok

2000. szeptember 28-án a Tanács, tekintettel a korábban említett maastrichti szerződés 30. cikk (2) (b) pontjára, felhívta a tagállamokat arra, hogy megfelelően vegyék figyelembe az Europol részéről érkező olyan megkereséseket, amelyek speciális esetekben nyomozások kezdeményezésére, illetve foganatosítására vonatkoznak, valamint megfelelően tájékoztassák az Europol-t e nyomozások eredményeiről.<sup>26</sup> Az érintett tagállamnak meg kell indokolnia, ha nem teljesíti a kérést. Két hónappal később a Tanács kiadott egy javaslatot a tagállamok részére a tagállamok által felállított közös nyomozó csoportok tevékenységéhez nyújtott Europol általi támogatás vonatkozásában.<sup>27</sup> A dokumentum leírja, hogy az Europol milyen formában képes segítséget nyújtani a közös nyomozó csoportok tevékenységéhez, és sürgette a tagállamokat arra, hogy használják ki e lehetőségeket. A javaslat egyebek között a következő segítségnyújtási módokat fogalmazta meg:

- Az Europol a bűnözői világról meglévő ismeretanyagát a nyomozó csoportok rendelkezésére bocsátja.
- Lehetővé teszi, hogy az Europol koordináljon folyamatban lévő nyomozó csoportok között.
- Az Europol technikai kérdésekben tanácsokat ad a nyomozó csoportnak.
- Az Europol a bűncselekmények elemzése révén nyújt segítséget.

Meg kell jegyezni azonban, hogy mindezeket a támogatási lehetőségeket az intézmény továbbra is az Europol nemzeti egységeken keresztül tudta megadni. A javaslat tehát nem nyújtott többlet részvételi lehetőséget az Europol számára, sokkal inkább a már korábban delegált funkciók meglévő szerepét és a nyomozó csoportokkal kapcsolatos felelősségét tisztázta.

Az Europol-egyezményt módosító jegyzőkönyvek<sup>28</sup>

Mint arra már utaltam, az Europol-egyezmény nem tartalmazott rendelkezéseket az Europol közös nyomozó csoportban való részvételéről. A 2002. novemberi

<sup>26</sup> Council Recommendation of 28 September 2000. Member States in respect of requests made by Europol to initiate criminal investigations in specific cases. OJ C 289, 2. 10. 2000., p. 8.

<sup>27</sup> Council Recommendation of 30 November 2000. OJ C 357, 13. 12. 2000, p. 6.

<sup>28</sup> Az Europol-egyezményt az elmúlt évtizedekben sokszor módosították, de erőteljes módosítási hullám indult be a 2001. szeptemberi terrortámadások után. Az Europol működésében jelentősebb változást hoztak például a következő jegyzőkönyvek: Az Európai Rendőrségi Hivatal feladatainak a pénzmosás elleni fellépéssel történő kiegészítéséről szóló jegyzőkönyv [2000/C 359/01]; Az Europolnak, szervei tagjainak, igazgatóhelyetteseinek és az Europol alkalmazottainak kiváltságairól és mentességeiről szóló jegyzőkönyv, valamint

jegyzőkönyv azonban jelentősen módosította az egyezményt. Az amszterdami szerződés előíranyozta, hogy hatálybalépésétől számított öt éven belül az Europol a nemzeti rendőrségek nyomozási tevékenységének támogatása és összehangolása érdekében operatív jogosítványokat kap.<sup>29</sup> Ennek megfelelően a 2002. november 28-i jegyzőkönyv értelmében az Europol közös nyomozó csoportokban vehet részt, koordinatív, operatív tevékenységet végezhet, és a tagállamokat nyomozás megindítása, lefolytatása céljából megkeresheti<sup>30</sup>, ezáltal az új 3a cikk megteremtette az Europol-hiszttviselők nyomozó csoportokban történő aktív részvételének jogi alapját.

Az Europol és az Eurojust közötti megállapodás<sup>31</sup>

2004. június 9-én született egy együttműködési megállapodás az Europol és az Eurojust között, ebben kihangsúlyozták annak fontosságát, hogy kiépüljön és fennmaradjon a két intézmény közötti szoros együttműködés, mivel feladataik, céljaik és felelősségük kiegészíti egymást. A megállapodás 6. cikke mindkét fél számára lehetővé teszi, hogy egy vagy több tagállam felkérésére együtt részt vegyenek a közös nyomozó csoportok létrehozásában, és segítséget nyújtsanak a nemzeti igazságügyi és büntető szerveknek a közös nyomozó csoportok létrehozására irányuló előzetes megbeszélések során. A megállapodás tehát kiemeli annak fontosságát, hogy a két intézmény már a nyomozó csoport előkészítő fázisában is nyújtson segítséget és szakértelmet a nemzeti büntető és igazságügyi hatóságoknak, és ne csak akkor, amikor a kérdéses nyomozó csoportot már létrehozták. Amíg az Europol elsődlegesen arra összpontosít, hogy az információgyűjtés és a nyomozási cselekmények folyamán nyújtson támogatást, addig az Eurojust célja, hogy elősegítse az érintett igazságügyi hatóságok közötti koordinációt.

Europol tanácsi határozat

A tanácsi határozat 5. cikke meghatározza az Europol feladatrendszerét, (d) pontjában szerepel az Europol közös nyomozó csoporttal kapcsolatos feladatainak általános megfogalmazása a következők szerint: „...*meghatározott* esetekben az

az Európai Közösség bíróság általi előzetes döntése útján történő értelmezéséről szóló jegyzőkönyv (OJ C 299 9. 10. 1996.).

29 Vö.: az Európai Unióról szóló szerződés 30. cikk (2) bek.

30 Jegyzőkönyv az Európai Rendőrségi Hivatal létrehozásáról szóló egyezmény (Europol-egyezmény) és az Europolnak, szervei tagjainak, igazgatóhelyetteseinek és alkalmazottainak kiváltságairól és mentességéről szóló jegyzőkönyv módosításáról. 2002/C 312/01. Magyarországon a 2006. évi XV. törvény hirdette ki.

31 Agreement between Eurojust and Europol, The Hague, 9 June 2004.

*érintett tagállamok illetékes hatóságainak felkérése nyomozások kezdeményezésére, lefolytatására vagy koordinálására, valamint javaslattétel közös nyomozó csoportok létrehozására; [...]*"

Ez után a 6. cikk részletesen kifejti a közös nyomozó csoportban való részvétel szabályait, ennek lényeges elemei a következők:

- (1) Az Europol személyzete támogatói minőségben részt vehet közös nyomozó csoportokban, beleértve a kerethatározat, az uniós jogsegélyegyezmény, valamint a második nápolyi egyezmény megfelelő rendelkezéseivel összhangban létrehozott nyomozó csoportokat is, amennyiben e csoportok olyan bűncselekményeket vizsgálnak, amelyek az Europol hatáskörébe tartoznak.
- Az Europol személyzete az azon tagállam joga által megszabott határokon belül, amelyben a közös nyomozó csoport működik, és a (2) bekezdésben említett megállapodással összhangban segíthet minden tevékenységben, és információt cserélhet a közös nyomozó csoport valamennyi tagjával a (4) bekezdésnek megfelelően. Nem vehetnek részt azonban kényszerítő eszközök alkalmazásában.
- (2) Az Europol személyzetének közös nyomozó csoportokban való részvételének igazgatási végrehajtását megállapodásban kell rögzíteni, amely az Europol igazgatója, valamint a közös nyomozó csoportban részt vevő tagállamok illetékes hatóságai között jön létre, és amelybe a nemzeti egységeket is be kell vonni. Az e megállapodásokra vonatkozó szabályokat az igazgatótanács határozza meg.
- (3) A (2) bekezdésben említett szabályoknak meg kell határozniuk azokat a feltételeket, amelyek mellett az Europol személyzete a közös nyomozó csoport rendelkezésére áll.
- (4) A (2) bekezdésben említett megállapodással összhangban az Europol személyzete közvetlen kapcsolatot tarthat a közös nyomozó csoport tagjaival, és e határozattal összhangban a megfelelő információfeldolgozó rendszerek (például az Europol Információs Rendszer, elemzési munkafájlok, illetve egyéb személyes adatokat feldolgozó rendszerek) bármely eleméből származó információkat szolgáltathat a közös nyomozó csoport tagjai és kiküldött tagjai számára. Ilyen közvetlen kapcsolat esetén az Europolnak erről egyidejűleg tájékoztatnia kell a csoportban képviselt tagállamok nemzeti egységeit, valamint azokat a tagállamokat, amelyek az információkat szolgáltatták.
- (5) Az Europol személyzetének tagja által a közös nyomozó csoport résztvevőjeként megszerzett információ – az információt szolgáltató tagállam egyetértésével és felelőssége mellett – az említett információfeldolgozó rendszerek bármely elemébe bevihető az e határozatban megállapított feltételekkel.
- (6) Ha a közös nyomozó csoport műveletei során az Europol személyzetének tagjai sérelmére bűncselekményt követnek el, vagy az Europol személyzetének

tagjai követnek el bűncselekményt, úgy ők a műveletek végrehajtásának helye szerinti tagállam hasonló feladatokat ellátó személyekre alkalmazandó nemzeti jog hatálya alá tartoznak.

Eurojust

Az Európai Unióról szóló szerződés

Az EUSz. 31. cikke<sup>32</sup> az Eurojust szerepét úgy határozza meg, mint a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés egy része, anélkül hogy bármilyen konkrét utalást tenne az Eurojust közös nyomozó csoportokban betöltött szerepére.

2002-es tanácsi határozat

A 2002-ben elfogadott tanácsi határozat speciális rendelkezéseket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy az Eurojustnak milyen feladatai vannak a közös nyomozó csoportok tekintetében. A határozat 6. cikke (a)(iv) pontja<sup>33</sup>, valamint a 7. cikk (a)(iv) pontja<sup>34</sup> szerint az Eurojust – nemzeti tagjain keresztül vagy kollégiumként – felkérheti az érintett tagállamok illetékes hatóságait, hogy hozzanak létre nyomozó csoportot. Ha az Eurojust mint testület kéri fel a tagállamokat, akkor logisztikai támogatást is nyújthat nekik, ez jelenthet fordítást, tolmácsolást és koordinációs értekezletek megszervezését is.<sup>35</sup> Ha az érintett tagállam hatáskörrel felruházott hatóságai úgy döntenek, hogy nem tesznek eleget a 7. cikk a) pontjában említett kérésnek, dönté-

32 31. cikk (korábbi K.3. cikk). A büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésre vonatkozó közös felépítés magában foglalja:

- a) a tagállamok hatáskörrel felruházott minisztériumai és igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti együttműködés megkönnyítését és meggyorsítását az eljárások és a határozatok végrehajtása terén;
- b) a kiadatás megkönnyítését a tagállamok között;
- c) a tagállamokban alkalmazandó szabályok olyan mértékű összeegyeztethetőségének megteremtését, amely az ilyen együttműködés javításához szükséges;
- d) a tagállamok közötti joghatósági összeütközések megelőzését;
- e) olyan intézkedések fokozatos elfogadását, amelyek a szervezett bűnözés, a terrorizmus, valamint a tiltott kábítószer-kereskedelem területén szabályozási minimumokat határoznak meg a bűncselekmények tényállási elemeire és a büntetési tételekre vonatkozóan.

33 „6. cikk: A nemzeti tagjai révén eljáró Eurojust feladatai. Az érintett nemzeti tagjai révén eljárva, az Eurojust

- a) kérheti az érintett tagállamok hatáskörrel felruházott hatóságait, hogy mérleljelek:  
iv. közös nyomozócsoport létrehozását az együttműködés megfelelő eszközeivel összhangban;”

34 „7. cikk: A testületként eljáró Eurojust feladatai. Testületként eljárva, az Eurojust:

- a) a 4. cikk (1) bekezdésében említett bűnözési formák és bűncselekmények vonatkozásában – megfelelő indoklással – az érintett tagállamok hatáskörrel felruházott hatóságaitól kérheti:  
iv. közös nyomozócsoport létrehozását az együttműködés megfelelő eszközeivel összhangban;”

35 Tanácsi határozat 7. cikk (g).

sükről és annak indokairól tájékoztatják az Eurojustot.<sup>36</sup> A segítségnyújtás másik formájaként a hatáskörrel bíró hatóságok közötti együttműködés és koordináció javítása érdekében a nemzeti tagok is továbbíthatnak jogsegély iránti megkereséseket.<sup>37</sup>

A határozat 9. (f) cikke a nemzeti tagok közös nyomozó csoportokban való részvételét szabályozza a következőképpen: a nemzeti tagok, összhangban a kerethatározat, valamint az uniós jogsegélyegyezmény rendelkezéseivel, saját tagállamuk vonatkozásában jogosultak részt venni közös nyomozó csoportokban, ideértve azok felállítását is. A tagállamok azonban a nemzeti tag részvételét függővé tehetik a hatáskörrel felruházott nemzeti hatóság egyetértésétől. A nemzeti tagok, helyetteseik vagy asszisztenseik felkérését kapnak bármely olyan közös nyomozó csoportban való részvételre, amelyben tagállamuk részt vesz, és amelyre az alkalmazandó pénzügyi eszközök közösségi finanszírozást adnak. Minden tagállam meghatározza, hogy nemzeti tagja hatáskörrel felruházott nemzeti hatósággként vagy az Eurojust nevében vesz részt a közös nyomozó csoportban.

Ezeken túlmenően utalás található még a közös nyomozó csoportokra a határozat 12. cikkében a nemzeti Eurojust-koordinációs rendszer viszonylatában<sup>38</sup>, valamint a 13. cikk rendelkezései között, amelyek az információcserék a tagállamokkal és a nemzeti tagok között problematikáját szabályozzák. E cikk (5) rendelkezése alapján a tagállamok garantálják, hogy a nemzeti tagok tájékoztatást kapjanak a közös nyomozó csoportok felállításáról – függetlenül attól, hogy ezek felállítása az uniós jogsegélyegyezmény vagy pedig a kerethatározat alapján történik-e –, valamint e csoportok tevékenységének eredményeiről.

Végül, de nem utolsósorban a határozat 25a cikkét szükséges megemlíteni, amely az *Együttműködés az Európai Igazságügyi Hálózattal és az Európai Uniónak a büntetőügyekben folytatott együttműködésben részt vevő más hálózataival témakörön belül a (2) pontban a következőképpen rendelkezik: „A 4. cikk (1) bekezdésének sérelme nélkül a közös nyomozó csoportok hálózatának titkársága, valamint a 2002/494/IB tanácsi határozat által létrehozott hálózat titkársága az Eurojust személyzeti állományába tartozik. E titkárságok önálló egységekként működnek. Igénybe*

<sup>36</sup> Tanácsi határozat 8. cikk.

<sup>37</sup> Tanácsi határozat 6. cikk (g).

<sup>38</sup> „12. cikk nemzeti Eurojust-koordinációs rendszer

(1) Minden tagállam kijelöl egy vagy több nemzeti Eurojust-levelezőt.

(2) Minden tagállam 2011. június 4. előtt létrehoz egy nemzeti Eurojust-koordinációs rendszert a következők munkájának összehangolása érdekében:

- a) a nemzeti Eurojust-levelezők;
- b) az Eurojust terrorizmus ügyében eljáró nemzeti levelezője;
- c) az Európai Igazságügyi Hálózat nemzeti levelezője és az Európai Igazságügyi Hálózat legfeljebb három egyéb kapcsolattartója;
- d) a nemzeti tagok vagy a közös nyomozó csoportok hálózatának...”

vehetik az Eurojust – feladataik ellátásához szükséges – adminisztratív erőforrásait. A titkárságok közötti koordinációról az Eurojust gondoskodik. Ez a bekezdés minden olyan, a Tanács határozatával létrehozott új hálózat titkárságára alkalmazandó, amelynek esetében a határozat kimondja, hogy a titkárságot az Eurojust látja el.”

Hogyan segítheti az Europol és az Eurojust a közös nyomozó csoportokat?

Mielőtt megvizsgáljuk a két intézmény ebbéli szerepét, ki kell hangsúlyozni, hogy sem a kerethatározat, sem pedig az uniós jogsegélyegyezmény nem sorolja fel explicit módon a segítségnyújtás lehetséges eszköztárát. Mindkét intézmény a nemzeti jogalkotások alapján, illetve saját jogszabályi keretein belül vehet részt a közös nyomozó csoportok támogatásában.

Az Europol és az Eurojust bevonása a nyomozó csoportok létrehozásának szakaszában, illetve annak tevékenysége során sem kötelező ugyan, mégis mindkét szervezet döntő szerepet játszhat a nyomozó csoport hatékonyságának és működési képességének megteremtésében, ezáltal hozzájárulhat a nyomozás teljes sikeréhez. Mindkét fél segíthet a nyomozó csoport adminisztratív vezetésében is.

A hágai program után következő *stockholmi program* is tartalmaz rendelkezéseket és feladatokat a közös nyomozó csoportokkal kapcsolatban, ebben kiemelt figyelmet kap az Europol és az Eurojust is: „...Az Europolit és az Eurojustot szisztematikusan be kell vonni a határon átnyúló nagyobb műveletekbe, és mindkettőt tájékoztatni kell, ha közös nyomozó csoport felállítására kerül sor...”

Az Eurojust tagjai kétféle minőségben vehetnek részt egy nyomozó csoport munkájában, egyrészt mint nemzeti tagok, amikor is saját nemzeti jogszabályaik alapján működve lehetnek a nyomozó csoport tagjai. Bár ekkor nem az Eurojust képviseletében járnak el, mégis megvan az az előnyük (kapcsolati, szakértelmi stb.), hogy egyúttal az Eurojust hálózatának tagjai is. Másrészt pedig az Eurojust képviselőiként vehetnek részt a csoport munkájában, képviselve az Eurojustot mint testületet, ekkor pedig az Eurojust szabályai kötelezők rájuk.

A tisztviselők az Europol, az Eurojust, valamint az OLAF részéről – nem a saját nemzeti jogszabályaik alapján eljárva – részt vehetnek a nyomozó csoport tevékenységében, de abban nem tölthetnek be vezető szerepet, és tagok sem lehetnek.

*Egy új mozzanat: a 2008. júliusi toulouse-i értekezlet*<sup>39</sup>

2008. július 17-én *Rachida Dati*, francia igazságügy-miniszter a konferenciát megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy a közös nyomozó csoport nagyon haté-

<sup>39</sup> „Eurojust, Joint Investigation Teams: sharing means and information.” Seminar 17–18 July 2008.

köny együttműködési eszköz, mert „a közös nyomozó csoportok részben rugalmasak és érzékenyek/reaktívak, valamint azért, mert az információcsere az adott helyszínen lebonyolódhat”.<sup>40</sup> Az igazságügy-miniszter szerint 2002 és 2007 júliusa között 35 közös nyomozó csoportot hoztak létre, és ezen adatok fényében is kihangsúlyozta, hogy ezt az eszközt még mindig nem használják eléggé az Európai Unióban.

Az értekezleten arra jutottak, hogy a közös nyomozó csoport egy „erőforrás-megosztó” eszköz, hiszen a tagállamok, az Europol és az Eurojust azáltal, hogy egyesítik erőiket a bűncselekmények elleni harcban, maximalizálják ennek a küzdelemnek a hatékonyságát és sikerét. Megfogalmazták azt is, hogy a közös nyomozó csoportok erősítik a tagállamok közötti kölcsönös bizalmat, és fejlesztik a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok közötti együttműködést. Ezáltal tehát az uniós bünyügyi igazságügyi együttműködés terén egy több határejű megközelítést jelent.

Fontos tanulságokat és javaslatokat fogalmaztak meg ezen a konferencián, ezek a gyakorlati szakemberek számára új inspirációkat jelentettek:

- Elsődleges fontosságú, hogy az Europol és az Eurojustot rendszeresen tájékoztassák a közös nyomozó csoportok létrehozásáról, és hogy a nyomozó csoportban részt vevő tagállamok használják a szolgáltatásaikban rejlő lehetőségeket. Mindkét intézmény elemzői, logisztikai és pénzügyi (Eurojust) támogatását teljes mértékben ki kellene aknázniuk.
- A közös nyomozó csoportok témakörében nagyobb hangsúlyt kellene hogy kapjon a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok képviselőinek képzése, továbbképzése.
- A 2003-ban létrehozott minta-megállapodást módosítani kellene a nyomozó csoportoktól származó gyakorlati tapasztalatok alapján (bizonyítékok elfogadhatósága, több operatív adat belefoglalása stb.).
- A nyomozó csoportok gyakorlati alkalmazását ki kellene terjeszteni más típusú bűncselekményekre is, ne csak a terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem esetében használják ezt az eszközt.
- A közös nyomozó csoportok addigi eredményeit értékelni kellene európai szemszögből (például a tagállamok közötti lefoglalt vagyontárgyak eloszlása), valamint a tagállamok oldaláról is (például a különböző résztvevő hatóságok eredményessége).

<sup>40</sup> A francia igazságügy-miniszter beszédének szabad, tartalmi fordítása: „C’est un formidable instrument de coopération. Il est d’une grande efficacité, parce qu’il est souple, parce qu’il est réactif, parce que les informations circulent en temps réel.”

### Segítségnyújtási lehetőségek

Az Europol és az Eurojust a következő formákban képes segítséget nyújtani a közös nyomozó csoportokban részt vevő tagállamoknak:

- Korai tanácsadás annak eldöntéséhez, hogy a nyomozás sikere érdekében az adott esetben a hagyományos eszközök alkalmazása (egyeztető ülések, párhuzamos nyomozások), vagy pedig nyomozó csoport létrehozása lehet célravezetőbb. Az információ továbbításában és a kölcsönös jogsegély koordinálásában megnyilvánuló szerepéből következően az Europol és az Eurojust abban a helyzetben lehet, hogy felismerhetik azokat az alkalmas ügyeket, amelyek igényelhetik nyomozó csoport felállítását, következésképpen felkérhetik a tagállamokat, hogy annak alapján eljárva működjenek együtt.
- Korai gyakorlati és jogi tanácsadás a nyomozó csoport felállítására irányuló megállapodás elkészítésekor, arra vonatkozóan, hogy az milyen rendelkezéseket tartalmazzon. Mindkét intézménynek van jogi szakértelme az egyes tagállamok eltérő jogi rendszereinek ismeretében, valamint sok tapasztalata van az ügyek koordinációját tekintve.
- Munkamegbeszélések megszervezésének ellátása (beleértve a biztonságos környezet és a fordítás megteremtését is) akár a kezdeti tervezési szakaszban, akár később koordinációs értekezletek céljából. Az intézményeknek vannak hangszigetelt tárgyalóhelyiségei, valamint a biztonságos kommunikáció lefolytatásához megfelelő technikai eszközei.
- Az eseti szinten jelentkező technikai akadályokat (például tolmácsolás, információkérés, fordítás) a két szervezet erőforrásaival áthidalhatják, és segíthetik a közös nevező kialakítását.
- Amikor az Europol is részt vesz a közös nyomozó csoport munkájában, további információkat szolgáltathat a csoport számára azáltal, hogy a csoport által gyűjtött adatokat összeveti saját adatbázisával, és részletes elemzésnek veti alá. Ez az elemzés történhet például úgy, hogy egy elemzői munkafájlon (Analysis Work File; AWF) belül alprojektet nyitnak a közös nyomozó csoport adatainak feldolgozására.

Íme, az Europol által évente kiadott éves jelentésekből (*Annual Report*) kiragadott néhány példa és esemény a közös nyomozó csoportokról:

1. 2006-ban az Europol elemzői segítséget nyújtott az első francia–belga közös nyomozó csoport tevékenységéhez, amely a terrorizmus elleni harc keretében jött létre. 2006 augusztusában pedig szlovák hatóságok vettek részt közös nyomozó csoport tevékenységében, amelyben az Europol török bűnözői csoportok elemzői munkafájl adatait és eredményeit is hasznosították.

2. Az Europol 2007-es éves jelentése szerint: az Europol egyik legfőbb célja, hogy „...elősegítse közös nyomozó csoportok létrehozását...”, és „...bevonja az Eurojustot is annak tevékenységébe a lehetőségekhez mérten, és a tagállamok megegyezésétől függően...” 2007 júniusában az Europol igazgatója és az Eurojust elnöke aláírtak egy együttműködési dokumentumot a két szervezet közötti biztonságos kommunikációs csatorna létrehozásáról. Az Eurojust elnöke szerint e biztonságos csatornára azért van szükség, hogy „...az elősegítse a közös nyomozó csoportok projektjének fejlődését...”
3. A korábbi közös nyomozó csoportok tevékenysége során összegyűjtött és feldolgozott tapasztalatok átadása, elemzői támogatás nyújtása.
4. Információcsera megkönnyítése, illetve egyéb nem résztvevő országokkal folytatott kölcsönös nemzetközi jogsegély megvalósítása.
5. Az Europol és az Eurojust közös projekt keretében próbálja elősegíteni a közös nyomozó csoportok igénybevételének szélesebb körű elterjesztését azért, hogy létrehozhat egy speciális honlapot a közös nyomozócsoportok bemutatására.<sup>41</sup> Emellett kidolgoztak egy kézikönyvet<sup>42</sup> azzal a céllal, hogy segítse a gyakorlati szakembereket a közös nyomozó csoportok létrehozásában. A közös projekt része az is, hogy közösen megrendezik a közös nyomozó csoportok nemzeti szakértőinek éves értekezletét a tapasztalatok megvitatása és cserije céljából.<sup>43</sup>
6. Tanácsadás a finanszírozás lehetőségeit és eljárását illetően, közvetítőként járhatnak el a finanszírozás elnyerésében, valamint tájékoztatást adhatnak annak aktuális rendelkezésre állásáról.

Az Eurojust nagyon fontosnak tekinti a nyomozó csoportok pénzügyi támogatását, és ennek keretében a kiadások két fő területén tud segítséget nyújtani: egyrészt az utazás és szállás költségei tekintetében, másrészt pedig a tolmácsolási és fordítási költségek viselésében. Ezenkívül az infrastrukturális problémák enyhítése érdekében néhány laptopot és mobiltelefont is a tagállamok rendelkezésére tud bocsátani. A Bizottság azonban nem engedélyezi a közös nyomozó csoport teljes költségeinek finanszírozását. Az Eurojust pályázott egy pénzügyi alapra a Bizottság *Bűnözés megelőzése és az ellene való harc* programjának<sup>44</sup> keretében, ennek következté-

41 [www.europol.europa.eu](http://www.europol.europa.eu); a [www.eurojust.europa.eu](http://www.eurojust.europa.eu)

42 <http://www.eurojust.europa.eu/jit/manual/hu.pdf>

43 A negyedik szakértői értekezletet 2008. december 15–16-án rendezték meg Hágában, az ötödiket pedig 2009. november 30.–december 1. között rendezték ugyanott.

44 Council Decision of 12 February 2007 establishing for the period 2007 to 2013 the Specific Programme "Prevention of and fight against Crime". OJ L 058, 24. 2. 2007, p. 7.

ben az Európai Unió Bizottsága az Eurojust számára létrehozott egy pénzügyi alapot *Pénzügyi, igazgatási és logisztikai támogatás a közös nyomozó csoportok számára, központi szakértői kapcsolati pont létrehozásával* címmel.<sup>45</sup> Ez az alap lehetővé teszi a közös nyomozó csoportok pénzügyi és logisztikai támogatását 2010 decemberéig.

#### *Tények és adatok az Eurojustról*

2007-ben az Európai Bizottság az Európai Unió Tanácsa és az Európai Parlament részére megküldött jelentésében<sup>46</sup> a következőkben foglalta össze az Eurojust szerepét a közös nyomozó csoportok tekintetében: *„az Eurojustban több nemzeti tag is javasolhatja közös nyomozó csoport felállítását, de csupán nagyon kevés tárgyalhat róla, és még ennél is kevesebb azok száma (Cseh Köztársaság, Németország, Málta és Svédország), amelyek elrendelhetik annak létrehozását”*. A 2007 májusáig felállított 18 közös nyomozó csoportból az Eurojust csupán háromban játszott szerepet, annak ellenére, hogy az Eurojust már jóval korábban elhatározta<sup>47</sup>, egyik fő célkitűzése lesz, *„hogy jogilag, technikailag és más formában is támogassa a közös nyomozó csoportokat”*.

Az Eurojustnak kiemelkedő koordinációs szerepe van a több államot érintő fontos és komplex nyomozásokban, valamint abban, hogy ezek közös nyomozó csoport kialakításához vezessenek.

Íme, néhány példa az Eurojust éves jelentéseiből arra, hogy a szervezet milyen mértékben vett részt az elmúlt években a közös nyomozó csoportok „életében”.

Az Eurojust 2004-es jelentése<sup>48</sup> szerint elszomorító, hogy bár a kerethatározat 2002-ben keletkezett, az első közös nyomozó csoport mégis csak 2004 novemberében alakult meg, amikor Hollandia és az Egyesült Királyság közös nyomozó csoportot hozott létre egy drokkereskedő hálózat ügyében (Drugs JIT). Az Eurojust és az Europol is csatlakozott ehhez a kezdeményezéshez.

Számos probléma volt, amely megakadályozta több közös nyomozó csoport létrehozását. Gyakran hiányzott a megfelelő jogszabály a közös nyomozó csoport létrehozni kívánó országban, valamint adódtak olyan problémák, amelyek a köntendő megállapodás véglegesítésének bonyolultságával és a közös nyomozó cso-

45 <http://www.eurojust.europa.eu/recruitment/vacancies/2008/08-EJ-CA-42.htm>

46 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the role of Eurojust and the European Judicial Network in the fight against organised crime and terrorism in the European Union, 23.10.2007, COM(2007) 644 final, p. 6.

47 Az Eurojust éves jelentése, 2005, 96. o.

48 [http://www.eurojust.europa.eu/press\\_releases/annual\\_reports/2004/Annual\\_Report\\_2004\\_HU.pdf](http://www.eurojust.europa.eu/press_releases/annual_reports/2004/Annual_Report_2004_HU.pdf)

port létesítésének költségeivel függtek össze. Az Eurojustnak szerepe volt gyakorlati tanácsok nyújtásában és a jó gyakorlat széles körű terjesztésében, továbbá megvan a képessége megbeszélések gyors összehívására a problémák megoldása céljából. Az Eurojustnak lehetősége van az Europolal folytatott együttműködésre, az Europol analitikus adataival dolgozni és azokat használni.

Néhány ország nagyon szorosan együttműködve dolgozott már korábban is együtt közös érdekű ügyeken a közös nyomozó csoporthoz igen hasonló feltételek között, anélkül azonban, hogy szükséges lenne megkötniük a kerethatárat szerinti megállapodást. Kiváló példája ennek a Franciaország és Spanyolország közötti a hosszú ideje követett gyakorlat az ETA terrorista tevékenységére vonatkozóan.

A közös nyomozó csoportok felállításának kulcsfontosságú feltétele, hogy a tagállamok meghozzák azokat a belső jogszabályokat, amelyek jogi alapot teremtenek az illetékes nemzeti hatóságok számára a létrehozáshoz.

A 2005-ös *jelentés*<sup>49</sup> értékelése szerint 2005 júliusában egyetértés született a közös nyomozó csoport szakértői hálózatának létrehozásáról, amely informális hálózat, bármiféle bürokratikus struktúra nélkül, és együttesen vagy kisebb csoportokban ülésezhet, egyebek között az Europol vagy az Eurojust szervezésében. A közös nyomozó csoportok szakértői hálózatának a következő kérdésekben kell segítséget nyújtania: a) megállapítania azokat az okokat, amelyek miatt a közös nyomozó csoportokat még mindig nem alkalmazzák széles körben (ismerethiány, erőforráshiány, jogalkotási nehézségek, bürokratikus korlátok, stb.); b) releváns információk cseréje a közös nyomozó csoportok felállításának és működésének gyakorlati problémáiról az összes tagállamban; c) megosztani a legjobb gyakorlatot; és d) kapcsolattartás más nemzeti szakértőkkel és nemzeti szervezetekkel.

Minden tagállam kijelölte szakértőit, akárcsak az OLAF, az Europol és az Eurojust.

November 22–23-án az Europol és az Eurojust megtartotta a közös nyomozó csoportok nemzeti szakértői hálózatának első értekezletét, amelynek az Eurojust létesítményei adtak otthont.<sup>50</sup>

A 2006-os *jelentés*<sup>51</sup> alapján az EU-tagállamok közös nyomozó csoportokra vonatkozó jogalkotásával foglalkozó, az Eurojust és az Europol által közösen készített útmutató kézilyomvet 2006 novemberében, a közös nyomozó csoport szakértőinek második értekezletén adták ki. Ebben az évben a szakértői értekezlet adatai szerint hét nyomozó csoport felállítására került sor.

49 [http://www.eurojust.europa.eu/press\\_releases/annual\\_reports/2005/Annual\\_Report\\_2005\\_HU.pdf](http://www.eurojust.europa.eu/press_releases/annual_reports/2005/Annual_Report_2005_HU.pdf)

50 A konklúziókat és a műhelymunka eredményeit a Tanács 15277/05. számú dokumentuma tette közzé, 2005. december 2-án.

51 [http://www.eurojust.europa.eu/press\\_releases/annual\\_reports/2006/Annual\\_Report\\_2006\\_HU.pdf](http://www.eurojust.europa.eu/press_releases/annual_reports/2006/Annual_Report_2006_HU.pdf)

Az Eurojust 2007-es jelentésének<sup>52</sup> elkészítésekor a gyakorló szakemberek a folyamatban lévő 25 közös nyomozó csoportot a határon átnyúló nyomozásokban fontos együttműködési formának tekintették. Növekedett az Eurojust részvétele a közös nyomozó csoportok felállításában. Tizenkét olyan ügy szerepelt az elektronikus ügykezelési rendszerben (Case Management System; CMS), amelyben közös nyomozó csoport létrehozását mérlegelték az illetékes nemzeti tagok. A 12 ügyből kettő 2006-ra esett, a további tíz pedig 2007-re, ami erős felfelé ívelő trendet jelez. Az ügy tárgyul szolgáló bűncselekménytípusok ezekben az ügyekben a következők voltak: kábítószer-kereskedelelem, csalás, pénzmosás, terrorizmus, emberkereskedelelem, pénzhamisítás és szervezett rablás. A közös nyomozó csoportok nemzeti szakértőinek harmadik értekezletét 2007. november 29–30-án tartották. Az EU-tagállamok közös nyomozó csoportokra vonatkozó jogalkotásával foglalkozó útmutató kézikönyv aktualizált változata felkerült az Eurojust és az Europol közös nyomozó csoporttal foglalkozó, 2007. november 28-án létesült honlapjára.

2008-ban<sup>53</sup> a nemzeti tagok 21 ügyben kérték nemzeti hatóságaiktól, hogy tegyék megfontolás tárgyává közös nyomozó csoportok felállítását. Ebben az évben újabb előrelépésre került sor, amikor az Eurojust – keretpartneri minőségében – a közös nyomozó csoportok társfinanszírozására fordítandó pénzeretelt kapott a Bizottság *Bűnmegelőzés és a bűnözés elleni küzdelem* programjának keretében.

2008. december 15–16-án tartotta az Eurojust és az Europol a közös nyomozó csoportok nemzeti szakértői hálózatának negyedik értekezletét, amelynek az Europol adott otthont, ezen az értekezleten az Egyesült Államok is részt vett. Az értekezlet egyik fő tanulsága az volt, hogy a közös nyomozó csoportok felállításának már a korai tervezési és döntéshozási szakaszába fontos bevonni a rendőrség túl az igazságügyi hatóságokat is.<sup>54</sup>

*Sikeres nyomozó csoport a két intézmény bevonásával:*

*Golf/Európa-művelet közös nyomozó csoport<sup>55</sup>*

2007-ben a román bűnüldözési hatóságok az Europolhoz fordultak, mivel 1107 kis-korú tűnt el az országból, és tartózkodási helyük ismeretlen volt. Az Europol elemzői rendszerében rendelkezésre állt a Phoenix elemzői munkafájl az emberkereskedelelem minden formája információinak elemzésére. Ezzel egyidejűleg az Egyesült Ki-

52 [http://www.eurojust.europa.eu/press\\_releases/annual\\_reports/2007/Annual\\_Report\\_2007\\_HU.pdf](http://www.eurojust.europa.eu/press_releases/annual_reports/2007/Annual_Report_2007_HU.pdf)

53 [http://www.eurojust.europa.eu/press\\_releases/annual\\_reports/2008/Annual\\_Report\\_2008\\_HU.pdf](http://www.eurojust.europa.eu/press_releases/annual_reports/2008/Annual_Report_2008_HU.pdf)

54 A konklúziók szövege a Tanács 2008. december 19-i, 17512/08. számú dokumentumában található.

55 Az összefoglalás a David Ellero, a Phoenix elemzői munkafájl projektmenedzsere által 2010 áprilisában készített anyag tartalmi fordítása.

ráltságban *Golf* elnevezéssel nyomozást folytattak az Oxford Streeten romániai kiskorúak által elkövetett bűncselekmények ügyében. A gyermekek a következő bűncselekményeket követték el: bolti lopások, zsebtolvajlás, pénzautomata-feltörések, bankkártya-hamisítás, agresszív, zaklató koldulás, gyermek- és emberkereskedelem, gyermekek kizsákmányolása stb. 2008-ban az angliai nyomozás arra vezetett, hogy a román Európa-lista 1107 kiskorújából 250 kapcsolatba hozható az Egyesült Királyságban elkövetett bűncselekményekkel, és a figyelem ezáltal a vagyon elleni bűncselekményekről áttevődött az emberkereskedelem bűncselekményére.

2008. szeptember 1-jén Románia, az Egyesült Királyság és az Eurojust az Eurojust hágai központjában aláírta a közös nyomozó csoport létrehozására irányuló megállapodást. Azzal, hogy az Eurojustot is bevonták az együttműködésbe, az volt a cél, hogy összehangolja a bünszervezet vezetőinek a letartóztatását, a vagyontárgyaik lefoglalását, és segítsen az egyes országokban történő bizonyítékok összegyűjtésében, valamint hogy segítsen a bünszervezet tagjai elleni bünvádi eljárás lefolytatásában és bíróság elé állításában. A közös nyomozó csoport létrehozása lehetővé tette a nemzeti és nemzetközi szereplők között egy közös cselekvési terv felállítását, amelyben az Eurojust főként elemzői támogatást vállalt, az Eurojust pedig abban nyújtott segítséget, hogy tisztázza a két jogi rendszer közötti különbségeket – tekintettel az alapvető eltérésekre a common law és a kontinentális jogrendszerek között –, tanácsot adott abban, hol a legcélszerűbb lefolytatni a bünvádi eljárást, figyelembe véve a két ország eltérő feltételrendszerét a bizonyítékok gyűjtése és felhasználása terén.

A nyomozó csoport anyagi támogatást kapott az Európai Bizottság alapjából: a 2008–2009-es időszakra 1,1 millió, míg a 2009–2010-es időszakra 1,3 millió eurót.

2009-ben romániai és angliai nyomozók az Egyesült Királyságban a közös nyomozó csoport keretében a következő nyomozati cselekményeket hajtották végbe, a következő eredményeket érték el:

- 214 személyt ellenőriztek.
- 25 kiskorút azonosítottak és „idéztek be” meghallgatásra.
- Öt elsődleges áldozatot azonosítottak.
- A román hatóságok 12 telefonlehallgatást végeztek.
- 1500 font készpénzt foglaltak le.
- Szignifikáns bizonyítékokat tártak fel egy szervezett csalásra vonatkozóan is.
- Négy gyermeket helyeztek rendőri védelem alá, mint lehetséges áldozatai az emberkereskedelemnek.
- 15 millió eurót meghaladó értékű új építésű ingatlan Romániában.
- Az Európa-lista 1107 kiskorújából 398 aktívan bűnözött az Egyesült Királyságban.

- A listán lévő gyermekek 75 százalékát a nyomozó csoport látókörébe kerülő gyanúsítottak adták el külföldre.
- 140 személy a HMRC<sup>56</sup> adatbázisában is szerepelt.
- Az UK PNC<sup>57</sup> adatbázisa szerint 162 kiskorú 1622 regisztrált bűncselekmény elkövetésével volt kapcsolatba hozható.
- Az angol, a walesi és a brit közlekedési rendőrség (*British Transport Police*) 42 rendőri egysége regisztrált e kiskorúak által elkövetett bűncselekményeket saját illetékességi területén.
- A közös nyomozó csoport keretében 2009-ben ötven személyt tartóztattak le.

2010. április 8-án Románia területén összehangolt csapást mértek a felderített bűnszervezet tagjaira a közös nyomozó csoportban résztvevők, ennek nyomán 17 gyanúsítottat tartóztattak le, és 34 házkutatást végeztek párhuzamosan. Az akcióban részt vett 120 romániai rendőr és 200 csendőr, 26 rendőr a Londoni Városi Rendőrség (*London Metropolitan Police*) képviselőjében, és az Europol részéről két elemző szakember. Az akcióban fegyvereket, készpénzt és egyéb értékeket foglaltak le. A letartóztatottak ellen az eljárást kiskorúak kereskedelme, pénzmosás és bűnszervezet létrehozása miatt indították meg. Az Eurojust számos találkozót szervezett és bonyolított le a brit igazságügyi hatóságok és a romániai szervezett bűnözés és terrorizmus elleni osztály ügyészei között.

Az Europol a nyomozó csoport teljes tevékenységének ideje alatt elemzésekkel látta el mindkét tagállamot, valamint segítette a fő célkitűzések meghatározásában. Az Europol „Mobile Office” mobil egysége tette lehetővé, hogy a nyomozók a helyszínen kaphassanak elemzési eredményeket és könnyű hozzáférést az Europol adatbázisához. Emellett segítséget nyújtottak az információk és bizonyítékok gyűjtésében is.

A közös nyomozó csoport működési idejét kitöltik 2010 decemberéig, és nagy a valószínűsége annak, hogy Spanyolországot is bevonják, mivel a becslések szerint több mint 150 gyanúsított ott él.

Az áldozattá váló gyermekeket Románia elhagyott vidékéről, szegény szubkultúrákból toborozták, és a bűnözői csoport tagjai megszervezték a gyermekek szállását és szállítását, ellátták őket utazási dokumentumokkal, megszervezték és

<sup>56</sup> HMRC (Her Majesty's Revenue and Customs): a brit kormány egyik nem minisztériumi formában működő egysége, osztálya, amely elsődlegesen az adók behajtásáért, begyűjtéséért felelős, és bizonyosfajta állami támogatások kifizetéséért.

<sup>57</sup> UK PNC (UK Police National Computer): az Egyesült Királyság teljes területén széles körben alkalmazott nemzeti rendőrségi számítógépes rendszer, amelyet minden bűnüldözési hatóság használ 24 óras elérhetőséggel. 1974-ben kezdte meg a működését, 2006 júliusában már több mint 97 millió dokumentum volt a rendszerben (személyekre, jogosítványra és gépjárművekre vonatkozóan).

felügyelték az Egyesült Királyságban folyó bűnözői tevékenységeiket, és begyűjtötték tőlük az e bűncselekményekből származó pénzt. Ez idáig több mint 160 áldozat, 7 és 15 év közötti gyermek azonosítása történt meg.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

**Bárd Petra:** Az Európai elfogatóparancs. Belső kézirat. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2009

**Busser, Els de:** Judicial cooperation in criminal matters: mutual legal assistance in Joint investigation team sin the European Union From theory to practice. T. M. C. Asser Press, 2006

**Garamvölgyi Balázs:** Az Eurojust. In: **Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.):** Az európai büntetőjog kézikönyve. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 299–300. o.

**Holé Katalin:** Az Európai. **Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.):** Uo. 286–295. o.

**Ligeti Katalin:** Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004

**Long, Nadja:** Implementation of the European Arrest Warrant and Joint Investigation Teams at EU and national level. Study, January 2009

**Rijken, Conny:** Joint Investigation Teams: principles, practice, and problems. Lessons learnt from the first efforts to establish a JIT. *Utrecht Law Review*, vol. 2., iss. 2., 2006

**Rijken, Conny:** Scientific Research JIT final Report (Commissioned by Steering Group JIT). Tilburg University, 20 December 2005

---

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

---

SZIKINGER ISTVÁN

## Egy nyomozás kudarcának tanulságai: Stephen Lawrence meggyilkolása

Stephen Lawrence egy színes bőrű fiatalember volt. Barátjával, Duwayne Brooksszal buszra várt 1993. április 22-én egy londoni megállóban. Késő este volt, fél tízenegy körül járhatott az idő, amikor Stephen eltávolodott társától, hogy jobban beláthassa az utat: jön-e a járat. Ekkor előbukkant egy öt-hat fehér suhancból álló csapat. Az egyik fiú beszólt: „Mi van, néger?” Ez után azonnal körbetették Stephent, majd késsel kétszer megszárták, és rögtön el is tűntek. Az áldozat futva megtett mintegy száz métert, majd összeesett, és meghalt.

### A nyomozás

A tényállás egyszerű. Felderíteni viszont nem könnyű (nem is sikerült teljesen), hiszen a tettesek és a sértett nagy valószínűséggel nem ismerték egymást. Az kezdettől világos volt, hogy Lawrence faji indítatású akció áldozata volt.

Meg kell jegyezni, hogy a Stephen Lawrence elleni gyilkosság előtt és után is voltak faji indítatású emberölések Angliában. 1990 és 2002 között ötven ilyen eset vált ismertté. 2000-ben és 2001-ben 53 090 rasszista motivációra visszavezethető ügyben volt szükség rendőri intézkedésre, 7887 ilyen konfliktus vezetett testi sértéshez. A rejtett bűnözés feltárását is célzó országos bűnügyi felmérés adataihoz viszonyítva megállapítható, hogy az ilyen esetek száma lényegesen magasabb a hivatalos statisztikában felülmutattnál<sup>1</sup>.

Brooks le tudta írni az egyik elkövető néhány jellemzőjét. Rajta kívül három szemtanúja volt az esetnek. *Joseph Sepherd*, *Alexandra Marie* és *Royston Westbrook* beszámolt a történetekről, személyleírást azonban nem tudtak adni.

A rendőrség eljárását vizsgáló szerveknek nehézséget okozott a dokumentáció rendkívül hiányos volta. Különösen igaz ez a gyilkosság után közvetlenül következő intézkedésekre. Steven Groves felügyelő volt az, aki kollégáival együtt először jelent meg a bűncselekmény helyszínén. Ő az állította, hogy jegyzeteket készített a nyomozati munkáról, ezek azonban elvesztek. Sajnálatos módon az emlékeze-

<sup>1</sup> Simon Cottle: *Mediatized Public Crisis and Civil Society Renewal: The Racist Murder of Stephen Lawrence*. *Crime, Media, Culture*, vol. 1., no. 1., 2005, p. 50.

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

---

tére sem lehet hagyatkozni, mert bebizonyosodott, tévedett abban is, hogy ki vezette azt a gépkocsit, amellyel az akkor még élő áldozathoz siettek. A rendőrök ellenőrizték, hogy Stephen Lawrence életben van-e (Groves felügyelő szerint igen), de senki nem részesítette szakszerű elsősegélyben. A helyszínelő gépkocsiban (*Territorial Support Group vehicle*) egyébként volt egy formanyomtatvány, amelyen a legfontosabb tényeket és az elvégzett intézkedéseket kellett rögzíteni, de ez sem került elő.

Groves felügyelő anélkül, hogy a történeteket pontosan megállapította volna, munkatársával együtt az egyik környékbeli kocsmába ment, hogy információt gyűjtsön arról: az ott tartózkodók észleltek-e bármilyen erőszakos cselekményt? Arra gondolt, hogy valamiféle verekedés törhetett ki. Erre azonban semmiféle adat nem utalt. Megállapítható azonban, hogy a helyszínen és annak környékén többet lehetett volna megtudni a támadók megjelenéséről és mozgásáról. A felügyelő nem határozta meg a helyszínen maradó rendőrök tennivalóit, vagyis általánosságban elmondható, hogy az elsődleges cselekményeket nagyfokú szervezetlenség jellemezte. Ez annál inkább hiba, mert mintegy negyven beosztottat utasíthatott volna, amellet négyöt gépkocsi is a rendelkezésére állt. Nagy hiba volt, hogy akkor nem figyeltek oda arra, amit Duwayne Brooks mondott. Elmulasztották sértettként azonosítani, de ami még fontosabb: Stephen Lawrence barátjának akkori közlései megállapíthatóan alapul szolgálhattak volna a nyomkutatáshoz. Megfelelő információk hiányában a rendőrök azt sem tudták, voltaképpen mit is kell keresniük. Groves felügyelő úgy nyilatkozott, hogy alaposan és szisztematikusan átkutatták a környéket miután visszatért a kocsmából, és beszámoltak neki a Dickson Road irányába távozó fiatalokról. A MacPherson-jelentés<sup>2</sup> azonban azt állapította meg, hogy az elsődleges intézkedések megtételekor gyakorlatilag nem volt semmiféle vezetői iránymutatás, koordináció [11.32; *a számmal jelölt utalások a MacPherson-jelentés fejezeteire és pontjaira vonatkoznak – a szerző megj.*]. Valószínűsíthető, hogy a szakszerű nyomozati munka sem vezetett volna a tettesek elfogásához, a felderítés hiányosságai azonban a későbbiekben is nehezítették az eljárás folytatását.

*Jonathan Mclvor* volt a legmagasabb rangú vezető, akinek a bűncselekmény helyszínén irányítania kellett volna a rendőri tevékenységet. Ő azonban azt állította, hogy elsősorban közrendvédelmi szakember. Ennek megfelelően nem a felderítés kérdéseire összpontosított. A helyszíni szemlééről, az ott végrehajtott cselekményekről emlékezete szerint nem kellett jegyzőkönyvet felvenni. A MacPherson-jelentés szerint Mclvor főfelügyelő elmulasztotta a tények megállapítását, nem koordinálta elvárható módon a rendőrök munkáját, nem gondoskodott a szükséges erőkről és eszközök-

<sup>2</sup> Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny. TSO, London, 1991

## HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ről, az eljárás megfelelő dokumentálásáról, valamint a sértett családjának elvárható módon való értesítéséről, a velük való foglalkozásról (12.17).

*Christopher Benn* főfelügyelő a nyomkereső kutyás gépkocsival ment a helyszínre, ahol saját bevallása szerint irányította a felderítést, a hibákért vállalta a felelősséget. Megállapítható azonban, hogy az valójában nem az ő feladata lett volna, az adatok felvételének és feldolgozásának hiányosságai miatt nem is tudta kellően átlátni a helyzetet. Ezzel együtt a lámpákkal és kutyákkal elvégzett nyomkutató szakszerűnek tekinthető. Nem világos azonban, hogy annak befejezése után leállította-e a házakban végzett keresést. Ő maga úgy emlékezett, hogy igen, mások szerint azonban annak kiszélesítése következett be.

*Ian Little* felügyelő a helyszínről a kórházba sietett, ahol már jelen voltak a sértett szülei. A nyomozó saját elmondása szerint találkozott *Stephen Lawrence* édesapjával, és közölte vele, hogy egy fiút hoztak be, aki meghalt. Állítása szerint egyebek mellett a következőket mondta az aggódo családtagnak: „*Ha nem a maga gyereke, akkor jó, de még azonosítanunk kell.*” Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a tájékoztatás aligha elégíti ki a sértetti oldallal való foglalkozás elemi követelményeit. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a *Lawrence* szülők egyáltalán nem emlékeztek a kórházban bármelyikükkel beszélgető rendőrré. Az mindenesetre tény, hogy a továbbiakban a rendőrök egyike sem foglalkozott a házaspárral, nem közölték velük a várható cselekményeket, az esetleges teendőket sem.

A kórházban jelen volt *Brooks*, akit *Gleason* rendőrbiztos kérdezett a történetről. Az elhunyt fiú barátja, érthető okokból, teljesen feldúlt állapotban volt, nem mutatkozott túlságosan együttműködőnek. A későbbiekben azonban sikerült néhány fontos információt beszerezni a tanútól. *Gleason* rendőrbiztos jegyzeteket készített a beszélgetésről, ebben szerepelt az a személyleírás, amely a felderítéskor használhatónak bizonyult. *Brooks* azonban nyilvánvalóan nem láthatta, vagy nem figyelte jól meg az áldozatot ért szúrásokat, ütésre emlékezett.

Megjegyzendő, hogy arról sincs megfelelően dokumentált adat, hogy a holttest azonosítása megtörtént-e a kórházban. Valószínűsíthetően igen.

*Steven Pye* nyomozó volt az, aki a kriminalisztikai feladatok jelentős részét végezte (nyomok keresése, rögzítése és biztosítása, tanúkutató). Saját emlékezete szerint fontosnak tartotta volna a helyszíni szemle jegyzőkönyvének vezetését, erre fel is hívta egy kollégája figyelmét. Azt állította, hogy a tevékenység dokumentálása megtörtént, bár saját maga abban tevélegesen nem vett részt.

*Steven Pye* megnyilvánulásaiából, elsősorban szóhasználatából – a sértetti körhöz tartozókat például egyszerűen „színesek”-nek nevezte – előítéletességre lehet következtetni. Ő maga elmondta, hogy csak halványan emlékszik olyan képzésre,

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

---

amelyben szó volt arról: hogyan kell tiszteletben tartani mások, így a kisebbségekhez tartozók érzékenységét.

*Philip Jeynes* nyomozó felügyelő feladata volt egyebek mellett az, hogy a feltárt tényeket összevesse a hasonló jellegű cselekményekre vonatkozó adatokkal, és levonja a következtetéseket. Felvette a kapcsolatot a faji alapú incidensekkel foglalkozó *Alan Fisher*rel. Együtt meglátogatták a *Lawrence* szülőket.

Másnap a rendőrök a közvetlen környéken házról házra járva próbálták adatokat gyűjteni. Ekkor már *Brooks* elmondása alapján egy személyleírásuk is volt, e szerint az egyik elkövető 19 éves, mintegy 183 cm magas volt, bozontos, barna hajjal.

*Ian Crampton* lett a nyomozás idején az ügy előadója. Azí mondta, hogy az ügyet kezdettől rasszista emberölésnek kezelte. Következtetését mindenekelőtt *Dwayne Brooks* meghallgatására alapozta. Arra azonban a vizsgálat idején nem tudott visszaemlékezni, hogy látta-e a *Gleason* rendőrbiztos által készített, az elkövető személyleírását tartalmazó jegyzeteket. A *MacPherson*-jelentés rámutatott arra, hogy az eljárás egészéért felelős *Ian Crampton* egyéb elfoglaltságai miatt a feladat átvételétől számított három napon belül érdemben nem tudott foglalkozni az ügygel. Ez súlyos hiányosság, hiszen az időmúlás jelentős mértékben ronthatja a felderítés esélyeit [13.7].

Megállapítható, hogy 1993. április 23-án névtelen telefonáló tájékoztatta a rendőrséget: fiatalok egy csoportja garázdálkodik a cselekmény helyszínének környékén. Nagy késeket hordanak maguknál, és fenyegetik az embereket. Elképzelhető, hogy az előző esti támadáshoz is köziük van. A bejelentő két nevet is említett: szerinte *Neil Acall* és *Dave Norris* volt a banda tagja. Nincs nyoma annak, hogy ezt az információt az eligazítások az ügyön dolgozó nyomozók tudomására hozták volna.

Egy másik – azonosított, de saját védelme érdekében meg nem nevezett – személy bement a rendőrségre, és elmondta, hogy a bűncselekményt *Jamie* és *Neil Acourt* követte el *David Norrisszal* és két ismeretlen tetteszel együtt. Mondandóját alátámasztotta több más, az *Acourt* fivérek számlájára írható bűncselekményről – egyebek mellett egy emberölésről – adott beszámolóval. A testvérpárról személyleírást is adott, amellel közölte a lakcímüket is. A bejelentés ellenőrzésekor a nyomozók arra a következtetésre jutottak, hogy az informátornak megbízható tudása volt az általa közöltekről. Az egyik sértett, *Stacey Benefield*, igazolta az ellene elkövetett támadással kapcsolatban mondottakat, meg is nevezte *Neil Acourt*ot és *David Norrist* mint tetteseket. Ő már korábban bejelentést tett a bűncselekményről, akkor azonban elhallgatta a neveket.

További források (például papírcédulára írt, és egy telefonfülkében, valamint egy rendőrautó szélvédőjén elhelyezett, ugyanattól a személytől származó üzenetek) is egyértelműen erősítették a két bejelentés tartalma alapján felmerülő gyanút.

## HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

---

lan Crampton elismerte, hogy az említett információk alapján lehetőség lett volna egyes gyanúsítottak őrizetbe vételére. Ennek ellenére kollégáival együtt úgy döntött, hogy a további felderítés érdekében még nem fogják el az ismertté vált feltételezett elkövetőket. Ebből következően természetesen csökkent annak az esélye is, hogy a történésekre valamennyire emlékező tanúkkal (például azokkal, akik a buszmegállóban tartózkodtak) eredményes felismerésre bemutatást tudnak végrehajtani. A nyomozás vezetője – a későbbi esetleges, a gyanúsítottak részvételével végrehajtott személykiválasztás befolyástól való mentességének biztosítása érdekében – úgy döntött, hogy nem kezdeményez fényképről vagy rajzról való felismertetést.

Hiányosságként állapította meg a MacPherson-jelentés, hogy mindezek a létfontosságú döntések nem szerepelnek a nyomozásról készült dokumentumokban (13.35). Utólag nehéz rekonstruálni az egész folyamatot, de nyilvánvaló, hogy a megfelelően rögzített – akár helyes, akár helytelennek bizonyuló – vezetői döntések hiányában a felderítés nem lehet kellően szervezett.

Az őrizetbe vételek elmaradása a megalapozott gyanú felmerülésekor az egész nyomozás legnagyobb szakmai hibájának tekinthető. Kétségtelen tény, hogy egy ilyen beavatkozás is kockázatokkal jár – hiszen az esetlegesen szabadlábban maradó bűntársak közreműködhetnek a nyomok eltüntetésében, tanúkat befolyásolhatnak –, az adott esetben azonban a felismertetések mielőbbi végrehajtása érdekében feltétlenül indokolt lett volna az elfogás. A tárgyi bizonyítási eszközök (például a támadáskor viselt, esetleg fontos nyomokat hordozó ruházat) eltüntetése lehetséges azonnal is, de kétségtelen tény, hogy megtalálásuk valószínűsége a cselekmény óta eltelt idő hosszával csökken, a házkutatás pedig értelemszerűen szintén az őrizetbe vétel foganatosításakor, illetve közvetlenül utána végrehető el az eredményesség reményében.

A felderítés hiányosságaként említhető a bűncselekmény éjszakáján a helyszín közelében felbukkanó piros Wauxhall Astra gépkocsira vonatkozó információk nem megfelelő kezelése is. Egy rendőr észlelte, hogy a járműben öt fehér bőrű fiatalember ült, akik lassítottak a kordonnal elzárt területnél, majd nevetgélve beszélgettek egymással. Ugyanaz az autó nem sokkal később ellenkező irányból közelítve tűnt fel. A lejegyzett rendszám-törzék alapján 28 gépkocsit azonosítottak a nyilvánartartóból, további lépéseket azonban nem tettek annak érdekében, hogy ezen a vonalon jussanak el a lehetséges elkövetőkhöz. További probléma, hogy egy a helyszíntől nem messze talált vérfoltos kendő – amely egy jelentésből ismert – nem került a bűnjelek közé, valójában elveszett.

1993. május 6-án született meg a döntés a gyanúsítottak őrizetbe vételéről. A következő napon megkezdődött a feltételezett elkövetők „begyűjtése”, majd kihallgatásuk. Az Acourt fivérek és David Norris esetében világos volt, hogy készültek

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

---

erre az esetre, nyilvánvalóan ügyvédi tanácsra nem tettek érdemi vallomást. Rajtuk kívül Gary Dobson és a június elején őrizetbe vett Luke Knight volt terhelt az eljárásban. Ők válaszoltak a kérdésekre, de tagadták a bűncselekményben való bármilyen részvételüket. A MacPherson-jelentés megállapítása szerint a gyanúsítottak kihallgatása nem volt eléggé szakszerű, megfelelő taktikával sokkal többet ki lehetett volna hozni belőle. Gary Dobson tagadta például, hogy egyáltalán ismerte David Norrist, ennek ellenére elmulasztották elé tárni a megfigyelésen készült képet, amelyen együtt szerepeltek.

A felismerésre bemutatásokat 1993. május 7-én kezdték meg, majd több alkalommal hajtották végre. Először az Acourt testvérek, valamint Gary Dobson azonosítását kísérelték meg a cselekmény idején a buszmegállóban tartózkodó Joseph Sepherd, valamint Stephen Lawrence barátja, Duwayne Brooks segítségével. Végül csupán Neil Acourt kiválasztására került volna sor május 7-én, mert nem sikerült megfelelően előkészíteni a nyomozati cselekményt. Őt azonban egyik tanú sem ismerte fel.

Május 13-án újabb felismertetésre került sor. Ezúttal Royston Westbrook és Duwayne Brooks próbálta megjelölni a Lawrence-gyilkosság tetteseit, amellet a Stacey Benefield elleni támadás ügyében további tanúkat kértek fel a közreműködésre. Mivel azonban a nyomozati cselekmény lebonyolításával kapcsolatban hosszas vita zajlott (az egyik védő videofelvételt akart készíteni), Royston Westbrook eltávozott, mielőtt érdemben nyilatkozhatott volna. Ez alkalommal Duwayne Brooks felismerte Neil Acourtot, Gary Dobson bemutatásakor azonban egy indifferens személyt határozott meg tettesként. A Stacey Benefield sérelmére elkövetett támadás lehetséges elkövetői közül David Norrist és ugyancsak Neil Acourtot ismerték fel. Jamie Acourt nem vett részt ezen a felismertetésen, mert nem sikerült hozzá hasonló személyeket felkutatni, akikkel együtt fel lehetett volna sorakoztatni.

Június 3-án Duwayne Brooks Luke Knightot azonosította.

A felismerésre bemutatások törvényességi aggályokat felvető hiányosságaként említhető, hogy az időnként rendkívül hosszú várakozások alatt a tanúkat nem különítették el egymástól, ezért a közöttük lefolytatott beszélgetések befolyásolhatták őket a döntésben.

Az ügyben nem keletkeztek olyan objektív bizonyítékok, amelyek egyértelműen összekapcsolták volna a cselekményt a gyanúsítottak bármelyikével. Elemi szálakat rögzítettek, de azok közül egyesek csak kisebb valószínűséggel származhattak Gary Dobson ruházatából. A rendelkezésre álló, igen csekély mennyiségű vérvom nyomon csak nem volt alkalmas a tettesekre vonatkozó következtetések levonására.

Ha jelentősebb bűnesetek nyomozása tíz héten belül nem vezet sikerre, akkor az irányadó szabályok szerint felül kell vizsgálni az addig elvégzett cselekménye-

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

---

ket, a lefolytatott eljárást. A Stephen Lawrence ellen elkövetett gyilkosság esetében John Barker kiemelt főfelügyelő kapta ezt a feladatot. A főtiszt abból indult ki, hogy a nyomozás hiányosságainak feltárása az eredményes munka akadályja lehetne, amellett a későbbi vádat is gyengíthetné. A valóságban ez a hozzáállás az akkor még lehetséges korrekciók esélyét csökkentette. Annál inkább, mivel a felülvizsgálat nem kizárólag a hibák kimutatására szolgál, az valójában egyfajta összegezés, a rendelkezésre álló adatok értékelése, azok alapján a további feladatok meghatározását is el kell végezni. Ebből a szempontból súlyosan kifogásolható, hogy a Barker által végzett felülvizsgálat anyaga említést sem tesz például a James Grant álnévvel megjelölt tanúról, holott nyilvánvaló, hogy az ő szerepe kiemelkedően fontos lehet a felderítésben.

A felderítés érdekében széles körben bevetették a titkos információgyűjtés eszköztárát is. Eközben számos – rasszista megnyilvánulásra és cselekményekre utaló – adatot tártak fel, a Stephen Lawrence elleni gyilkosság ügyében azonban nem történt érdemi elmozdulás.

### **A terheltek a bíróság előtt**

Ilyen előzmények után végül Neil Acourtnak és Luke Knightnak kellett bíróság elé állnia a színes bőrű fiatalember megölésének vádjával. Az ügyészség ejtette a vádat, mert nyilvánvalóvá vált, hogy az eljárási törvénysértések és a felderítés hiányosságai miatt a bizonyítás nem vezethet sikerre. Ez után a meggyilkolt fiatalember szülei magánvádas eljárást kezdeményeztek mind az öt gyanúsítottal szemben, az ügy azonban – mindenekelőtt Duwayne Brooks vallomásának kirekesztése miatt – a terheltek felmentésével végződött.

### **Az ügy utóélete**

Az igen nagy nyilvánosságot kapó gyilkossági ügy elvárható lezárásának meghírsülése a bírósági döntések után is élesen foglalkoztatta a közvéleményt. David Norrist és Neil Acourtot 2002-ben jogerősen elítélték egy színes bőnű rendőrtiszt ellen elkövetett rasszista indítékú támadás miatt. 2003-ban a parlament eltörölte a jogerősen felmentett terheltek elleni perújítás tilalmát, így megnyílt az út a nyomozás folytatása, illetve az újabb vádemelés előtt. A rendőrség bejelentette, hogy új bizonyítékok megszerzésén dolgozik.

## **A tanulságok**

Tény, hogy a Lawrence-gyilkosság felderítésével kapcsolatos problémák jelentős része egyes ügyekben Magyarországon is tapasztalható volt. Az elsődleges vagy halaszthatatlan cselekmények végrehajtásának szervezetlensége, egyes esetekben a nyomok megfelelő rögzítésének lehetetlenné tétele, de különösen a felismerésre bemutatások nem megfelelő lebonyolítása számos eljárás eredményességét veszélyeztette, illetve hiúsította meg.

El kell ismerni: nem könnyű feladat az azonnali tájékozódás, a helyszínen rendelkezésre álló – tipikusan szűkös – erőforrások optimális felhasználása a gyors és hatékony reakálás érdekében. Éppen ezért van szükség a jó felkészültségre, a tevékenység oly módon történő megszervezésére, hogy az eredmények megbízható és törvényesen felhasználható forrást szolgáltatassanak az eljárás későbbi fázisaihoz.

Ezek persze általánosságok. Létezik azonban olyan módszertan, amelynek alkalmazásával ténylegesen elkerülhető a későbbiekben esetleg pótolhatatlan bizonyítási eszközöknek, a belőlük fakadó bizonyítékoknak az elvesztése a kezdeti hiányosságok, különösen a helyszíni szemle „elpuszkázása” miatt.

Déri Pál már az 1976-ban kiadott könyvében<sup>3</sup> számos hibaforrásra hívta fel a figyelmet, bemutatva egyúttal a követendő eljárást, a helyszíni szemle alapvető kritériumait. Nem fogadható el például, hogy a nyomozók a helyszínt csupán egyfajta lelőhelynek tekintik, ahonnan szubjektív megítélésük alapján összeszedik azokat a nyomokat, tárgyakat, amelyeket a bűncselekménnyel kapcsolatban jelentősnek tartanak. Ez a megközelítés nem veszi tekintetbe azt a körülményt, hogy a helyszínen lévő dolgok egymással összefüggenek, másrészt összeférhetetlen a materiális védelem elvével. Az elsődleges intézkedések megtételekor ugyanis még nem lehet tudni, hogy a későbbiekben minek lehet még jelentősége, másrészt – és ez Déri Pál kiemelkedően fontos észrevétele – a monopolhelyzetben lévő felderítés nem engedheti meg az esetleges mentő, illetőleg a terhelt felelősségét csökkentő tényezők feltárásának mellőzését. Mindezek alapján messzemenően egyet lehet érteni azzal, hogy a helyszíni szemle során „...nem az önkényesen kiválogatott dolgokat, jelenségeket kell felkutatni, hanem valamennyit; vagyis a helyszíni egészét, annak objektív állapotát kell rögzíteni”<sup>4</sup>.

Az itt ismertetett esetre is irányadó, annak tanulságai miatt is hangsúlyozandó, hogy a helyszíni szemlén részt vevő szakemberek számára a sajátos, konkrét feladatokról mindig rövid eligazítást kell tartani. Ez után a szemlebizottság vezetőjé-

<sup>3</sup> Déri Pál: Korszerű nyomozás – integrált bűnüldözés. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976

<sup>4</sup> Uo. 137. o.

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

---

nek kell meghatározni az egyes részcselekmények sorrendjét, nem kizárva természetesen az egyidejű feladatellátást ott, ahol ez lehetséges. Rendkívül fontos a folyamatos kapcsolattartás a megfelelő értékelés és összegzés elvégzése, illetve a szükségessé váló további lépések meghatározása, a megfelelő korrekciók elrendelése érdekében. Déri Pál a gyakorlatban jól alkalmazható, és mindmáig cáfolhatatlanul követendő módszertant dolgozott ki a cselekmények helyszínén tevékenykedő bűnüldözők számára. Ennek részletes ismertetésétől itt eltekintünk, a Lawrence-ügy kapcsán is indokoltnak tartjuk azonban a szakember olvasók figyelmét felhívni a bűnügyi tudományok nemrég elhunyt kiemelkedő kutatója munkájának aktualitására.

Minden ügyben irányadók azok a megállapítások és ajánlások, amelyeket Déri Pál a keletkező adatok számítógépes nyilvántartásáról és az adott nyomozás sajátosságaihoz igazított feldolgozásáról fejtett ki már 1976-ban. Azzal a következtetéssel is egyet lehet érteni, hogy a komputer alkalmazása nem merülhet ki az adatok rögzítésében és esetleg azok közvetlen összevetésében: az egész bűnügyi munka vezérlése közben gyakorlati segítséget kell nyújtaniuk a folyamatok vezérlésében<sup>5</sup>. A felismerésre bemutatások szakszerű végrehajtásának fontossága még kézenfekvőbb. Az itt leírt esetben is meghatározó jelentősége volt – negatív értelemben – ennek a nyomozati cselekménynek, hazai példaként említhető a nyolc halálos áldozatot követelő móri bankrablás felderítése, illetve az eljárás lefolytatása. Azí is tanulságként rögzíthetjük, hogy a törvényes feltételek megléte esetén a tanúkat mielőbb nyilatkoztatni kell, hiszen a benyomások, emlékképek elhomályosulnak, nem beszélve a médiából és máshonnan szerzett információk szükségképen torzító hatásáról.

### **Rasszizmus**

A mondottak szerint számos következtetést le lehet vonni a Lawrence-ügy nyomozásának tapasztalataiból. Jelentőségénél fogva azonban mégis az előítéletesség, sőt: a MacPherson-jelentés meghatározása szerinti rasszizmus problémája miatt került az eljárás az érdeklődés homlokterébe. A tanulságok körében indokolt ezért külön pontban, kissé részletesebben tárgyalni ezt a Magyarországon is igen érzékeny kérdéskört.

A MacPherson-jelentés kimondta – és adatokkal, érvekkel alá is támasztotta –, hogy a Stephen Lawrence megölése miatt indított eljárásban tetten érhető volt a faj

<sup>5</sup> Uo. 266–269. o.

## HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

---

gyűlölet. Nem csupán a bűncselekmény indítékáról és a terheltek helyenként nyomdafestéket nem tűrő megnyilatkozásairól van szó, hanem a rendőri felfogásról, tevékenységről is. Sőt: az anyag kimondta azt, amit a jogvédőkön, a tiltakozókon és a közmédiá egyes anyagain kívül addig csak a kritikusabb hangvételű szakirodalom fogalmazott meg: a rendőrségen belül intézményes rasszizmus van jelen. Nem egyes rendőrök véletlenszerű eltévelyedése miatt keletkeznek feszültségek, hanem a normálisnak tekintett működésre visszavezethetően. Ez nem azt jelenti, hogy a rendőri vezetés valamiféle fajgyűlölő gyakorlatot követel meg az állománytól, de azt mindenképpen, hogy a társadalomnak a kisebbségek iránti előítéletessége, időnként rasszizmusba hajló felfogása megjelenik a rendőri munkában is.

A jelentés meghatározása szerint: *„Intézményes rasszizmusról akkor beszélhetünk, ha egy szervezet a maga egészében képtelennek bizonyul arra, hogy megfelelő és szakszerű szolgáltatást nyújtson egyesek számára színük, kultúrájuk vagy etnikai származásuk alapján. Ez látható vagy feltárható egyes eljárásokban, az ilyen személyekhez való viszonyulásban, de abban a magatartásban is, amely végeredményét tekintve hátrányos megkülönböztetésre vezet az akaratlanul is érvényesülő előítéletek, tudatlanság, gondatlanság vagy rasszista sztereotípiák miatt”* (6.34).

Meg kell jegyezni, hogy ez a torzulás nem egyszerűen emberileg, társadalmilag és alkotmányjogilag kifogásolható. A MacPherson-jelentés egyértelműen összefüggésbe hozta az intézményes rasszizmust a konkrét nyomozás kudarcával. A bűncselekmény helyszíne környékének megfigyelése során például a tevékenységben részt vevő rendőrök feladata maradt egy fekete bőrű – nem kiemelkedő tárgyi súlyú lopással gyanúsított – fiatalember lehetséges felbukkanásának, mozgásának a felderítése, jelzése is. Így nyilvánvalóan nem tudtak kizárólag az emberöléssel kapcsolatos feladatokra koncentrálni, másrészt a teendők súlyozásában az előítéletek kiiktatására nem volt garancia. Végig feszült volt a viszony az áldozat szülei és a nyomozó hatóság között, ami az egész sértetti kör hozzáállására hatással volt. Ennek következtében az eljárás szempontjából szükséges információk megszerzése is nagyobb nehézségbe ütközött, mintha együttműködő partnereként tudták volna a hozzátartozókat és barátokat bevonni a felderítésbe.

Mindezek alapján a jelentés első számú ajánlása (47.1) szerint hivatalosan megfogalmazott célként kell kitűzni, hogy az etnikai kisebbségek rendőrségbe vetett bizalma erősödjék. Ennek érdekében természetesen konkrét, hatékony intézkedések, változtatások bevezetésére is szükség van, amelyeket folyamatosan figyelemmel kell kísérni. Fokozni kell a fajgyűlölettel összefüggő bűncselekmények megelőzésére, felismerésére, azok nyomozására, valamint az igazságszolgáltatás elé juttatására irányuló erőfeszítéseket. Ezek megléte és minősége a bűnüldöző szervek munkája értékelésének egyik fontos kritériuma. A másik a rasszista megnyilvánulásokat érintő

## HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

panaszok száma és a kivizsgálás alaposága, korrektsége. Fontos az is, hogy a „rasszista incidensekre”, ne pedig csupán a formális ismérvek szerint ilyen jellegűnek tekintett bűncselekményekre reagáljon a rendőrség. Ennek során mindenekelőtt a sértettek felfogását kell alapul venni, de az ügy ilyen szempontból kiemelten történő kezelése akkor is indokolt, ha más személy (például tanú) minősíti az általa észlelteket fajgyűlölettel összefüggő cselekménynek, magatartásnak. Figyelembe kell venni a már kialakult feszültségeket, a kisebbségekben felhalmozódott bizalmatlanságot. Azok oldása érdekében megfelelő változtatásokat kell intézményesíteni, lehetővé téve például, hogy az esetleges feljelentéseket vagy panaszokat a rendőrség épületén kívül is meg lehessen tenni. Magától értődik, hogy az egyenlő bánásmód követelményeit az oktatásban is messzemenően érvényesíteni szükséges.

Az ajánlásokat a kormányzat elfogadta, a javasolt lépéseket azóta megtették, az ellenőrzés sokoldalú rendszerét kiépítették, a mérhető adatokat rendszeresen gyűjtik és közzéteszik. A problémák kiiktatásához mindez természetesen kevés, a közhatalom határozott állásfoglalása mégis olyan alapnak tekinthető, amely kedvező körülményeket teremt a diszkrimináció elleni határozottabb fellépéshez, ezáltal a szakmai munka színvonalának emeléséhez is.

Magyarországon az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, valamint a Belügyminisztérium szervezésében Csepeli György, Örkény Antal és Székelyi Mária vezetése alatt 1996–1997-ben empirikus kutatás folyt annak feltárására, hogy „...milyen elgondolások, képzetek, hitek, nézetek és attitűdök élnek a magyar rendőrség személyi állománya körében a roma kisebbséggel kapcsolatban, miként helyezkedik el a roma kisebbségről alkotott rendőri reprezentáció a bűnüldözés és a jogsértés összefüggéseiben, milyen elvárások és nézetek élnek a rendőrök körében az általuk tanúsított viselkedés társadalmi és tömegkommunikációs megítéléséről, valamint hogy miként látják a rendőrök önmagukat – mintegy az ellentmondásos rendőri szerep befőtőit”<sup>6</sup>. A rétegzett mintavétellel kiválasztott 1530 rendőr kérdőívre adott válaszait mélyinterjúk és fókuszcsoport-beszélgetések anyagai egészítették ki. A kutatás egyértelműen megalapozta azt a következtetést, amely szerint a romákról alkotott rendőri elképzelések lényegi eleme a kisebbség tagjainak tulajdonított bűnözési hajlandóság. A megkérdezettek 54 százaléka tartotta úgy, hogy a roma identitás egyik kulcseleme a bűnöző életmód. Mindössze 11 százalék nem tulajdonított jelentőséget a bűnöző életmódra utaló jeleknek annak eldöntésében, hogy valakit a cigány vagy nem cigány kategóriába soroljon<sup>7</sup>.

<sup>6</sup> Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: Szeretlen módszerek – A megkülönböztetésmentes viselkedés lehetőségei és akadályai. Előzetes kutatási jelentés, 1996–97. In: Csányi Klára (szerk.): Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához. COLPI, Budapest, 1997, 131. o.  
<sup>7</sup> Uo. 151. o.

## HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

A Csepeli György és társai kutatásával párhuzamosan és azzal összehangolva Bólyai János ugyancsak 1996-ban és 1997-ben megfigyeléses és interjúk módszerrel vizsgálta a rendőr–roma-viszony javítását célzó rendőrségi kezdeményezések megvalósulását. Ő is arra a megállapításra jutott, hogy „A mai magyar rendőrség tevékenységében – hasonlóan más ország rendőrségeihez – jelen van az előítéletes gondolkodás, a szóbeli és tettegességben is megnyilvánuló durvaság”, nem csupán a cigányok vonatkozásában. Mindamellett biztatónak tartja, hogy a rendőrségen belül erősödik a felismerés: mélyebben meg kell ismerni a kisebbséget, törekedni kell velük az érdemi, nem felületes általánosításon alapuló folyamatos párbeszédre<sup>8</sup>.

Mindeme tények ellenére Magyarországon a hivatalos értékelés szintjén nem vetődött fel az intézményes rasszizmus, a normálisnak tekintett keretek között végzett rendvédelmi tevékenység diszkriminatív hatásának a lehetősége. Jellemzőnek tekinthető Lapid Lajos felfogása, aki a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetőjének helyetteseként kijelentette: „...a rendőrség nem azért tesz valamilyen lépést valakivel, valakikkel szemben, mert azok valahova tartoznak, hanem azért, mert velük szemben a rendőri intézkedés törvényes feltételei fennállnak. Ennek a problémának a rendezésére már több kezdeményezés történt, azonban az eredmények még váratnak magukra. A cigány kisebbségek vezetése nem egységes, ezért nagyon nehéz olyan képviselővel találkozni, akit mindenki legitímnak tekint, és el tudja fogadtatni a rendőrség véleményét. Jó példa volt erre a BRFK vezetőinek, valamint a fővárosi cigány kisebbségi önkormányzatok képviselőinek a tanácskozása. A felmerült kérdések jó része minden alapot nélkülözött.”<sup>9</sup>

Megjegyzendő, hogy a rendőri intézkedés törvényes feltételei számos határozatlan jogfogalmat tartalmaznak, ma például a közrend védelmében történő fellépés alapjának jogszabályi meghatározása teljes mértékben hiányzik, halott egyébként a rendőrség egyik fő feladatáról van szó. Azt is le kell szögezni – éppen a Lawrence-ügy kapcsán –, hogy a kisebbségekhez fűződő viszony nem szűkíthető le az intézkedések vagy kényszerítő eszközök jogkorlátozásai által érintett személyekre vonatkozó egyenlő bánásmódra. A sértettel, a bűncselekményhez bármilyen módon kapcsolódó személyekkel való párbeszéd, a problémáik megértésére, netán kezelésére való hajlandóság messzemenően befolyásolja a bizalom szintjét, azon keresztül pedig az információszerzés esélyeit is. Ehhez képest enyhén szólva kissé önző, amellet egy demokratikus jogállam értékrendjétől idegen az a megközelítés, amelyben a rendőri vezetés saját véleményének elfogadtatását várja el a kisebbsé-

8 Bólyai János: A rendőrség és a cigányság viszonya Magyarországon. Belügyi Szemle, 1997/6., 34–35. o.

9 Lapid Lajos: Az előítéleteség és a rendőri gyakorlat. In: Valcsicskó Imre – Molnár Katalin (szerk.): Előítéleteség – rendvédelem. Tudományos konferencia, 1999. november 8–9. Rejzjel Kiadó, Budapest, 47. o.

## **HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**

gi vezetéstől, miközben fel sem veti annak a lehetőségét, hogy bármely kérdésben esetleg nincs igaza. Ha a felvetődő kérdések jó része minden alapot nélkülözne is, akkor is meg kellene vizsgálni, miért vetődtek fel azok a problémák.

Ami a „minden alapot nélkülöző” kérdéseket illeti, az Európai Unióban szerzett tapasztalatok, a számos helyen – így hazánkban is – lefolytatott empirikus felmérések alapján egyértelműen kijelenthető: a diszkriminatív gyakorlat a közösség államaiban jelen van, attól Magyarország sem mentes<sup>10</sup>.

Mindezek alapján nem juthatunk más következtetésre: a Lawrence-ügy tanulságai, de különösen a MacPherson-jelentés megállapításai számunkra is fontos üzeneteket hordoznak. Az intézményes rasszizmus lehetősége jelszavak, hatalmi kinyilatkoztatások segítségével nem szüntethető meg. A súlyos problémák feltárása ellenére – sőt: bizonyos értelemben éppen azért – példaértékű az az alaposság, amellyel *Sir William MacPherson* és munkatársai az egész eljárás elemzését elvégezték, de ugyancsak követendő a kormányzat felelős magatartása a feltárt gondok kezelésére vonatkozóan.

### IRODALOM

**Bályai János:** A rendőrség és a cigányság viszonya Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 1997/6.

**Cottle, Simon:** Mediatized Public Crisis and Civil Society Renewal: The Racist Murder of Stephen Lawrence. *Crime, Media, Culture*, vol. 1., no. 1., 2005

**Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária:** Sztertelen módszerek – A megkülönböztetésmentes viselkedés lehetőségei és akadályai. Előzetes kutatási jelentés, 1996–97. In: **Csányi Klára (szerk.):** Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához. COLPI, Budapest, 1997, 130–172. o.

**Déri Pál:** Korszerű nyomozás – integrált bűnüldözés. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976

**Lapid Lajos:** Az elítéltelesség és a rendőri gyakorlat. In: **Valcsicsák Imre – Molnár Katalin (szerk.):** Elítéltelesség – rendvédelem. Tudományos konferencia, 1999. november 8–9. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000

**Pap András László – Simonovits Bori:** Rendőrségi igazoltatási gyakorlat – lakossági és rendőr szemmel. Társi, Budapest, 2006

<sup>10</sup> Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory. Open Society Institute, New York, 2009; Pap András László – Simonovits Bori: Rendőrségi igazoltatási gyakorlat – lakossági és rendőr szemmel. Társi, Budapest, 2006

---

**KÖNYVISMERTETÉS**

---

**Korinek László:  
Kriminológia I–II.**

Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó,  
Budapest, 2010

Nem tudom, *Korinek László* készül-e még hasonló léptékű munkára, miután kipihente a kétkötetes *Kriminológiát*, de ha a jövőben hátradől, és lepkegyűjtésre adja a fejét, akkor is elmondhatja, hogy hatalmas munkát tett le az asztalra, megkoronázva csaknem negyvenéves pályafutását.

A könyv bemutatóján a szerző túlzásnak tartotta műve tankönyvkénti besorolását, és én is inkább kézikönyvként vagy akár enciklopédiaként ajánlom használni a kriminológia tudományának átfogó ismertetését. A könyv olvasásakor végig érezni a könnyedséget. *Korinek* nem egy tankönyv korlátaira tekintettel, egyensúlyozgatva az egyes részek között próbált mozgásteret találni, hanem valószínűleg kedvtelésből írta (már ha lehet egyáltalán ilyet állítani egy majd 1500 oldalas kézirat elkészítéséről), az őt kiemelten érdeklő témákra összpontosítva.

Az első kötet az „általános” részt tartalmazza, alaposan körbejárva a tudományág helyzetét, jelentőségét, elméleteit, módszereit, kapcsolatát a modern kriminológia részévé váló társtudományokkal és a büntető igazságszolgáltatással. És itt mindjárt meg is cáfolom az előbb írtakat, a tudománytörténeti rész tananyagként való oktatása ugyanis bizvást számos egyetemista érdeklődését fordítaná a kriminológia felé.

A második kötet nem követi a Btk. különös részének szerkezetét. Nem is követheti, hiszen a kriminológusokat foglalkoztató kérdések kerülnek fókuszba; így a fiatalkori és gyermekkori bűnözés, az erőszak, a vagyon elleni bűnözés, a nemek-család–szexualitás és a bűnözés viszonya, a hatalom kriminológiája, a szervezett bűnözés, a terrorizmus, a közrend elleni bűncselekmények, a közlekedési bűncselekmények és a gondatlan bűnözés kriminológiai problémái, valamint a katonai bűncselekmények. Legvégül pedig a kriminológia jövőjét tárgyalja a szerző.

*A kriminológia helye és szerepe a társadalomban* akár szokásos bevezető is lehetne, valójában „egy kriminológus keservei” címmel kötelező olvasmánnyá tenném újságíróiskolákban, mert előítélet, téves eszmék, demagógia, és esetleges problémafelvetés egyaránt a helyére kerül. Érdemes lenne önállóan is publikálni egy napilapban vagy egy internetes oldalon, hátha néhány olyan emberhez is eljut, akik a sajtóból szerzik információikat a bűnözésről, és már csak egy kellemes rendőrállamban vagy egy félkatonai rendszerben tudják elképzelni testi és lelki nyu-

## KÖNYVISMERTETÉS

---

galmuk elérését. De kiváló lenne egy parlamenti képviselői gyorstalpaló tanfolyam tananyagaként is... Viccet félretéve: sokak hasznára válna az első fejezet, amely egyúttal sikerrel bizonyítja a kriminológia autonómiáját, multi, illetve interdiszciplináris jellegét is.

A *kriminológia* kezdeteinek bemutatásakor Korinek László nem szorítkozik a tizenennyolcadik századi klasszikus iskolára, érdekes adalékokkal szolgál az ókori görög és római szerzők munkáiból, és a katekizmusból. Ezután alapos tudománytörténeti áttekintést ad, párhuzamosan követve az európai és magyar kriminológia fejlődését. Majd kritikus megjegyzésekkel tűzdelve tárja elénk a *modern* kriminológiai elméleteket és iskolákat.

Így elsőként a biológiai és testi-lelki adottságok kutatásának eredményeit, ahol a szerkesztő vagy a nyomda hibájából a járatlan olvasó sajnos könnyen zavarba jöhet, mert az endokrinológiai és biokémiai anomáliákat, valamint a kora gyermekkori agyi károsodást tárgyaló részek címsora olyan, mint az alfejezeté. Csak a tartalomjegyzék ad iránymutatást arra nézve, hogy például az intelligencia vagy a pszichopátia nem a kora gyermekkori agykárosodás témakörébe tartozik. Ha már a hibáknál tartok, az intézményelméleteknél akadtam rá a másik megtévesztő elírásra, csak itt a tartalomjegyzékben szerepel tévesen fenomenológia helyett frenológia.

A szerző a továbbiakban ismerteti a személyiséggel összefüggő elméleteket, a kultúrákonfliktus és a szubkultúrák elméleteit, a neoklasszikus irányzatot, a társadalmi struktúrával összefüggő elméleteket, a többfaktor-megközelítést, valamint az új társadalomvédelem elképzelést és a kulturális kriminológiát.

A magyar pozitivisták és közvetítő iskola bemutatását a huszadik és huszonegyedik századi új nézőpont követi, amelyben – a kriminalstatistika nyilvános adatainak hála – előtérbe került a szociológiai szemlélet. Ezeknek a tudományos vizsgálatoknak volt egyik központja az idén ötvenéves Országos Kriminológiai Intézet (korábban OKKRI). A tudományos vitáknak teret adó Magyar Kriminológiai Társaság 1983-ban jött létre, az Országos Büntemegelőzési Tanács pedig 1995-ben. Nagyon lassú folyamat tanúi lehettünk, de ahogy a szerző is kiemeli, soha nem volt jögről kívüli állapot, a büntetőjog mindenkor építhetett a gazdag múltra, és a jogelvelk kimunkálása terén az Alkotmánybíróság szerepe is meghatározó. Az elmélet, a tudomány pozitív történései mellett számos probléma vár megoldásra a magyar kriminológiában. Korinek szerint a statisztikai adatlapok tökélyre fejlesztése mellett is reménytelen az okság rekonstrukciója. A megszokott statisztikai módszer alkalmatlan, torzító hatású, ráadásul a népszerűségért mindent bevető politikusok kezében manipulatív fegyverré vált. Szereptévesztéshez vezet a bűnüldöző hatóságok tagjainak kriminológussá képzése. A büntemelőzés nemzeti stratégiája nyilvánvalóvá tette, hogy a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás eszközei nem

## KÖNYVISMERTETÉS

---

alkalmasak a bűnmegelőzésre. Hiányolja a rendszert demilitarizálását, mivel szintemmi nyoma a civil közigazgatáshoz való visszatérésnek.

A tudományos alapvetés és a történeti rész után a *kutatási módszerek*be enged betekintést. A kriminológiai kutatás folyamatát ábrával teszi érzékletessé.

Majd a téma szakavatott művelőjeként a *latencia*, illetve a *bűnözéstől való félelem* vizsgálatának eredményeivel ismerteti meg. A *tömegtájékoztató* torzító hatásának és interakciós következményeinek elemzése, az erőszakábrázolás elméleti modelljei, valamint Korinek meghatározó alapkutatásainak feldolgozása mellett az új, külföldi vizsgálatokat és társadalmi jelenségeket is bemutatja.

A tudományág kialakulásában úttörő szerepet játszó Mendelsohn munkásságának és az áldozatlan történetének, alapproblémáinak leírása vezeti be az olvasót a *viktológia* rejtelmeibe. Megismerjük az áldozattípusokat, az áldozat nélküli deliktumokat, az áldozatok viszonyulását, szerepét, közrehatását a bűncselekmény létrejöttében, továbbá a sértett helyzetét a büntetőeljárásban. A szerző a szubjektív biztonság egyes összetevői közül az irracionális félelem leépítését tartja szükségesnek. Emellett említést tesz hazánkban az utóbbi időben megjelent mozgalmakról, amelyek a közbiztonsági célon túlmenően agresszívan védekeznek, és politikai kapcsolódást is mutatnak.

A sokáig önálló úton fejlődő *pönológia* kriminológiával való együtt lélegzése a kutatások és az elmélet hatására mára evidens. Erre tekintettel ismerteti a bűn és a büntetés fogalmát, okát, céljait. A legváltozatosabb, egymást látszólag kizáró, valójában sokszor átfedő tanokat Kanttól Braithwaite-ig, sőt a három dobás szerencsétlen gyakorlatáig. A magyar tudományos gondolkodás számára is fontos probléma a büntetés tana, amelyet 1839-től tekint át napjainkig, figyelemmel a büntetőhatalom hatásaira és a halálbüntetés, illetve az abolíció körüli vitára. Külön figyelmet kapott a szabadságvesztés túlsúlya, az alternatív szankciók köréből az önkéntes vállalás hiánya. Az elkövetők élete szabadulásuk után ugyancsak fontos, hiszen kutatások igazolták az előítéletek csökkentésének valódi lehetőségét. Végül bemutatja a küszöbönálló büntetőjogi reform egyes elemeit (tevékeny megbánás, új közösségi munka magatartási szabály, intenzív pártfogó felügyelet, a tényleges szabadságelvonás csökkentése, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés eltörlése, a közügyektől eltiltás új szabályai).

A bűncselekmények megelőzése terén az elméleti alapok és problémák ismertetése után a rendőrség szerepét, feladatait, hatáskörét, a prevenció kereteit, irányítását vizsgálja. Ezen belül kiemelten foglalkozik az ASBO-val (Angliában és Walesben a tizedik életévüket betöltő gyerekek antiszociálisnak ítélt magatartását szabályozó utasítás intézménye), amely egy Európában teljesen idegen, erősen punitív rendszer a zéró tolerancia alapján. Ezzel rokonságot mutató megoldásként

említi az Észak-Rajna–Vesztfáliában kidolgozott „megelőző küzdelmet”, amelyben aggyályosan mosódik össze represszió és prevenció. Ugyancsak figyelmet érdemelnek a térfigyelés „privacyt” feláldozó gyakorlatáról írtak, amelyből egyértelműen kiderül, hogy megelőző hatása elenyésző, csak a jól megválasztott helyszín és módszer hozhat némi eredményt. Korinek sokkal hasznosabbnak tartja a rendőrség munkájának bűnügyileg fertőzött területekre összpontosítását.

A *büntető igazságszolgáltatás rendszeréről* szóló rész teszi ki az első kötet utolsó harmadát. Korinek a Farkas-féle rendszerelmélet felhasználásával vezeti be a büntetőpolitika értékelését, a kriminálpolitika nemzetközi meghatározottságát, szimbolikus szerepét, biztonságpolitikai összefüggéseit, a rizikótársadalmat, a büntetőjog szerepét és viszonyát a szabálysértési szabályozáshoz. A kriminálpolitika jövőbeni alakulását illetően úgy látja, a szimbolikus funkció kerül előtérbe. A politikusok sokszor hivatkoznak a külföldi tapasztalatokra, de különösen az amerikai minták átvételénél nem árt az óvatosság, mert az eltérő társadalmi környezetben alkalmazatlan próbálkozások lesznek a jónak tűnő megoldások. A szerző szerint csökkenteni kell a pártszempontok által uralt tényezők szerepét a kriminálpolitikában, és helyettük a lakosság biztonságérzetét kell mérni az elégedettségén, a bűnözés alakulásán és a fogvatartottak számán túl.

Ez után részletesen áttekinti kriminológiai szempontból a büntető igazságszolgáltatás egyes szereplőinek történetét, társadalmi szerepét és rendeltetését. A *rendőrség* kapcsán tett legfontosabb megállapításai szerint továbbra is probléma, hogy a rendőrséget kivették a civil közigazgatásból, sőt az egész jogrendszerből, pedig a katonai jelleggel szemben a polgári élet megőrzése lenne a cél. A rendőrségen belüli előítéletesség visszaszorítására az erősebb civil kontrollt javasolja. Ismerteti a rendőrségi típusokat, továbbá a közbiztonság megteremtésében részt vevő, rendőrségen kívüli szervezeteket.

Az *ügyészség* tekintetében a diszkrecionális jogokról és a vádalkuról szóló gondolatait elemem ki. A diszkrecionális jogok szükségszerűek, de csak alkotmányos szempontok szerint. Az ügyészi visszaélések problémájának megoldására etikai kódexeket kell alkotni, és ki kell szélesíteni a szervezet ellenőrzését. A vádalku két igazságszolgáltatást teremt egymás mellett, ez viszonylagossá teszi a bűncselekmények büntetéssel fenyegetettségét. Nincs kontroll felette, és kérdéses, hogy büntethető-e valaki azért, mert ragaszkodik eljárási jogaihoz. Jár-e kevesebb büntetés azért, mert az igazságszolgáltatásnak munkát takarít meg? Korinek állásfoglalása szerint nem fogadható el olyan könnyítés, amely az alkotmányos jogok csökkenésével jár. A tárgyalásról lemondás intézményét is erősebb kontroll alatt tartaná.

A *bíróság* a kriminológia szemszögéből több oldalról is jelentős. Egyrészt a közhatalom rendszerében ellenőrző és ellensúlyozó szerepe van a rendőrséggel

## KÖNYVISMERTETÉS

---

és az ügyészséggel szemben, másrészt fontos definíciós hatalom. A bírói jogalkotás és az elhúzódo eljárások problematikája mellett a nyilvánossággal, a társadalommal való viszonyát is elemzi a szerző. Meglátása szerint nagyobb hangsúlyt kell helyezni az információterjesztésre, fel kell oldani a kommunikációs zavart a rendőrség–ügyészség–bíróóság viszonylatában. Ellentmondásosak a Be. nyilvánosságot szabályozó rendelkezései, és vitatott az ítéletek megítélése is. Megelőző hatás csak akkor várható, ha az „emberek értik és elfogadják a döntéseket”. Közölni kell az ítéleteket, és ehhez nem elég a nyilvános tárgyalás, az élő közvetítés viszont erős túlzás lenne. A kettő közötti jó megoldásként a bírák sajtótájékoztatóját ajánlja, amelyen módjukban állna elmagyarázni az ítéleteket.

A fejezet végén elemzi a *védelem*, a *büntetés-végrehajtás* és a *pártfogó felügyelet* lehetőségeit, körülményeit, és szerepét.

A második kötet a kriminológia tudományának különös részét öleli fel. Ezen belül is elsőként a *gyermekkori és fiatalkori bűnözés* szabályozásának történetét ismerteti, és értékeli a kriminálpolitikai törekvéseket. Kiemelt szerepet szán a családnak, a közoktatásnak, a lakóhelyi közösségnek és a médiának is. Megismerteti a témát szabályozó nemzetközi, illetve hazai egyezményekkel, kezdeményezésekkel és programokkal (például Daphne–III., Cselekvő ifjúság, Urbact, DARE, DADA), és a bíróságok, javítóintézetek, pártfogók szerepével. Számos adattal jellemzi a fiatalok bűnözésének elterjedtségét, majd áldozattá válásuk körülményeit is. Az okság kérdéseit kapcsán említi a biológiai (genetikai), a pszichikai faktorok és magatartászavarok, a család, a korosztályi csoport és a lakókörnyezet szerepét, majd bemutatja a fiatalok bűnözésének kezelési módszereit. A téma egyik legizgalmasabb kérdése a felelősségi küszöb, amelynek lejjebbvitele Magyarországon is régóta napirenden van. Korinek véleménye szerint nem a korhatárt kell leszállítani, hanem a legnagyobb figyelmet kell összpontosítani a gyermekbűnözésre, és a valóban hatékony eszközöket kell idejében és következetesen bevetni.

A kriminológiai erőszak-fogalom alapos tárgyalása után harminc év erőszakos és garázda bűncselekményeinek hazai alakulását mutatja be táblázatokban, és számos OKRI-kutatást ismerteti a családon belüli erőszak témakörében. Az erőszakos bűnözés okságának, azon belül az ok nélküli bűncselekmények problémájának, az agresszióval kapcsolatos elméleteknek, az alkohol szerepének és a média hatásának is kellő figyelmet szentel. A bandaerőszak, a zavargások, a csoportos és tömeges erőszak mellett napjaink különösen aktuális gyűlöleterőszakáról is melyreható elemzést készít.

A *vagyon elleni bűnözésre* szintén igaz, hogy a kriminológiai nézőpont nem igazodik a Btk.-hoz, így a szerző sem. A vagyon elleni bűnözés megnyilvánulási módjai (például lakásmaffia, személyazonosság-lopások, bérrabság stb.) és alaku-

lásának bemutatása után az oksági magyarázatokat vizsgálja (erőszakos, konszenzusos és megtévesztő magatartások, megélhetési bűnözés). Kitér a bagatell-cselekmények problémáira is (közigazgatási hatáskörben való elbírálás vs. kihágás, azaz büntetőügy – a magyar szabályozás szigorában és jogi garanciáiban az utóbbi). Végül a vagyron elleni cselekmények különös fajtája, a gazdasági kriminalitás elemzése is megtörténik, így a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kérdése, valamint a speciális szankciók alkalmazása.

A *nemi erkölcs elleni bűncselekmények* kriminológiája a szexuális bűncselekmények mellett a nemek és a család, valamint a bűnözés kapcsolatát, továbbá a normális és abnormális magatartásokat kutatja. A tudomány azokra a kérdésekre keresi a választ, hol van a határa az állam vizsgálatainak az emberek intimszférájában, és képes-e a közhatalom a magánélet ellenőrzésére. A latencia hihetetlenül magas arányú ebben a körben, ezért csak a kézre került és együttműködő tetteseket lehet tanulmányozni. A tolatkodó viselkedésmókok (zaklatás, stalking) vizsgálata is próbátétel elé állítja a kutatókat. Az elmúlt évtizedben e bűncselekmények közül kiemelkedően növekedett meg a tiltott pornográf felvétellel való visszaélés eseteinek száma. Ez a külföldi adatokkal egybecsengő tendencia vezetett el a gyermekpornográfia nemzetközileg intézményesített zéró toleranciájához. Emellett szükség van a megelőzésre, a konfliktuskezelés módszereinek megismertetésére, a nyílt társadalmi párbeszédre, mert a legtöbb nemi erkölcs elleni bűncselekmény szereplői nem vadidegenek, és éppen a súlyos események maradnak leginkább titokban.

A *hatalom* kriminológiája a politikai hatalommal összefüggő bűncselekményeket vizsgálja. Idetartoznak az állam elleni bűncselekmények, ezek azonban nem sok munkát adnak a magyar kutatóknak, a szakirodalom is szegényes, minthogy az eset-szám nulla. Élőbb terület a polgári engedetlenség, a hatóságok túlkapásai, a tömegdemonstrációkkal kapcsolatos rendőri magatartás, a kényszervallatás, kínzás, tortúra. Utóbbi is bizonyítottan jelen van hazánkban, még ha a statisztika nem tartalmazza is. Az oksági elemzés origója a régóta kutatott parancs és engedelmeség problémája. A hivatali bűncselekmények széles köre tartkítja a hatalom kriminológiáját. Korinek a korrupció mellett a fehérgalléros bűnözést is ismertet. A korrupció elleni küzdelem kiindulópontja lehet az elhibázott jogszabályok kiigazítása, a viselkedési minták befolyásolása, a rendőrségi etikai kódex megalkotása, az aktív fél leleplezésében való érdekltség megteremtése, a gazdaság fejlesztése...

A *szervezeti és szervezett bűnözés* elhatárolása, meghatározása, elterjedtségének mértéke után a nemzetközi kriminalitás elleni harc legfontosabb ismérveit, szervezeti megoldásait, intézményeit ismerjük meg. Korinek László kritikát fogalmaz meg azon nézetek képviselőivel szemben, akik drámai nagyságú, egyben megfoghatatlan és kezelhetetlen veszélyről beszélnek, vagy a bűnüldözés érdekében új magatar-

## KÖNYVISMERTETÉS

---

tásokat kriminalizálnak, vagy rendőriesítik a büntetőjogot, vagy éppen a különleges eszközöket alkalmazzák más elkövetői körök esetén is. Részletesen elemzi a kábítószerek-kereskedelmet, a pénzmosást, az embercsempészetet, az emberkereskedelmet, a fegyverkereskedelmet és a prostitúció szervezését. E bűncselekmények tekintetében a megszokottól eltérő eszközök bevetése szükséges, ennek kapcsán azonban gondoskodni kell a visszaélések lehetőségének minimalizálásáról.

A *terrorizmus* fogalmának meghatározását fajtáinak, megjelenési formáinak ismertetése követi. A szerző értékeli a média szerepét, a terrorista cselekmények társadalmi hatását. Bemutatja a terrorista személyiséget, a terroristák és az állam csapdját, valamint a terrorizmus anyagi forrásait. A terrorizmus elleni harcban még mindig nem dől el, hogy a büntetőjog eszközei vagy a háború lesz-e alkalmasabb, de Korinek természetesen a jog mellett teszi le a garast.

A *közrend elleni bűncselekmények* bonyolult fogalmát rendezi a szerző, majd részletekbe menően elemzi a közveszély okozását, a garázdaságot, a közösség elleni izgatást, a kábítószerekkel kapcsolatos bűnözést és a fogyasztói magatartás pönalizálásának dilemmáját.

A *közlekedési bűncselekmények* és az azokkal szoros összefüggésben lévő *gondatlan bűnözés* problematikáját fejti ki az utolsó előtti, különös részi témakörben. A magyar közlekedési morál ismeretében és a biztonság középpontba kerülése kapcsán nagyon fontos adalékokkal szolgál a közlekedési balesetekről. A kriminológus érdeklődése főként azért fordul a téma felé, mert az elkövető szándéka, bűnösségének foka fordítottan arányos a társadalmat érő kárral. Az okság itt valóban bonyolult, ezért nehéz a megelőzés. A gondatlan bűnözés természetesen nem kizárólagosan kötődik a közlekedési deliktumokhoz, de összekapcsolódásuk nyilvánvaló. Az elkövető tudatának kriminológiai vizsgálata a magyarázó elméletek ellenőrzése és alkalmazása miatt lényeges, nem beszélve a büntetőpolitika befolyásoló szándékáról. A megelőzésnek az objektív gondossági kötelezettség teljesítésére kell koncentrálnia.

A *katonai bűncselekmények* témaköre zárja a különös részt, ez nem véletlen, ha figyelembe vesszük, hogy a kriminológiai kutatások elenyésző része összpontosít erre a speciális bűncselekményfajtára. Kérdéses, hogy a rendvédelmi munkára érdemes-e kiterjeszteni a katonai igazságszolgáltatási rendszert, vagy éppen ellenkező folyamat indokolt. Kriminológiai szempontból pedig azt kell elemezni, hogy milyen a viszony az alkotmányos alaprendtől eltérő magatartások és a bűnös magatartást érintő tételek között, illetve melyek az intézkedések várható hatásai. A fegyveres szervezetek belső kultúrája vajon a devianciát erősíti, vagy gátolja? Mivel nem fedezhető fel eltérő okság a katonai bűncselekmények körében, a szerző számára nem egyértelmű az alrendszer egységén belüli különállása.

## KÖNYVISMERTETÉS

---

Korinek László zárógondolataiban a *kriminológia jövőjéről*, lehetséges fejlődési irányairól elmélkedik. A kriminológia visszavonulását prognosztizáló felfogásokkal ellentétben a fennmaradás, a fejlődés és a társtudományokhoz való közeledés híve, miközben leszögezi a kutatások fejlesztésének szükségességét. Meglátása szerint az összehasonlító és komplex kutatások száma növekedni fog, és várható a kritikai, a kulturális, az összehasonlító, a történeti és a biokriminológia térnyerése. Ahhoz pedig, hogy a kriminológia tudománya tényleg hathasson a jogalkotásra, bűnüldözésre, igazságszolgáltatásra, az kell, hogy a kutatók nyissanak a társadalom irányába.

Nincsenek illúzióim, az emberek nem fognak sorban állni a könyvesboltban, hogy egy kriminológiai kézikönyv – ráadásul két – vaskos kötetét magukénak tudhassák, de remélem, hogy nem csak a szűk szakma fogja haszonnal olvasni Korinek László tudományos igényeket kielégítő, átfogó és módszeres munkáját. A kiadóra hárul a nemes feladat, hogy a köztudatba bevezetve eljuttassa egyetemisták, újságírók, politikusok és jogászok kezébe, mert épülésükre szolgál.

Készítette: Utasi Judit

---

**EURÓPAI UNIÓ**

---

**A hónap eseményei  
az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén  
(augusztus)**

■ **AZ EURODAC 2009-ES MŰKÖDÉSÉRŐL SZÓLÓ JELENTÉS.** Az Európai Bizottság augusztus elején adta ki éves jelentését az Eurodac működéséről. A jelentés szerint 2009-ben jelentősen csökkent az EU külső határainak jogellenes átlépése miatt őrizetbe vettek száma. A többszörös menedékkérők aránya viszont 2008-hoz képest 17,5-ről 23,3 százalékra nőtt.

Az Eurodac az EU első közös automatizált ujjnyomat-azonosító rendszere. Az EU tagállamaiban (továbbá Izlandon, Norvégiában és Svájcban) menedékkérelmet benyújtó, 14 évesnél idősebb személyek ujjnyomatait tárolja. A tagállamok a kérelmet benyújtó személytől vett ujjnyomatot digitális formában továbbítják az Eurodac központi egységéhez, amely 24/7 rendszerben működve összeveti a mintát az adatbázisban szereplő ujjnyomatokkal, ezáltal segítve a kérelem elbírálására jogosult tagállam kiválasztását és azok kiszűrését, akik egyszerre vagy – elutasításuk esetén – egymás után több tagállamban is nyújtanak be kérelmet (többszörös menedékkérők). Az Eurodac tartalmazza továbbá azok daktiloszkópiai adatait is, akiket az unió külső határának illegális átlépése miatt vettek őrizetbe.

2009-ben az Eurodac 236 936 menedékkérő, 31 071 illegális határátlépő és 85 554 illegális tartózkodás miatt őrizetbe vett ember ujjnyomatait dolgozta fel. A regisztrált menedékkérelmek száma az előző két évhez hasonlóan tovább emelkedett (nyolc százalékkal). Az unió területére illegálisan belépők száma viszont csaknem a felére csökkent.

A benyújtott menedékkérelmek körülbelül negyede többszörös kérelem volt. A rendszer azonban e tekintetben torzít, mivel azokat az eseteket is idesorolja, amelyekben az ujjnyomatok azért szerepelnek duplán a rendszerben, mert a kérelem benyújtása szerinti tagállam, majd az elbírálásra jogosult tagállam is regisztrálta.

■ **PÁLYÁZATI FELHÍVÁS A BŰNMEGELŐZÉS ÉS A BŰNÖZÉS ELLENI KÜZDELEM PROGRAMBAN.** Az Európai Bizottság augusztus 2-án közzétette a Bűnmegelőzés és a bűnözés elleni küzdelem (ISEC) program keretében a programtámogatásokra vonatkozó általános pályázati felhívását.

## EURÓPAI UNIÓ

---

Az EU tagállamai és a tagjelölt államok bel- és igazságügyi együttműködésének elősegítését célzó AGIS keretprogram utódjaként az Európai Bizottság a 2007–2013-ig terjedő időszakra létrehozta a Biztonság és a szabadságjogok védelme elnevezésű általános programot. Ennek keretében az ISEC egyedi programból kaphatnak a tagállamok támogatást a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szerveik közötti együttműködés kialakításához, valamint rendészeti, igazságügyi, jogi és közigazgatási rendszereik kölcsönös megismeréséhez és a köztük lévő kölcsönös bizalom javításához. A program megvalósítására a 2007 és 2013 közötti időszakra összesen hatszázmillió euró áll rendelkezésre az EU költségvetésében. A program általános célkitűzése, hogy a szervezett vagy egyéb bűnözés, különösen a terrorizmus, az emberkereskedelem és a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények, a tiltott kábítószer-kereskedelem és a tiltott fegyverkereskedelem, a korrupció és a csalás megelőzésével és az ezek elleni küzdelemmel hozzájáruljon a polgárok magas szintű biztonságának elősegítéséhez.

A jelen pályázati kiírás alapján 2010-ben a programtámogatásokra elkülönített összeg csaknem hatmillió euró. A beadási határidő 2010. október 29. A pályázatokat hagyományos módon (papíron és elektronikus adathordozón) kell benyújtani. A szükséges dokumentumok itt találhatóak: [http://ec.europa.eu/home-affairs/funding/isec/call\\_20100802/call\\_20100802\\_en.htm](http://ec.europa.eu/home-affairs/funding/isec/call_20100802/call_20100802_en.htm)

■ **A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVÉNEK A VAGYONELKOBZÁST ELRENDELŐ HATÁROZATOKRA TÖRTÉNŐ ALKALMAZÁSÁRÓL: TOVÁBBRA IS ELÉGTELEN AZ EURÓPAI SZABÁLYOK ÁTÜLTETÉSE.** Az Európai Bizottság augusztus 23-án adta ki jelentését a kölcsönös elismerés elvének a vagyonelkobzást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról szóló 2006/783/IB kerethatározat végrehajtásáról. A szabályozás lényege, hogy lehetővé teszi az egyik tagállam igazságügyi hatósága által hozott, a bűncselekményből származó vagyon elkobzását elrendelő határozat végrehajtását más tagállamokban. A kerethatározat átültetésének határideje 2008. november 24-én lejárt.

A jelentés szerint eddig csak a tagállamok fele (13 tagállam) ültette át nemzeti jogába a kerethatározat szabályait, ez pedig azokat a tagállamokat is akadályozza a végrehajtásban, amelyek egyébként már elvégezték az implementációt. A bűnelkövetők pedig továbbra is abban a tudatban használhatják ki az EU-n belüli nyitott határokat vagyoniuk mozgatására, hogy az elkobzást elrendelő határozatot számos más tagállam hatósága nem hajtja végre. Lévéni hogy kerethatározatról van szó, az Európai Bizottságnak – a lisszaboni szerződés által előírt, 2014-ig tartó átmeneti időszakban – nincs lehetősége kötelezettségzegési eljárást indítani az átültetést elmulasztó vagy nem megfelelően teljesítő tagállamok ellen.

## EURÓPAI UNIÓ

---

Ráadásul a kerethatározatot eddig átültető tagállamok (Hollandia, Írország és Portugália kivételével) a kerethatározatban meghatározott körhöz képest további kivételeket is megfogalmaztak a kölcsönös elismerés alól, vagyis több esetben is lehetővé teszik az adott tagállam illetékes hatósága számára a más tagállam hatósága által kibocsátott, vagyonekkozást elrendelő határozat végrehajtását. Másrészt, vannak olyan tagállamok (Csehország, Lengyelország, Románia, Szlovénia), amelyek nem ismerik el automatikusan a más tagállamban hozott határozatokat, hanem különböző formalitásokhoz kötik.

■ **AZ EU TANÁCSA BELGA ELNÖKSÉGÉNEK PRIORITÁSAI.** A 2010 második félévében elnöklő Belgium a bel- és igazságügyi együttműködés területén a stockholmi programban már kijelölt, kötelező feladatokat kívánja teljesíteni, viszonylag kevés, de hangsúlyos nemzeti prioritással. Az elnökségi program kiemelt kérdésként kezeli a közös migrációs és menekültügyi politika továbbfejlesztését – azon belül is a közös európai menekültügyi rendszer második szakaszának megvalósítását – és a legális, munkavállalási célú migrációt, különös tekintettel a szezonális munkavállalókról és a vállalatokon belül áthelyezettekről szóló irányelvtervezetekre.

Fontos feladatnak tekintik a belső biztonsági stratégia gyakorlatba átültetését és ebben a COSI szerepének kialakítását, illetve az Egyesült Államokkal az általános adatvédelmi megállapodás kidolgozásáról szóló tárgyalások mielőbbi megkezdését.

Az unió és az Egyesült Államok között az elmúlt években felerősödött az együttműködés a bűnözés és a terrorizmus elleni harcban, mindazonáltal a személyes adatok védelmére vonatkozó eltérő elvi megközelítés és standardok akadályozzák a hatékony együttműködést. Ezek a problémák különösen a TFTP-/SWIFT-megállapodás, valamint a PNR- (utasnévadatok átadására vonatkozó) megállapodás kidolgozása és elfogadása során okoztak nehézséget: az Európai Parlament – élve a lisszaboni szerződésben meghatározott új jogosítványával, elsősorban adatvédelmi aggályok miatt – elutasította a TFTP-/SWIFT-megállapodás jóváhagyását, a PNR-megállapodás tekintetében pedig felfüggesztette az eljárást. Az adatvédelmi kérdések általános szinten történő rendezése érdekében még 2007-ben létrejött egy EU–Egyesült Államok magas szintű kapcsolatartó csoport, amely a közösen alkalmazandó elvek feltárását és tartalmuk rögzítését tűzte ki célul. A csoport az elmúlt évben eredményesen befejezte a munkáját, és a felek abban állapodtak meg, hogy az elfogadott elveket kötelező erejű nemzetközi szerződésbe foglalják. Ennek a nemzetközi megállapodásnak (EU–Egyesült Államok általános adatvédelmi megállapodás) a tárgyalása a belga elnökség alatt kezdődik meg.

## EURÓPAI UNIÓ

---

A belga elnökség folytatja az EU kábítószer elleni stratégiája (2005–2012) és a kapcsolódó akcióterv (2009–2012) végrehajtásának koordinációját. Az elnökség ideje alatt készül el az akcióterv első félidős értékelése.

A katasztrófák esetén történő együttes fellépés erősítése és a liszaboni szerződés szolidaritási klauzulája alkalmazási mechanizmusának kidolgozása szintén kiemelt témakör ebben a fél évben.

A terrorizmus elleni harcban elsőséget kapnak az unió terrorizmus elleni cselekvési tervének a radikalizáció megelőzésére vonatkozó rendelkezései, valamint az Európai Unió és az Egyesült Államok között a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem céljából átadott pénzügyi adatokról szóló megállapodás (SWIFT-/TFTP-megállapodás) mielőbbi jóváhagyásának formális lezárása és a végrehajtás megkezdése.

A polgári igazságügyi együttműködés területén az elnökség folytatja a határozatok kölcsönös elismerése érdekében végzett munkát. Szintén kiemelt kérdés a határokon átnyúló házasságok felbontására vonatkozó egységes szabályozás kidolgozásának előmozdítására (Róma–III. rendelettervezet) vonatkozó megerősített együttműködési mechanizmus.

A büntetőügyekben való igazságügyi együttműködés tekintetében Belgium számára fontos nemzeti prioritás az európai nyomozati parancs (European Investigation Order), amelynek célja, hogy megkönnyítse a nyomozati cselekmények végzését másik tagállam tekintetében.

Az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (2) bekezdése előírja, hogy az Európai Unió csatlakozzon az Emberi jogok európai egyezményéhez. A csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez szükséges tárgyalási irányelveket (mandátum) 2010. június 4-én fogadta el a bel- és igazságügyi tanács. A belga elnökség alatt megindulnak a tárgyalások az Európa Tanáccsal a csatlakozásról. A csatlakozáshoz szükséges Európai Unión belüli szabályokról tanácsi határozatot kell elfogadni. Ebben rögzíteni kell az unió és tagállamainak az Európai Emberi Jogi Bíróság előtti együttes részvételét lehetővé tevő társalperesi mechanizmusra, az Európai Bíróság bekapcsolódására, az uniónak az Európa Tanács intézményeiben történő részvételére vonatkozó szabályokat.

A belga elnökségi program a bel- és igazságügyi együttműködés külkapcsolati dimenziójában kiemelt figyelmet fordít a stratégiai partnerekkel (Egyesült Államok, Oroszország) való együttműködésre, valamint a keleti partnerség és a Nyugat-Balkán országaira.

Összeállította: Asztalos Erika és Szabó Adrienn

Ára: 430 Ft

